

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI PROGRAMI**

**EYÜPSULTAN İLÇESİNDEKİ ÇEŞME
KİTABELERİNİN HAT SANATI AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDELRAHMAN MOHAMMAD ALI ALIJABER

İSTANBUL, 2024

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI PROGRAMI**

**EYÜPSULTAN İLÇESİNDEKİ ÇEŞME
KİTABELERİNİN HAT SANATI AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ABDELRAHMAN MOHAMMAD ALI ALIJABER
(180301030)**

**Danışman
(Dr. Öğr. Üyesi Hamide Nur Özsoy)**

DÜZELTİLMİŞ TEZ

İSTANBUL, 2024

08/10/2024

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı'nda 180301030 numaralı Abdelrahman Mohammad Ali ALI JABER'in hazırladığı "Eyüpsultan İlçesindeki Çeşme Kitâbelerinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 08/10/2024 Salı günü saat 11:00'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin Kabulüne Oy Çokluğu ile karar verilmiştir.

Tez adı değişikliği yapılması halinde: Tez adının
.....
şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Karar
1. Dr. Öğr. Üyesi Hamide Nur Özsoy (Danışman)	Kabul
2. Dr. Öğr. Üyesi Latife Aktan Özel	Kabul
3. Prof. Dr. Mehmet Memiş	
4.	
5.	
6. (İkinci Danışman)*	

*2. Danışman varsa doldurulması gerekmektedir.

ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Abdelrahman Mohammad Alı ALIJABER

DÜZELTME METNİ

- 1). Bazı resim ve açıklamalarda düzenlemeler yapıldı.
- 2). İkinci bölümde yer alan bazı çeşme bilgileri ve kataloğu tek tip haline getirildi.
- 3). Üçüncü bölüm genişletildi.

EYÜPSULTAN İLÇESİNDEKİ ÇEŞME KİTABELERİNİN HAT SANATI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Abdelrahman Mohammad Alı ALIJABER

ÖZET

Su ile hükm olmuş İstanbul şehri fetihten sonra gerek sur içi gerek sur dışı bölgelerde bir asır boyunca büyük bir şantiye alanına dönmüş ve şehir yeniden imar edilerek Osmanlı-İslam hüviyetine kavuşturulmuştur. Eyüpsultan bölgesi ise İstanbul'un en eski sur dışı yerleşkesi olması hasebiyle önemli bir dini, kültürel ve sosyal merkez olagelmıştır. Cami, mescid, tekke, medrese, mektep, namazgâh, kütüphane, imaret, hamam, türbe ve mezarlıkların yanı sıra bölgenin her köşesine inşa edilen çeşme ve sebiller bölgeye büyük bir canlılık katarak yeni bir yaşam merkezi oluşturmıştır.

Bu yapılardan çeşmelerin en gözde bölümlerine yerleştirilen kitâbeler çeşme ve dönem hakkında tarihi bilgiler sunmasının yanı sıra hat sanatının zaman içindeki değişim ve dönüşüm sürecine şahitlik etmesi açısından da son derece önemli bir unsurdur. Bu noktadan hareketle Eyüpsultan ilçesinde yer alan ve günümüze Arap harfli kitâbeleriyle ulaşmış bütün çeşmeleri kronolojik sırayla ele alan çalışmada XVI ve XX. yüzyıllar arasındaki Osmanlı dönemi hat sanatı gelişimi incelenmeye çalışılacaktır. Ağırlıklı olarak sülüs ve ta'lik hattı kullanılan çeşme kitâbelerinin incelenmesi hat sanatının dönemsel olarak nasıl ve hangi kaygılarla tatbik edildiğinin somut bir örneği olması hasebiyle oldukça mühimdir.

Anahtar Kelimeler: Eyüp Sultan, Hat Sanatı, Çeşme, Kitâbe, Teşkil.

EVALUATION OF EYUPSULTAN FOUNTAIN INSCRIPTIONS IN TERMS OF CALLIGRAPHY

Abdelrahman Mohammad Ali ALIJABER

ABSTRACT

Istanbul, which was ruled by water, turned into a large construction site for a century both inside and outside the city walls after the conquest. The city was reconstructed and given its Ottoman-Islamic identity. The Eyüpsultan region has been an important religious, cultural and social center due to being the oldest settlement outside the city walls of Istanbul. In addition to mosques, masjids, lodges, madrasahs, schools, prayer rooms, libraries, soup kitchens, baths, tombs and cemeteries, fountains and fountains built in every corner of the region have added great vitality to the region and created a new life center.

The inscriptions placed in the most popular sections of the fountains of these structures are an extremely important element in terms of providing historical information about the fountain and the period, as well as witnessing the process of change and transformation in calligraphy over time. Starting from this point, the study, which examines all the fountains located in the Eyüpsultan district and which have survived to the present day with their Arabic script inscriptions, in chronological order, will attempt to examine the development of calligraphy in the Ottoman period between the 16th and 20th centuries. The examination of the fountain inscriptions, which mainly use the sülüs and ta'liq scripts, is quite important as it is a concrete example of how and with what concerns the art of calligraphy was applied periodically.

Keywords: Eyüp Sultan, Calligraphy, Fountain, Inscription, Vowel Point.

ÖN SÖZ

Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'un fethedilmesi ve Ebu Eyyüb el-Ensari Hazretlerinin kabrinin yerinin tespit edilmesiyle beraber bölgeye ilk mimari kompleks kurulmuş ve Eyüp Sultan Külliyesi'nin çevresi zaman içinde genişleyerek büyük bir yerleşim merkezi haline getirilmiştir. İslam dininde su ikram etmenin fazileti ile ilgili birçok ayet ve hadis bulunması ve günlük yaşamda suya duyulan hacet sebebiyle çeşitli mimari yapıların yanı sıra hem devlet ricali hem de halktan gücü yeten kişiler tarafından su yapıları vakfedilmesi son derece önemsenmiş ve çok sayıda çeşme ve sebil inşa edilmiştir.

Su yapılarının bazıları son derece gösterişliken bazıları da daha mütevazı bir üslupla inşa edilmiş olup birçoğuna kitâbe yazılmış ve bu kitâbelerin hatırı sayılır kısmı günümüze ulaşmıştır. Çeşmelerin genellikle en görünür yerlerine yerleştirilen bu kitâbeler hem dönemin hat ve edebiyat anlayışı hakkında, hem de çeşmenin kim tarafından, hangi amaç ve senede yaptırıldığına dair önemli bilgiler sunmakta ve yapıya estetiksel zenginlik kazandırmaktadır.

Söz konusu kitâbelerin bazılarında hattatın imzası bulunmakla beraber çoğu kitâbede imzaya rastlanmamaktadır. Ancak bazı kitâbelerde karakteristik yazı özellikleri bulunduğu takdirde imza olmasa dahi hattatı tahmin edilebilmektedir.

Dönemlerinin sanat anlayışını yansıtan bu kitâbelerin kronolojik olarak incelenmesi hat sanatının gelişiminin somut bir şekilde anlaşılması, harf bünyelerinde ortaya çıkan benzerlik ile farklılıkları gözlemlenmesi ve istif yazı gibi farklı kompozisyonları oluşturmada kadim çağlardan günümüze ne denli ortak kuralların genel geçer olduğunun anlaşılması açısından son derece önemli ve kıymetlidir.

Eyüpsultan'daki çeşmeler ile alakalı bazı kısmi çalışmalar yapılmış olsa da özellikle kitâbeli çeşmeleri kronolojik bir sırayla hat sanatının gelişimi ve dönüşümü açısından inceleyen müstakil ve toparlayıcı bir çalışmanın bulunmayışı Eyüpsultan

çeşme kitâbeleri hakkında böyle bir çalışmanın yapılması ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Çalışmada Eyüpsultan ilçesinin muhtelif semtlerinde bulunan elli dokuz adet müstakil veya bir yapıya bağlı halde olan tarihi çeşme hakkında bilgi verilmiş ve kitâbeleri Osmanlı dönemi özellikle sülüs ve ta'lik hattın gelişimini incelemek amacıyla kronolojik sırayla ele alınmıştır.

Ecdadımızın hat sanatına sunmuş olduğu hizmete bir nebze olsun ışık tutma gayesi güden tez çalışmamız boyunca her daim teşvik, yardım ve desteklerini yanımda hissettiğim kıymetli danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Hamide Nur ÖZSOY'a, yüksek lisans ders dönemi boyunca bilgi ve deneyimlerinden istifade ettiğim kıymetli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Latife Aktan ÖZEL, Prof. Dr. Muhittin SERİN ve Ali TOY'a, yine yüksek lisans sürecinde meşuk yazılarımı inceleyen kıymetli hocam Davud BEKTAŞ'a teşekkür ederim. Ayrıca değerli görüşleriyle tezimi geliştirmemde son derece büyük katkısı olan Prof. Dr. Mehmet MEMİŞ hocama da teşekkürü borç bilirim. İSAM Kütüphanesi ve yetkililerinin biz öğrencilere sunmuş olduğu imkanları da bu bölümde ayrıca zikretmeliyiz.

Tez çalışmam sırasında bütün kıymetli kişi ve kuruluşlarla beraber EYSAM (Eyüp Sultan Araştırma Merkezi) çalışanları ve Hülya YALÇIN Hanım'ı özellikle anmam gerekir. Kendileri sürecin en başından beri hem kaynak sağlayarak hem tecrübelerini paylaşarak hem de fotoğraf arşivleri ve kütüphanelerini tarafımıza açarak şüphesiz en büyük desteği sunmuşlardır.

Araştırmalarım boyunca bana İstanbul'da ev sahipliği yapan ve destekleyen İlim Yayma Vakfı ve yetkililerine de teşekkürü borç bilirim. Çeşmeleri bizzat yerlerinde tespit edip kitâbeleri incelememde ve çalışmamın ilk okuyuculuğunu yaparak en az benim kadar çaba gösteren, evlatlarımla annesi kıymetli eşim Sümeyye OYAN ALIJABER'e en kalbi şükranlarımı sunarım.

Çalışmamı kısa zaman önce Rahmet-i Rahman'a uğurladığım kıymetli babam Mühendis Muhammed ALIJABER'e ithaf ediyorum...

İstanbul 2024

Abdelrahman ALIJABER

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ.....	vi
RESİM LİSTESİ.....	xi
KATALOG LİSTESİ.....	xvi
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
1. EYÜPSULTAN İLÇESİ VE EYÜP SULTAN HAZRETLERİ.....	6
1.1. EYÜPSULTAN İLÇESİNİN COĞRAFI KONUMU, TARİHÇESİ, SU YOLLARI VE YAPILARI	6
1.1.1. Coğrafi Konumu	6
1.1.2. Tarihçesi.....	8
1.1.2.1. İstanbul'un Fethi ve Eyüpsultan	8
1.1.2.2. İmar Faaliyetlerinin Odağında Eyüpsultan	9
1.1.3. Su Yolları ve Yapıları	11
1.2. EYÜP SULTAN HAZRETLERİ VE KABRİNİN İŞLEVİ.....	13
1.2.1. Eyüp Sultan Hazretleri Kimdir?	13
1.2.2. Eyüp Sultan Hazretlerinin Kabrinin İşlevi	14
İKİNCİ BÖLÜM	16
2. EYÜPSULTAN ÇEŞME KİTABELERİ (Katalog).....	16
2.1. EYÜPSULTAN ÇEŞME KİTÂBELERİ	17
2.1.1. Defterdar Nazlı Mahmud Efendi Çeşmesi.....	18
2.1.2. Semiz Ali Paşa Çeşmesi	28
2.1.3. Sokollu Mehmet Paşa Türbe Çeşmesi.....	34
2.1.4. Hattat Mehmet Çeşmesi	38
2.1.5. Afife Hanım Çeşmesi.....	42

2.1.6. Dilsiz Süleyman Ağa Çeşmesi	46
2.1.7. Zal Mahmut Paşa Çeşmesi	49
2.1.8. Takkeci Halil Çevkan Çeşmesi	55
2.1.9. Siyavuş Paşa Çeşmesi.....	60
2.1.10. Nakkaş Hasan Paşa Çeşmesi	64
2.1.11. Kapağası Mustafa Ağa Çeşmesi.....	68
2.1.12. Öküz Mehmet Paşa Çeşmesi.....	73
2.1.13. Beyzade Mehmet Efendi Çeşmesi	78
2.1.14. Telhisi Mehmet Ağa Çeşmesi.....	83
2.1.15. Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi.....	89
2.1.16. Çırçır Çeşmesi.....	92
2.1.17. Ayşe Bahri Kadın Çeşmesi.....	97
2.1.18. Mehmet Kethüda Çeşmesi	102
2.1.19. İsmail Ağa Çeşmesi.....	107
2.1.20. Kırımı Mehmet Efendi Çeşmesi	113
2.1.21. Saliha Sultan Çeşmesi	119
2.1.22. Hacı Beşir Ağa Çeşmesi	123
2.1.23. Derviş Mustafa Efendi Çeşmesi.....	126
2.1.24. Kadızade Çeşmesi	130
2.1.25. Kaymakam Mehmet Çeşmesi	136
2.1.26. Çinili Çeşme	141
2.1.27. Silahtar Seyyid Abdullah Ağa Çeşmesi	147
2.1.28. Ebubekir Ağa Çeşmesi	152
2.1.29. Mihrişah Valide Sultan Çeşmeleri	158
2.1.30. Eyüpsultan Camii İç Avlu Çeşmeleri.....	166
2.1.31. Şah Sultan Külliye Çeşmesi	174
2.1.32. Şah Sultan Türbesi Çeşmeleri	177
2.1.33. Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi.....	182
2.1.34. Kasım Çavuş Çeşmesi	188
2.1.35. Karyağdı Sokağı Çeşmesi	191
2.1.36. Sultan II. Mahmut Çeşmesi	196

2.1.37. Abdurrahman Şeref Bey Çeşmesi.....	203
2.1.38. Serasker Hasan Rıza Paşa Çeşmesi	207
2.1.39. Hakkı Bey Çeşmesi.....	212
2.1.40. Mühendis Ali Dede Çeşmesi	219
2.1.41. Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi	223
2.1.42. Otakçılar Camii Çeşmesi	232
2.1.43. Hüsrev Paşa Çeşmesi.....	235
2.1.44. Alibeyköy Çeşmesi.....	241
2.1.45. Zehra Hanım Çeşmesi.....	244
2.1.46. Hayrettin Paşa Çeşmesi.....	248
2.1.47. Tunuslu Hayrettin Paşa Çeşmesi	251
2.1.48. Hasan Hüsnü Paşa Çeşmesi.....	255
2.1.49. İslambey Çeşmesi.....	258
2.1.50. Hazine Dar Şemsi Cemal Çeşmesi	263
2.1.51. Sefer bin Nebi Çeşmesi.....	267
2.1.52. Ratibe Salih Hanım Çeşmesi	270
2.1.53. Nazım Bey Meydan Çeşmesi.....	274
2.1.54. Hacı Hanım Çeşmesi.....	277
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	282
3. EYÜPSULTAN ÇEŞME KİTABELERİ HATTATLARI	282
3.1. İBRAHİM TAHİR AĞA (ö. 1202)	282
3.2. MEHMED ES'AD YESÂRÎ (ö. 1213)	283
3.3. YESÂRİZÂDE MUSTAFA İZZET EFENDÎ (ö. 1268).....	286
3.4. MUSTAFA RÂKİM EFENDÎ (ö. 1241).....	287
3.5. MEHMED HAŞİM EFENDÎ (ö. 1261)	289
3.6. MUHAMMED EMİN EL-EYYÛBÎ (ö. 1313)	290
3.7. MEHMED CEMİL EYYÛBÎ (ö. 1334)	290
SONUÇ.....	291
KAYNAKÇA	300
ESER RAPORU	305

RESİM LİSTESİ

Sayfa

Resim 1: Eyüpsultan İlçe Haritası.....	7
Resim 2 : Defterdar Nazlı Mahmud Efendi Çeşmesi Arşiv Fotoğrafı	18
Resim 3: Defterdar Nazlı Mahmud Efendi Çeşmesi Günümüz Görünümü.....	19
Resim 4: Defterdar Nazlı Mahmud Efendi Çeşmesi ve Külliye Giriş Kapısı.....	19
Resim 5: Defterdar Nazlı Mahmud Efendi Camii Giriş Kapısı	23
Resim 6: Defterdar Nazlı Mahmud Efendi Camii Giriş Kapısı Kitâbesi.....	23
Resim 7: Defterdar Nazlı Mahmud Efendi Camii Şantiye Alanı ve Çeşmesi.....	24
Resim 8: Defterdar Nazlı Mahmud Efendi Camii'nin Günümüzde Restorasyon Çalışması Yapılırken ki Hali	25
Resim 9: Alemde Hokka ve Kalem Olduğunu Teyit Eden Restorasyon Proje Yazılarından Bir Örnek	25
Resim 10: Defterdar Nazlı Mahmud Efendi Camii Minare Alemi Tarihsel Dönüşümü	26
Resim 11: Semiz Ali Paşa Çeşmesi Çift Yüzlü Sokak Görünümü.....	28
Resim 12: Semiz Ali Paşa Çeşmesi Yakından Görünümü	29
Resim 13: Semiz Ali Paşa Çeşmesi Ön Yüzü	30
Resim 14: Sokollu Mehmet Paşa Türbe Çeşmesi Uzaktan Görünümü.....	34
Resim 15: Sokollu Mehmet Paşa Türbe Çeşmesi Yakından Görünümü	35
Resim 16: Hattat Mehmet Çeşmesi Uzaktan Görünümü	38
Resim 17: Hattat Mehmet Çeşmesi Yakından Görünümü	39
Resim 18: Afife Hanım Çeşmesi Uzaktan Görünümü	42
Resim 19: Afife Hanım Çeşmesi Yakından Görünümü	42
Resim 20: Dilsiz Süleyman Ağa Çeşmesi Günümüz Görüntüsü	46
Resim 21: Zal Mahmut Paşa Çeşmesinin Bitişğinde Yer Alan Ana Giriş Kapısı	49
Resim 22: Zal Mahmut Paşa Çeşmesi Genel Görünüm.....	50
Resim 23: Zal Mahmut Paşa Çeşmesi Ayna Taşı	51

Resim 24: Takkeci Halil Çevkan Çeşmesi Genel Görünümü.....	55
Resim 25: Siyavuş Paşa Çeşmesi Genel Görünümü.....	60
Resim 26: Nakkaş Hasan Paşa Çeşmesi Genel Görünümü.....	64
Resim 27: Nakkaş Hasan Paşa Çeşmesi ve Yanında Yer Alan Kitâbe	65
Resim 28: Kapıağası Mustafa Ağa Çeşmesi Genel Görünümü	68
Resim 29: Kapıağası Mustafa Ağa Çeşmesi Yakından Görünümü	69
Resim 30: Kapıağası Mustafa Ağa Çeşmesi Taşının Yakından Görünümü	69
Resim 31: Öküz Mehmet Paşa Çeşmesi Genel Görünümü.....	73
Resim 32: Öküz Mehmet Paşa Çeşmesi Namazgâhı	74
Resim 33: Beyzade Mehmet Efendi Çeşmesi Yandan Görünümü	78
Resim 34: Beyzade Mehmet Efendi Çeşmesi Genel Görünümü	79
Resim 35: Telhisi Mehmet Ağa Çeşmesi Genel Görünümü	83
Resim 36: Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi Genel Görünümü	89
Resim 37: Çırçır Çeşmesi Arşiv Fotoğrafı.....	92
Resim 38: Çırçır Çeşmesi Eski Görüntüsü	93
Resim 39: Çırçır Çeşmesi Günümüzdeki Görünümü	94
Resim 40: Çırçır Çeşmesi Yandan Görünümü	95
Resim 41: Ayşe Bahri Kadın Çeşmesi Genel Görünümü.....	97
Resim 42: Mehmet Kethüda Çeşmesi Genel Görünümü	102
Resim 43: Şeyh Murad Buhari Efendi Türbesi Mezar Taşları 1	103
Resim 44: Şeyh Murad Buhari Efendi Türbesi Mezar Taşları 2	104
Resim 45: İsmail Ağa Çeşmesi Ön Cepheden Görünümü	107
Resim 46: İsmail Ağa Çeşmesi Yan Cepheden Görünümü 1	108
Resim 47: İsmail Ağa Çeşmesi Yan Cepheden Görünümü 2.....	109
Resim 48: Kırımı Mehmet Efendi Çeşmesi ve Solundaki Kuzucuk Çeşmesi	113
Resim 49: Kırımı Mehmet Efendi Çeşmesi Yandan Görünümü	113
Resim 50: Kırımı Mehmed Efendi Çeşmesi Ön Cepheden Görünümü	114
Resim 51: Kırımı Mehmet Efendi Çeşmesi Ayna Taşı.....	115
Resim 52: Kırımı Mehmet Efendi Çeşmesi Solundaki Kuzucuk Çeşmesinin Ayna Taşı	115
Resim 53: Saliha Sultan Çeşmesi ve Su Terazisi Arşiv Fotoğrafı.....	119
Resim 54: Saliha Sultan Çeşmesi Günümüz Görüntüsü	120

Resim 55: Hacı Beşir Ağa Çeşmesi Genel Görünümü	123
Resim 56: Derviş Mustafa Efendi Çeşmesi Genel Görünümü.....	126
Resim 57: Derviş Mustafa Efendi Çeşmesi Yandan Görünümü	126
Resim 58: Derviş Mustafa Efendi Çeşmesi Arşiv Fotoğrafı.....	127
Resim 59: Kadızade Çeşmesi Arşiv Fotoğrafı	130
Resim 60: Kadızade Çeşmesi Güncel Görüntüsü	131
Resim 61: Kaymakam Mehmet Çeşmesi Genel Görünümü	136
Resim 62: Kaymakam Mehmet Çeşmesi Yakından Görünümü.....	137
Resim 63: Çinili Çeşme Genel Görünümü.....	141
Resim 64: Çinili Çeşmeye Ait Çini Detay1 1	142
Resim 65: Çinili Çeşmeye Ait Çini Detay1 2	142
Resim 66: Çinili Çeşmeye Ait Çini Detay1 3	143
Resim 67: Çinili Çeşmeye Ait Çini Detay1 4	143
Resim 68: Silahtar Seyyid Abdullah Ağa Çeşmesi Genel Görünümü	147
Resim 69: Silahtar Seyyid Abdullah Ağa Çeşmesi Ayna Taşı.....	148
Resim 70: Ebubekir Ağa Çeşmesi Genel Görünümü.....	152
Resim 71: Ebubekir Ağa Çeşmesi Ayna Taşı	153
Resim 72: Mihrişah Valide Sultan Sebil ve Çeşmeleri	158
Resim 73: Mihrişah Valide Sultan Sebili'nin Sağ Tarafındaki Çeşme.....	159
Resim 74: Mihrişah Valide Sultan Sebili'nin Sol Tarafındaki Çeşme	161
Resim 75 : Mihrişah Valide Sultan İmaretİ Giriş Kapısının İki Yanında Yer Alan Çeşmeler	165
Resim 76: Eyüpsultan Camii İç Avlu Çeşmesi 1 Uzaktan Görünümü.....	166
Resim 77: Eyüpsultan Camii İç Avlu Çeşmesi 2 Uzaktan Görünümü.....	167
Resim 78: Eyüpsultan Camii İç Avlu Çeşmesi 3 Uzaktan Görünümü.....	168
Resim 79: Eyüpsultan Camii İç Avlu Çeşmesi 4 Uzaktan Görünümü.....	169
Resim 80: Şah Sultan Külliye Çeşmesi Önden Görünümü.....	174
Resim 81: Şah Sultan Türbesi Çeşmeleri Genel Görüntüsü	177
Resim 82: Dernek Kapısına Bitişik ve Türbenin Sağında Yer Alan Çeşme.....	178
Resim 83: Türbenin Solunda Yer Alan Çeşme.....	179
Resim 84: Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi Genel Görünümü.....	182
Resim 85: Alemdar Mustafa Paşa Çeşme Kitâbesi ve Ayna Taşı.....	184

Resim 86: Alemdar Mustafa Paşa Çeşme Kitâbe Ayrıntısı	185
Resim 87: Kasım Çavuş Çeşmesi Uzaktan Görünümü.....	188
Resim 88: Kasım Çavuş Çeşmesi Yakından Görünümü	189
Resim 89: Karyağdı Sokağı Çeşmesi Genel Görünümü	191
Resim 90: Sultan II. Mahmut Çeşmesi Genel Görünümü	196
Resim 91: Sultan II. Mahmut Çeşmesi Yakından Görünümü	197
Resim 92: Ebu Derda Türbesi Kitâbesi.....	202
Resim 93: Abdurrahman Şeref Bey Çeşmesi Genel Görünümü	203
Resim 94: Abdurrahman Şeref Bey Çeşmesi Yakından Görünümü.....	204
Resim 95: Serasker Hasan Rıza Paşa Çeşmesi Genel Görünümü	207
Resim 96: Serasker Hasan Rıza Paşa Çeşmesi Yakından Görünümü	207
Resim 97: Hakkı Bey Çeşmesi Genel Görünümü.....	212
Resim 98: Hakkı Bey Çeşmesi İnşa ve Tamir Kitâbeleri.....	213
Resim 99: Mühendis Ali Dede Çeşmesi Genel Görünümü.....	219
Resim 100: Mühendis Ali Dede Çeşmesi Yakından Görünümü	220
Resim 101: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi Genel Görünümü	223
Resim 102: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi Ayna Taşı.....	227
Resim 103: Otakçılar Camii Çeşmesi Uzaktan Görünümü	232
Resim 104: Hüsrev Paşa Çeşmesi Yan Cepheden Görünümü	235
Resim 105: Hüsrev Paşa Çeşmesi Ön Cepheden Görünümü.....	236
Resim 106: Alibeyköy Çeşmesi Genel Görünümü	241
Resim 107: Zehra Hanım Çeşmesi Genel Görünümü.....	244
Resim 108: Hayrettin Paşa Duvar Çeşmesi Genel Görünümü.....	248
Resim 109: Hayrettin Paşa Duvar Çeşmesi Yakından Görünümü	248
Resim 110: Tunuslu Hayrettin Paşa Meydan Çeşmesi Genel Görünümü.....	251
Resim 111: Tunuslu Hayrettin Paşa Meydan Çeşmesi Yan Cephe Görünümü	252
Resim 112: Hasan Hüsnü Paşa Çeşmesi Genel Görünümü	255
Resim 113: Hasan Hüsnü Paşa Çeşmesi Teknesi.....	256
Resim 114: İslambey Çeşmesi Arşiv Fotoğrafı.....	258
Resim 115: İslambey Çeşmesi Günümüz Genel Görünümü.....	259
Resim 116: İslambey Çeşmesi Yakından Görünümü	259
Resim 117: Hazinedar Şemsi Cemal Çeşmesi Genel Görünümü	263

Resim 118: Hazinedar Şemsi Cemal Çeşmesi Genel Görüntüsü.....	264
Resim 119: Sefer bin Nebi Çeşmesi Genel Görünümü.....	267
Resim 120: Ratibe Salih Hanım Çeşmesi Arşiv Fotoğrafi.....	270
Resim 121: Ratibe Salih Hanım Çeşmesi Genel Görüntüsü.....	271
Resim 122: Ratibe Salih Hanım Çeşmesinin Günümüzde Dükkânlar Arasında Kalmış Görüntüsü.....	272
Resim 123: Nazım Bey Meydan Çeşmesi Genel Görünümü.....	274
Resim 124: Hacı Hanım Çeşmesi Arşiv Fotoğrafi	277
Resim 125: Hacı Hanım Çeşmesi Günümüz Görüntüsü	278

KATALOG LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Katalog 1: Defterdar Nazlı Mahmud Efendi Çeşme Kitâbesi.....	20
Katalog 2: Semiz Ali Paşa Çeşme Kitâbesi	31
Katalog 3: Sokollu Mehmet Paşa Türbe Çeşmesi Kitâbesi	35
Katalog 4: Hattat Mehmet Çeşme Kitâbesi.....	39
Katalog 5: Afife Hanım Çeşmesi İnşa Kitâbesi	43
Katalog 6: Afife Hanım Çeşmesi Tamir Kitâbesi.....	43
Katalog 7: Dilsiz Süleyman Ağa Çeşme Kitâbesi Arşiv Fotoğrafi	47
Katalog 8: Zal Mahmut Paşa Çeşme Kitâbesi.....	51
Katalog 9: Zal Mahmut Paşa Çeşmesi Ayna Taşı Sene Kaydı Ayrıntısı	52
Katalog 10: Takkeci Halil Çevkan Çeşme Kitâbesi	56
Katalog 11: Siyavuş Paşa Çeşme Kitâbesi.....	61
Katalog 12: Nakkaş Hasan Paşa Çeşme Kitâbesi	65
Katalog 13: Kapağası Mustafa Ağa Çeşme Kitâbesi	70
Katalog 14: Kapağası Mustafa Ağa Çeşme Kitâbesi	70
Katalog 15: Öküz Mehmet Paşa Çeşme Kitâbesi	74
Katalog 16: Beyzade Mehmet Efendi Çeşme Kitâbesi	79
Katalog 17: Beyzade Mehmet Efendi Çeşme Kitâbesi Arşiv Fotoğrafi	80
Katalog 18: Telhisi Mehmet Ağa Çeşmesi Ayet Kitâbe Ayrıntısı	83
Katalog 19: Telhisi Mehmet Ağa Çeşmesi Tamir Kitâbe Ayrıntısı	84
Katalog 20: Telhisi Mehmet Ağa Çeşme Kitâbesi	84
Katalog 21: Telhisi Mehmet Ağa Çeşme Kitâbe Ayrıntısı 1	84
Katalog 22: Telhisi Mehmet Ağa Çeşme Kitâbe Ayrıntısı 2	85
Katalog 23: Telhisi Mehmet Ağa Çeşme Kitâbe Ayrıntısı 3	85
Katalog 24: Çorlulu Ali Paşa Çeşme Kitâbesi	90
Katalog 25: Çırçır Çeşmesi Kitâbesi.....	94
Katalog 26: Ayşe Bahri Kadın Çeşme Kitâbesi	98
Katalog 27: Ayşe Bahri Kadın Çeşme Kitâbesi Arşiv Fotoğrafi	99

Katalog 28: Mehmet Kethüda Çeşme Kitâbesi.....	103
Katalog 29: İsmail Ağa Çeşme Kitâbesi	110
Katalog 30: Kırımı Mehmet Efendi Çeşme Kitâbesi 1	116
Katalog 31: Kırımı Mehmet Efendi Çeşme Kitâbesi Arşiv Fotoğrafı.....	116
Katalog 32: Saliha Sultan Çeşme Kitâbesi.....	120
Katalog 33: Hacı Beşir Ağa Çeşme Kitâbesi	123
Katalog 34: Derviş Mustafa Efendi Çeşme Kitâbesi	127
Katalog 35: Kadızade Çeşme Kitâbesi.....	132
Katalog 36: Kaymakam Mehmet Çeşmesi İnşa Kitâbesi.....	138
Katalog 37: Kaymakam Mehmet Çeşmesi Tamir Kitâbesi.....	138
Katalog 38: Çinili Çeşme Kitâbesi.....	144
Katalog 39: Silahtar Seyyid Abdullah Ağa Çeşmenin Maşallah Kitâbesi	148
Katalog 40: Silahtar Seyyid Abdullah Ağa Çeşme Kitâbesi	149
Katalog 41: Ebubekir Ağa Çeşme Kitâbesi.....	153
Katalog 42: Ebubekir Ağa Çeşme 1. Ek Kitâbesi	154
Katalog 43: Ebubekir Ağa Çeşme 2. Ek Kitâbesi	154
Katalog 44: Mihrişah Valide Sultan Sebili'nin Sağ Tarafındaki Çeşme Kitâbesi....	160
Katalog 45: Mihrişah Valide Sultan Sebili'nin Sol Tarafındaki Çeşme Kitâbesi	162
Katalog 46: Eyüpsultan Camii İç Avlu Çeşmesi 1 Yakından Görünümü.....	170
Katalog 47: Eyüpsultan Camii İç Avlu Çeşmesi 2 Yakından Görünümü.....	170
Katalog 48: Eyüpsultan Camii İç Avlu Çeşmesi 3 Yakından Görünümü.....	171
Katalog 49: Eyüpsultan Camii İç Avlu Çeşmesi 4 Yakından Görünümü.....	171
Katalog 50: Şah Sultan Külliye Çeşmesi Tuğra ve Kitâbesi.....	175
Katalog 51: Türbenin Sağında Yer Alan Çeşme Kitâbesinin Yakından Görünümü. 178	
Katalog 52: Türbenin Solunda Yer Alan Çeşme Kitâbesinin Yakından Görünümü. 179	
Katalog 53: Alemdar Mustafa Paşa Çeşme Kitâbesi	183
Katalog 54: Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi Maşallah Madalyonu Ayrıntısı.....	183
Katalog 55: Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi Kitâbesi Yakından Görünümü	184
Katalog 56: Kasım Çavuş Çeşme Madalyonu	189
Katalog 57: Kargaydı Sokağı Çeşmesi Sağ Taraftaki Sütun Üzerinde Yer Alan Kitâbe	192

Katalog 58: Kargaydı Sokağı Çeşmesi Sol Taraftaki Sütun Üzerinde Yer Alan Kitâbe	193
Katalog 59: Sultan II. Mahmut Çeşme Kitâbesi	197
Katalog 60: Sultan II. Mahmut Çeşmesi Tuğra Madalyonu Ayrıntısı.....	198
Katalog 61: Sultan II. Mahmut Çeşmesi Kitâbe Ayrıntısı.....	198
Katalog 62: Abdurrahman Şeref Bey Çeşme Kitâbesi	205
Katalog 63: Serasker Hasan Rıza Paşa Çeşme Kitâbesi	208
Katalog 64: Serasker Hasan Rıza Paşa Çeşme Kitâbesi Arşiv Fotoğrafi.....	209
Katalog 65 : Hakkı Bey Çeşmesi İnşa Kitâbesi	214
Katalog 66: Hakkı Bey Çeşmesi Tamir Kitâbesi	214
Katalog 67: Hakkı Bey Çeşmesi Tamir Kitâbesi Arşiv Fotoğrafi.....	215
Katalog 68: Mühendis Ali Dede Çeşme Kitâbesi	220
Katalog 69: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi En Üstte Yer Alan Besmele-i Şerif Kitâbesi	224
Katalog 70: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi Ayet-i Kerim Kitâbesi.....	224
Katalog 71: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi İnşa Kitâbesi.....	224
Katalog 72: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi İnşa Kitâbesi Arşiv Fotoğrafi	225
Katalog 73: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi Maşallah Kitâbesi	225
Katalog 74: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi Nişinde Yer Alan Hadis-i Şerif Kitâbesi	226
Katalog 75: Otakçılar Camii Çeşme Kitâbesi	233
Katalog 76: Hüsrev Paşa Çeşme Kitâbesi Arşiv Fotoğrafi	237
Katalog 77: Hüsrev Paşa Çeşme Kitâbesi.....	238
Katalog 78: Alibeyköy Çeşme Kitâbesi	242
Katalog 79: Zehra Hanım Çeşme Kitâbesi.....	245
Katalog 80: Hayrettin Paşa Çeşme Kitâbesi	249
Katalog 81: Tunuslu Hayrettin Paşa Meydan Çeşmesi Ön Yüz Kitâbesi	252
Katalog 82: Tunuslu Hayrettin Paşa Meydan Çeşmesi Arka Yüz Kitâbesi	253
Katalog 83: Hasan Hüsnü Paşa Çeşme Kitâbesi.....	256
Katalog 84: İslambey Çeşme Kitâbesi	260
Katalog 85: Hazinedar Şemsi Cemal Çeşme Kitâbesi	264
Katalog 86: Sefer bin Nebi Çeşme Kitâbesi	268

Katalog 87: Ratibe Salih Hanım Çeşme Kitâbesi	271
Katalog 88: Nazım Bey Meydan Çeşme Kitâbesi.....	275
Katalog 89: Hacı Hanım Çeşmesi İnşa Kitâbesi	278
Katalog 90: Hacı Hanım Çeşmesi Tamir Kitâbesi.....	279

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.t.	Adı geçen tez
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
cm	Santimetre
d.	Doğumu
DİA	TDV İslam Ansiklopedisi
ed.	Editör
EYSAM	Eyüp Sultan Araştırma Merkezi
GSE	Güzel Sanatlar Enstitüsü
H.	Hicrî
H.z.	Hazreti
IRCICA	İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
Km.	Kilometre
mm	Milimetre
M.	Mîlâdî
M.S.	Milattan sonra
mad.	Maddesi
ö.	Ölümü
s.	Sayfa
sav.	Sallahu aleyhi ve sellam
s.	Sayfa/sayfalar
vb.	ve benzeri

TRANSKRİPSİYON

ا – ء	' / â
ث	s
ع	'
گ	g
و	v / û
لا	lâ
ی	y / î

GİRİŞ

Osmanlı medeniyeti köprü, bent, çeşme, sebil, selsebil gibi su yapıları bakımından son derece zengin bir geleneğe sahip olan payitaht İstanbul'un hemen hemen her sokağı başta olmak üzere Anadolu'da da çok sayıda su yapısına rastlamak mümkündür. Su yapılarının inşasına bu denli ehemmiyet gösterilmesinin en büyük sebebi İslam dininin su hayratı amelesine insanları teşvik etmesi¹ ve yapıyı yaptıran kişi vefat etse dahi arkasında bıraktığı sadaka-i cariyeden dolayı ecir kazanmaya devam edeceği inanişından ileri gelmektedir. Diğer bir sebep ise suyun hayatın devamı için canlılar tarafından tüketilmesi zorunlu bir ihtiyaç olması ve İslam dininin temelinde yatan temizlik olgusunun gerek abdest gibi ibadet alanlarında gerek günlük yaşam alanında kullanılmasına dayandırılabilir. Bu sebeplerden ötürü suyu bütün canlılara ulaştırma son derece mühim bir hizmet olarak kabul edilmiştir.

Kudemanın su yapılarından özellikle çeşme inşa ettirmeye özen göstermelerinin diğer büyük sebebi ise ekonomik durumu cami, medrese, külliye gibi büyük yapıları yaptırmaya yetmese bile kompleks yapılara kıyasla minimum masraf ile maksimum fayda sağlayan çeşmelerin yaptırılmasına kişiler tarafından daha muktedir olunmasından ileri geldiğini söylemek mümkündür.

¹ Bütün dinlerde kutsal sayılan su, canlıların en temel ihtiyaçlarından olmasının yanı sıra, Kur'an-ı Kerim'de zikredilen "canlı olan her şeyi sudan yaratık" mealindeki "ve ce'alna mine'l-mâi külle şey'in hayy" (Enbiya, 30) âyetiyle de ehemmiyeti te'yt edilen bir maddedir. Bu âyet, manası ile olan ilişki sebebiyle çeşme kitâbelerinde en çok rastlanan ibârelerdendir. Ancak, bazı kitâbelerde "ve mine'l-mâi külle şey'in hayy" yazılmıştır. Çeşme, sebil, selsebil, şadırvan gibi su yapılarında karşılaşılabileceğimiz diğer âyetler ise şunlardır: "Aynen fihâ tûsemmâ selsebilâ": Bu orada bir pınardır ki ona selsebil denir (İnsan, 18). "Ve sekâhüm Rabbühüm şerâben tahûra": Rableri onlara tertemiz bir içecek sunar (İnsan, 21). "Aynen yeşrabü biha'l-mukarrabûn": O, Allah'a yakın olanların içecekleri bir pınardır (Mutaffifin, 28). "Ve enzelnâ mine'ssemâi mânen tahûra": Gökten tertemiz bir su indirdik (Furkan, 48). Kur'an-ı Kerim'in muhtelif surelerinde yine suyla ilgili kelimeler ve bahisler geçmektedir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, su hayrına yönelik mimari kitâbelerinde daha ziyade rastlanan âyetler bunlardır. Türk-İslam şehirlerinde nerdeyse her mahallede en az bir tane çeşmeye veya sebile rastlanabilmesi elbette tesadüf değildir. Su hayrının önemine işaret eden bazı hadis-i şerifler bu konuda insanların adeta birbirleriyle yarışmasına çeşme ve sebil yaptırmasını teşvik etmiştir. Cami, köprü, çeşme vb. kalıcı hayırların, o hayrı yapan kişi öldükten sonra bile onun amel defterinin kapanmayacağına (sadaka-i câriye: sürekli sadaka), insanlar faydalandığı sürece hayır sahibine sevap yazılacağına ilişkin rivayetlerin de bu yapıların artmasına tesir ettiği muhakkaktır. Konuyla ilgili hadis-i şeriflerden biri şöyledir: Ashab-ı Kiram bir seferinde "hangi sadaka daha çok hoşuna gider" diye sorduklarında Hz. Peygamber (s.a.v.) "su" diye cevap vermişti (Sünen-i Ebi Davud, Kitabü'z-Zekât, 41). Ayrıntılı bilgi için bakınız: Fatih Özkafa, *Türk Su Mimarisi Kitâbelerinde Hat Estetiği*, İstem, 8/15, 2010, s.197.

Çeşmelerin her daim en göz alıcı kısımlarına yerleştirilen kitâbeler ise çeşmenin kim tarafından, hangi amaçla ve senede yaptırıldığına dair tarihi bilgiler sunmasının yanı sıra yapıya estetik bir güzellik katmaktadır. Kitâbelerde çoğu zaman ayet, hadis, baniye dua, nesir-nazım gibi ifadeler hakk edilmiş; yazının muhtevası ile mimari yapının ahengi dikkate alınarak mekân-anlam ilişkisi gözetilmiştir. Dönemin mühim hattatlarınca yazılan kitâbelerde çoğu zaman hattatın imzasına rastlanamamakla beraber nadiren de olsa bazı kitâbelerde hattat imzasına yer verilmektedir. Kitâbeyi mermer zemine hakk eden usta ile alakalı olarak ise kitâbe üzerinde herhangi bir malumat veya imzaya rastlamak varit bir durum değildir.

Eyüpsultan'daki tarihi çeşme kitâbelerini kronolojik olarak inceleyerek Osmanlı dönemi celî sülûs ve celî ta'lik hat sanatı gelişimini anlamaya katkı sunmayı amaçlayan bu çalışmada kitâbeler ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Çeşme kitâbeleri ait oldukları dönemin özelliklerini o kadar iyi yansıtmaktadır ki bazen sene kaydı bulunmasa dahi kitâbenin hangi döneme ait olduğu tahmin edilebilmektedir. Ancak bununla beraber kaide ve alışkanlıklardan bağımsız mahir olmayan eller tarafından yazılan çeşme kitâbelerine de rastlamakta mümkündür.

İstanbul'un fethiyle beraber Eyüpsultan Hazretleri'nin kabrinin yeri tespit edilmiş ve çevresine külliye inşa edilmiştir. Zaman içerisinde hem devlet ricali hem halktan mühim kişilerin Hz. Eyüp el-Ensari'ye yakın defnedilmeyi arzu etmesi sonucunda Eyüpsultan hem büyük bir nekropol hem bir ziyaretgah hem de son derece merkezi bir yerleşim yeri haline gelmeye başlamıştır. Bölgeye madden ve manen hizmet etmek isteyen kişiler ise çok sayıda mescid, tekke, medrese, mektep, kütüphane, namazgah ve çeşme vakfetmişlerdir.

“Eyüpsultan İlçesindeki Çeşme Kitâbelerinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi” isimli bu tez üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Eyüpsultan ilçesinin coğrafi konumu, tarihçesi, su yolları ve yapıları ile Eyüp Sultan Hazretlerinin kim olduğu ve kabrinin tarih boyunca hangi işlevlerde kullanıldığı hakkında genel bilgiler ele alınmıştır.

İkinci bölümde Eyüpsultan ilçesinde yer alan tarihi çeşme kitâbeleri kronolojik bir sırayla incelenmiştir. Çeşme ve kitâbeleri incelenirken öncelikle çeşme ve

kitâbenin ayrıntılı fotoğrafları sunularak bir katalog çalıştırılması oluşturulmuştur ki çalışmamızın esas bölümü de burasıdır. Daha sonra çeşmenin bulunduğu konumuna yer verilmiştir. Ardından kitâbenin Arapça harflerle yazılımı ve okunuşu sunulmuştur. Yazı türü ve biliniyorsa hattatı zikredildikten sonra inşa ve/veya tamir tarihi belirtilmiştir. Kitâbenin hangi dilde yazıldığı bilgisi verildikten sonra kitâbenin ölçüleri bildirilmiş ve ardından çeşmenin genel özellikleri, biliniyorsa banisi hakkında bilgi, çeşmenin mimarî ve süsleme unsurlarına değinilmiştir. Son olarak da kitâbede yer alan yazının hat sanatı açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu değerlendirme sırasında kitâbenin özellikleri, varsa karakteristik unsurları, üslubu, güçlü ile zayıf yanları, mevcutsa restoratif incelik ve/veya kusurları incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise hattatı belli olan veya tahmin edilebilir olan çeşme kitâbelerinin hattatları hakkında biyografik bilgiye yer verilmiştir.

Çalışmaya bir yüksek lisans tezinin hacmini aşmaması adına kitâbeli-kitâbesiz, büyük-küçük, günümüze ulaşmış-ulaşmamış bütün çeşme ve de sebiller dâhil edilmemiş olup, hat sanatının tarihsel gelişimini inceleyebilme bakımından yalnızca Arapça harf ile yazılmış kitâbelere sahip ve günümüzde ulaşabilmiş olan elli dört çeşme ana başlığı altında elli dokuz adet çeşme ve ayrıca beş adet tamir kitâbesi incelenmiştir. Eyüpsultan İç Avlu Çeşmeleri gibi aynı isimle zikredilen farklı çeşmelere ise sene kayıtları ve bulundukları yere göre 1, 2, 3 şeklinde numaralandırma verilmiş ve aynı ana başlık altında işlenmiştir. Aynı zamanda yapıda sağ ve sol tarafta iki adet çeşme bulunduğu için Şah Sultan Türbesi ve Mihrişah Valide Sultan Çeşmeleri başlığı altında birden çok çeşmeye yer verilmiştir. Tamir kitâbeleri için ise karışıklığa sebep vermeme açısından ayrı bir başlık açılmamış olup inşa tarihine göre sıralanmış çeşme başlığı altında incelenmiştir.

Çalışmamızda kitâbeleri incelemek öncelikli amacımız olduğu için Türk-İslam mimarisinde çeşme, genel mimari özelliği, üslup ve unsurları ayrıntılı bir şekilde ele alınmamıştır. Konu ile alakalı çok sayıda müstakil eser, kitap bölümü, tez ve makale mevcut olduğu için dileyenler sabık çalışmaları inceleyebilirler.

Eyüpsultan çeşmelerinin kitâbelerini müstakil olarak inceleyen bütün bir çalışmaya tarafımızca rastlanmamıştır. Eyüpsultan'da yer alan bazı çeşme kitâbeleri

genellikle hat alanında yazılan birtakım makale, kitap ve tezlere konu olsa da doğrudan ilçe çeşmelerini hat sanatı açısından inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Eyüpsultan'daki çeşmeleri baştan sona inceleyen en meşhur ve müstakil eser ise çalışmamız boyunca da çokça istifade ettiğimiz Mehmet Nermi Haskan tarafından yazılan ve Eyüpsultan Belediyesi Kültür Yayınları'na basılan “*Eyüp Sultan Tarihi*” adlı kitaptır. Ancak bu ayrıntılı eserde yazarın uzmanlık alanı hüsn-ü hat olmaması sebebiyle kitâbelerle alakalı bir değerlendirme yapılmamış ve Arapça kitâbelere yer verilmemiştir.

Eyüp çeşmeleri ile alakalı genel bilgileri ve çeşmelerin önceki durumları hakkında fikir edinmemize fayda sağlayarak çalışmamız esnasında da çokça başvurduğumuz birkaç kıymetli eseri zikretmek yerinde olacaktır.

Öncelikle İbrahim Hilmi Tanışık tarafından iki cilt halinde yazılan ve 1943 ile 1945 yılları arasında basılan “*İstanbul Çeşmeleri*” adlı eser başucu kaynaklarımızdan bir tanesi olmuştur.

Affan Egemen tarafından yazılan ve 1984 ile 1993 yılları arasında basılan “*İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*” adlı kapsamlı eseri de çalışmamız boyunca sürekli müracaat ettiğimiz bir eserdir.

Eyüpsultan ile alakalı son derece kapsayıcı bir tez olan ve Fahrünnisa Ensari Kara Hanımefendi tarafından 1994 yılında yazılan “*İstanbul Metropolitan Alan Gelişme Sürecinde Bir Dini, Kültürel Sosyal Yerleşim Merkezi-Eyüp*” adlı Doktora Tezi’de çalışmamız için oldukça kıymetlidir.

Ayrıca İSKİ Genel Müdürlüğü tarafından üç cilt halinde hazırlatılan ve 2006 yılında yayınlanan “*İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyesi*” ile Su Vakfı, Kültür Envanteri ve Osmanlı Kitâbeleri Projesi web sitelerinden de istifade edilmiştir. Zikri geçen eserlerin yanı sıra tezin yazımı esnasında pek çok kitap, ansiklopedi, tez, makale ve DİA maddesine de başvurulmuştur.

Yapılan incelemelerin sonucunda Eyüpsultan’da inşa edilen 127 adet çeşme tespit edilmiştir. Bunlardan bazıları istimlak çalışmaları, tarihi tahribat ve doğal afetler sebebiyle yok olmuş ve günümüze 107 tanesi ulaşmıştır. Bu 107 çeşmeden 74 tanesinde kitâbe bulunmaktadır. Ancak bu kitâbelerden bazıları Latin harfleriyle

yazılmış olduğundan dolayı çalışmamıza dâhil edilmemiştir. Osmanlı dönemi özellikle sülüs ve ta'lik türü hat sanatının gelişimini incelemeyi ana hedef olarak belirlediğimiz araştırmamızda XVI ve XX. yüzyıllar arasında Eyüpsultan'da inşa edilen, bir yönüyle de olsa günümüze ulaşmış ve Arapça harflerle yazılmış olan elli dokuz adet çeşme kronolojik sıra ile ele alınarak incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. EYÜPSULTAN İLÇESİ VE EYÜP SULTAN HAZRETLERİ

1.1. EYÜPSULTAN İLÇESİNİN COĞRAFİ KONUMU, TARİHÇESİ, SU YOLLARI VE YAPILARI

1.1.1. Coğrafi Konumu

Avrupa Yakası'nda yer alan ve Haliç'e 2.6 km. kıyısı olan Eyüpsultan ilçesi merkezinde deniz koduna yakın olsa da merkezden uzaklaştıkça topografik anlamda yükselmekte ve engebeli hale gelmektedir. Günümüzde ise kuzeyden Karadeniz, güneyden Fatih, doğudan Kâğıthane, Şişli ve Bayrampaşa, batıdan Gaziosmanpaşa, kuzeydoğudan Sarıyer, Esenler ve kuzeybatıdan Çatalca ilçeleri ile çevrili olan Eyüpsultan İstanbul'un oldukça stratejik bir bölgesini teşkil etmekte olup aynı zamanda dinî ve mânevî bir merkezdir. İslambey, Yusuf Muhlis Paşa Caddesi, Yeniyol ve Bahariye Sokak Eyüpsultan merkeze doğru enlemesine ilerleyen ana güzergahlardır. Defterdar, Feshane, Kalendarhane, Zal Paşa ve Çömlekçiler Caddesi ise denize paralel ilerlemektedir.²

Farklı yönlerde bakan çok sayıda vadi ve tepeye sahip olan ilçede Eyüpsultan Camii'nin hemen üst tarafında eşsiz Haliç manzarasıyla her daim yerli ve yabancı turist ağırlayan meşhur Pier Loti tepesi yer almaktadır.

XIX. yüzyıl başlarında burada bulunduğu bilinen ve biri İslâmbey, Düğmeciler, Kurukavak derelerinin birleşmesiyle oluşup Eyüp Sultan Camii yanından geçerek iskelenin iki tarafından, diğeri ise Eyüpsultan İskelesi ile Bahariye arasında Şah Sultan Tekkesi civarından Haliç'e dökülen iki büyük dere yoğun iskân dolayısıyla bugün ortadan kalkmıştır.³

² Fahrünnisa Ensari Kara, "İstanbul Metropoliyen Alan Gelişme Sürecinde Bir Dini, Kültürel Sosyal Yerleşim Merkezi-Eyüp", Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, (İstanbul, 1994), s. 24.

³ Tülay Artan, Eyüp, TDV İslam Ansiklopedisi, c.12, s. 1-6.

Resim 1: Eyüpsultan İlçe Haritası

(<http://eyupsultan.gov.tr/eyupmahallelerharitasi> Erişim Tarihi: 07.09.2024)

1.1.2. Tarihçesi

1.1.2.1. İstanbul'un Fethi ve Eyüpsultan

İslam Peygamberi Hz. Muhammed (sav)'in "Konstantiniyye elbet bir gün fetih olunacaktır. Onu fethedecek kumandan ne güzel kumandan, ordu ne güzel ordudur."⁴ buyurması üzerine Müslüman mücahitlerin İslam'ın fütuhat hareketlerine İstanbul odaklı bir biçimde devam etmesi ve hızlı bir yayılmacı politika izlemeleri başta Bizans İmparatorluğu olmak üzere diğer devletlerce de ciddi bir tehdit olarak görülmektedir.

Konstantinopolis aynı zamanda Bizans'ın ikiye ayrılması sonucunda imparatorluğun başkenti olmuş (M.S.395) ve Doğu Hristiyan dünyanın merkezi haline gelmişti. Doğu ile Batı arasında önemli bir jeopolitik noktada bulunan, ekonomik, politik, kültürel açıdan Avrupa ve Akdeniz'i etkisi altında bulunduran Konstantiniyye oldukça stratejik bir noktada yer almaktaydı. Hem dini hem de siyasi sebeplerden kaynaklı olarak Konstantinopolis İslam orduları tarafınca birbirinden farklı tarihlerde beş kez kuşatılmıştır. Bu kuşatmalardan ikincisi esnasında Hz. Peygamber'e yakınlığı ile tanınan ve Müslümanlarca çok kıymet verilen bir sahabe olan Hz. Halid bin Zeyd Ebu Eyyûb el-Ensari'nin surlara yakın bir bölgede vefat etmesi ve diğer şehit sahabelerle birlikte sur dibine defnedilmesiyle beraber Konstantinopolis'in fethi konusu Müslüman devletler tarafından daha da ehemmiyet kazanmıştır.⁵

Konstantinopolis'in M.S.1453 yılında Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilerek İslam dünyasının en güçlü politik merkezlerinden biri olan payitaht; Bizans, Roma ve Osmanlı hakimiyeti süreci içinde bu üç büyük İmparatorluğun ve üç ayrı dünya görüşünün, mekânsal ve toplumsal boyutta maddi, manevi fiziki belge ve anılarını yoğun bir şekilde bünyesinde biriktirmiştir.⁶

Yeni Çağ'ın başlangıcı kabul edilen Konstantinopolis'in bir İslam imparatorluğu olan Osmanlılar tarafından fethedilmesinin akabinde, isminin İstanbul olarak değiştirilmesi ve fetihden dört sene sonra, 1457'de Osmanlı Devleti'nin başkentinin Edirne'den buraya taşınması ile kent Doğu Akdeniz ve Avrupa

⁴ el-Buhârî, *et Târihu'l Kebîr*; I, Kısım II, s. 81, Haydarâbâd 1362; el-Buhârî, *et Târihu's Sağır*; I, s. 341, (Tahkik, Mahmûd İbrahim Zeyd), Dâru'l Mârifê, Beyrut 1986. Ayrıca bkz: İ. Kafesoğlu, M.T. Gökbilgin, M. Sertoğlu, S. Erciyes, "İstanbul", *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 1, kısım 1, Milli Eğitim Basımevi, (İstanbul:1967), s.1173.

⁵ Kafesoğlu vd., *a.g.e.* s.1173-1174.

⁶ Kara, *a.g.e.*, s.1.

topraklarını egemenliği altına almış güçlü bir Osmanlı-İslam imparatorluğunun merkezi olarak jeopolitik konumu, kültürel yapısı ve nüfusu ile dünyaya yön vermeye devam etmiş ve İslam dünyasının en büyük şehirlerinden biri olarak günümüze ulaşmıştır.⁷ Hiç şüphesiz ki sur dışına en yakın bölgelerin başında gelen Eyüpsultan ilçesinde bu değişim ve dönüşümden nasibini almıştır.

İstanbul'un fethinden önce henüz Bizans döneminde Eyüp, sur dışında kalan ve insanların ölümlerini defnettği (nekropol) bir bölge idi. Bizanslılar açısından da önemli bulunmayan bu bölgede mimari faaliyetlere ağırlık verilmemiş sakin bir yerleşim bölgesi durumundaydı.

Asıl kuruluşu fetih ile başlayan Eyüp bölgesi, eski İstanbul'un en eski ve önemli Osmanlı-İslam surdışı yerleşmesidir. Konstantinopolis fethedildiğinde kent, nüfusu boşalmış harap bir şehir halindeydi.⁸ Hz. Halid bin Zeyd Ebu Eyyûb el-Ensari'nin metfun olduğu yerin çevresine türbe ve camiinin yapılmasının ardından Türkleştirme ve İslamlaştırma gereğince Bursa'dan getirtilen ailelerin yerleştiği ilk sur dışı yerleşim bölgesi olarak zaman içerisinde hem imar hem de iskân faaliyetleri sayesinde genişlemiştir.

1.1.2.2. İmar Faaliyetlerinin Odağında Eyüpsultan

Fetihten sonra Fatih Sultan Mehmed'in yaptığı ilk iş aşamalı bir imar ve iskân politikası uygulayarak kenti yeniden ekonomik, kültürel ve sosyal açıdan canlandırmak oldu. Bu politika sonucunda İstanbul en aşağı bir yüzyıl boyunca büyük bir şantiye halinde devamlı imar ve inşa edilmiş, başlangıçta liman ticareti nedeniyle Haliç kıyıları, ardından tepeler ve Marmara sahiline doğru zamanla yayılan kubbe ve minarelerin hâkim olduğu yeni çehresi ile şehre bir Osmanlı-Türk-İslam kimliği kazandırmıştır.⁹

Fetihle beraber Hristiyan dünyası için son derece önemli olan Konstantinopolis'i İslam dünyasına kazandırmak üzere Müslüman Arap orduları ile birlikte gelerek sur dışında şehit olup defnedilen Ebu Eyyûb el-Ensari'nin mezarı

⁷ Kara, *a.g.e.*, s.13-14.

⁸ Kafesoğlu vd., *a.g.e.*, s.1157.

⁹ E.H. Ayverdi, Ö.L., Barkan, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, 953 (1546) Tarihli, İstanbul Fetih Cemiyeti Enstitüsü yay., sayı. 61, (İstanbul:1970), (Derleme), s. XI.

olduğu rivayet edilen yerde türbesi yaptırılmış ve 1458/1459'da bu türbenin yanına şehrin ilk selatin camisi inşa ettirilmiştir. Dünya tarihinde Orta çağ ile Yeni çağ arasında bir geçit olarak kabul edilen eski dünyanın bu en gözde ve büyük kentinin Osmanlı hükmüne geçmesiyle beraber dini ve sembolik çok sayıda ciddi imar faaliyetleri başlatılmıştır.

Fatih Sultan Mehmed, Eyüpsultan caminin yanına daha sonra ilave edilen medrese ve aşhane ile bu noktada oluşturulan, Türk çağının bu ilk külliyesinin etrafını mamur etmeye çalışmıştır. Böylece sur dışının bu ilk Türk yerleşmesi Eyüp'ün nüvesi, fetihle birlikte kurulmuştur. Fatih döneminde başlayan bu imar hamleleri, Sultan II. Beyazıd ve özellikle Kanuni Sultan Süleyman tarafından inşa edilen cami, imaretler, Kırkçeşme su yollarının yapılması gibi büyük imar faaliyetleri ile devam ettirilmiştir.¹⁰

Fetihten önce Bizans şehri surlarının dışında kalan ve fetih sonrasında İslam dünyası için kutsal bir anı ve simgesel bir değer etrafında kurulan bu seçkin yerleşme bölgesi, tarihsel süreç içinde 16.yüzyıl sonuna kadar en önemli ve Galata hariç en yoğun sur dışı yerleşmesi olmuştur.¹¹ 17. yüzyılda ise Haliç'te büyüyen diğer yerleşme alanlarıyla birlikte Eyüp de bir şehir halini almıştır.¹²

İstanbul'un artık Türk-İslam kimliği ile gelişme ve şekillenmesinin oturduğu 17. yüzyılda şehir büyümeye ve kalabalıklaşmaya devam etmiştir. Haliç'te yerleşme alanları genişlemiş, Eyüp kara surlarına iyice yaklaşmış durumdadır. Ancak bu dönemde köklü yapı inşa hamleleri bir duraklama dönemine girmiştir. Lale Devri ile Batı'dan etkilenme dönemine girilmiş ve ilk etkiler yapı alanında Eyüpsultan ve çevresinde ortaya çıkmıştır.

19.yüzyılda kentin sanayi bölgesi, İstanbul limanının uzantısı olarak Haliç boyunca Eyüp'e doğru yayılmıştır. Fatih'in Kasımpaşa'da kurduğu ilk tersane tesislerinin 19. yüzyılda gelişmesine bağlı olarak Haliç boyunca Eyüp'e doğru, daha ziyade askeri ihtiyaçların karşılanmasına yönelik bazı sanayi tesisleri kurulmuştur.¹³ Sanayileşmenin etkisi ve paralelinde kontrolsüz kaçak yapılanmalara maruz kalmış,

¹⁰ Ayverdi vd, *a.g.e.*, s. XI.

¹¹ D., Kuban, İstanbul'un Tarihi Yapısı, Mimarlık, sayı. 5, (İstanbul:1970), s.33.

¹² Kuban, *a.g.e.*, s.35.

¹³ Kuban, *a.g.e.*, s.45.

tarihi doku bu hızlı kentleşme olgusu karşısında, planlı-plansız yoğun yapılanmalar ile tahrip ve yok edilmiştir.

1.1.3. Su Yolları ve Yapıları

İstanbul'un su tesisatının on sekiz yüzyıllık bir geçmişi vardır. Roma İmparatorluğu döneminde Konstantinopolis muntazam ve büyük bir su şebekelerine sahipti. Ancak Bizans döneminde bu yapıların bir kısmı bakımsızlık, zelzele ve tahribatlar sebebiyle kullanılamaz hale gelmiştir. Tarihçiler Orta Bizans döneminden itibaren, mevzii sular ve menbalardan faydalanıp kuyular açılarak, sarnıçlar yapılarak, hatta bazı hallerde bodrumlar da sarnıç haline getirilerek kentin dışardan bağımsız toplanan sularla ihtiyacını karşıladığını söylemekte; ancak Romalılar döneminden kalan Halkalı sularından bazılarının zaman zaman tamir edilerek şehirdeki sarnıçlara veya çeşmelere akıtıldığı ihtimalleri üzerinde de durmaktadır.

İstanbul'un fethinden sonra şehirde önceden var olan eski su şebekeleri hızlı bir şekilde tamir edilmiş ve şehrin su ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır. Daha sonra ise Turunçluk ve Şadırvan sularının yanında Theodosius zamanında yapılan ve Belgrad Ormanları'ndan su getiren Cebeciköy ve Bozdoğan Kemerleri onarılmıştır. Bozdoğan Kemerleri'nin alt tarafında, Gazanferağa Medresesi'nden 75 mt. aşağıdaki sıra çeşmelere su akıtılmış ve bu çeşmelere Kırkçeşme adı verilmiştir. Ancak II. Beyazıd ve I. Selim dönemlerinde Halkalı su yolları genişlemesine rağmen şehrin su ihtiyacı giderek artmış ve Kırkçeşme'nin suyu azalmıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise giderek artan su ihtiyacını gidermek amacıyla Mimar Sinan görevlendirilmiş ve 1554 ve 1564 yılları arasında Kırkçeşme Tesisleri ciddi bir bakım ve onarım çalışmasına girmiştir.

Kağıthane ve Alibey Derelerinin iki kolu üzerindeki bend, su kemeri, havuz ve isale hatları üzerine kurulan ve Kemerburgaz civarında olan Kırkçeşme Tesisleri İstanbul'un ikinci büyük su şebekesidir. Halkalı'nın menba sularını toplamasına karşılık Kırkçeşme, bendlerden toplanan sular ile meydana getirilmiştir.

Mimar Sinan, Kağıthane Deresi'nin kolları üzerindeki bütün tesisler ile Alibey Deresi üzerindeki Mağlova ve Güzelce Kemerlerini yaparak, Cebeci Köy'deki Fatih tarafından yaptırılan su yollarına bağlamış ve bu su yolu üzerinde de değişiklikler

yapmıştır.¹⁴ Daha sonra Sultan III. Ahmed'in kurduğu beş bendin suyunu getiren küçük kemerlerden geçerek zenginleşen bu şebeke Eyüp ve Eğrikapı'dan şehre giriş yapar. Eyüp ise Kırkçeşme suyunu alan İstanbul'un ilk kartiyesi olmuştur. İslam Bey Mahallesi'nde Sinekli Kemer'deki kubbeden ayrılan künklerden, Fatih'in yaptırdığı bütün dini ve sosyal tesislere su akıtılmaktaydı.¹⁵

Eyüp, Osmanlı dönemi hat ve süsleme ustalığının en güzel örneklerinin sergilendiği çeşmeler bakımından oldukça zengin bir semttir. Mıntıkadaki nüfus yoğunlaşmasına bağlı olarak 18. yüzyılda İstanbul'da yapılan çeşmelerin %14'ü Haliç sahillerinde ve özellikle Eyüp ve Kasımpaşa'da inşa edilmiştir.¹⁶

Bir sur dışı Haliç kıyı yerleşmesi olan Eyüp'ün yerleşme dokusunu fiziksel karakteri de kıyidan gerilere doğru genelde anıt binalara yer vermeyen, birbiri ile uyumlu yapılardan müteşekkil bir doku arz eder ve aynı özellik sokak dokusuna da hakimdir. Bu sebeple Eyüp'te herhangi bir meydan çeşmesi ve anıtsal meydan çeşmesine rastlanmamaktadır.¹⁷ Eyüp çeşmeleri çoğunlukla külliyelerin duvarlarına bitişik veya münferit, tek yüzlü çeşmeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eyüp'teki Osmanlı dönemi çeşme yapıları; kendi tasarım bütünlüğü içindeki mimari yapısı, çevresi ve birlikte inşa edildiği yapılar ile olan uyumu, sanat tarihinin çok güzel hat örneklerinin yansıtıldığı kitâbeleri, bezeme stilleri, bunların taş üzerine işleme biçimindeki ustalık, lüle veya musluk biçimindeki detayları ile devirlerinin en güzel örneklerini sergilemektedir.¹⁸ Osmanlı hat tarihindeki bazı üslup değişikliklerini ve celî sülüs ile celî ta'lik hat tekamülünü de bu çeşmelerin kitâbeleri aracılığıyla izlemek mümkündür.

¹⁴ S.N., Nirven, *İstanbul Suları*, Halk Basımevi, (İstanbul:1946), s.40-181.

¹⁵ K., Çeçen, *Mimar Sinan ve Kırkçeşme Tesisleri*, İ.S.K.İ. Genel Müdürlüğü yay., (İstanbul:1953), s.23-130.

¹⁶ Kuban, *a.g.e.*, s.38.

¹⁷ D. Kuban, *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*, Arkeoloji ve Sanat yay. Deneme-Eleştiri Anı Dizisi: 1, (İstanbul:1982), s.182-188.

¹⁸ Kara, *a.g.e.*, s.162,163.

1.2. EYÜP SULTAN HAZRETLERİ VE KABRİNİN İŞLEVİ

1.2.1. Eyüp Sultan Hazretleri Kimdir?

Ebu Eyyüb el-Ensari aslen Medineli olup hicretten sonra Hz. Muhammed (sav)’i yedi ay boyunca evinde ağırlamış ve Mus’ab b. Umeyr ile arasında kardeşlik bağı (muahat) kurulmuştur. Hazreç kabilesinin önemli kollarından Neccaroğulları hanedanının reisi olan Hz. Halid aynı zamanda Hz. Muhammed’in anne ve baba tarafından da akrabasıdır. Hicretten önce Mekke’ye gelerek İslam’a biat eden sahabelerden biri olan el-Ensari aynı zamanda vahiy katipliği yapmış ve 150 kadar hadis rivayet etmiştir.

M.622 yılında yaşanan hicret olayından sonra Hz. Muhammed (sav)’ın devesi Hz. Halid’in evinin önüne çöktüğü için Mescid-i Nebevi inşa edilene kadar Hz. Muhammed (sav) Hz. Halid’in evinde ikamet etmiş ve bu sebeple “mihmandar-ı nebi” lakabını almıştır.

Ebu Eyyüb hem Hz. Peygamber dönemi hem de dört halife dönemindeki pek çok gazve ve sefere iştirak etmiş, her daim fütuhat hareketi içinde olmuştur. Hz. Muhammed (sav)’ın Konstantiniyye fethi ile ilgili olan hadisi sebebiyle İstanbul Abbasiler zamanında beş defa kuşatılmıştır. Ebu Eyyüb el-Ensari’de bu kuşatmaların ilkinde katılmış ve H.48/49 (M.668/669) tarihli kuşatma sırasında hastalanarak vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine naaşı mücahidler tarafından mümkün mertebe şehrin iç kesimlerine yaklaştırılarak sur dibine defnedilmiştir.¹⁹

Durumu öğrenen Bizans imparatorunun kuşatma kalktıktan sonra onu kabrinden çıkarıp vahşi hayvanlara yedireceğini söylese de İslâm ordusu kumandanı tarafından gönderilen cevapta, böyle bir şey yapıldığı takdirde İslâm ülkesinde yaşayan Hristiyanların ve kiliselerin zarar göreceği bildirilince kabre dokunmayacaklarına dair teminat verdiği nakledilmektedir.²⁰ Ancak Eyüpsultan Hazretlerinin kabrinin yeri zaman içinde belirsiz hale gelmiş ve vefatından yaklaşık 807 yıl sonra İstanbul’un fethi sırasında Fatih Sultan Mehmed’in hocası Akşemseddin tarafından yeri belirlenmiştir.

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: C. Ögüt, *Eyüb Sultan-Hz. Halid Ebu Eyyub El Ensari (Meşhur Eyüb Sultan)* c. 1, Ahmet Sait Matbaası, (İstanbul,1955).

²⁰ Hüseyin Algül, Ebû Eyyüb El-Ensârî, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 10, s. 123-125.

Arapça kufi yazısının en eski örneklerinden biri olan “*hüve’l kabrü Ebu Eyyüb el-Ensari*” yazılı olan mezar taşının ortaya çıkmasının ardından fetihten hemen sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından kabrin çevresine türbe inşa edilmiş ve söz konusu kitâbe asırlar boyunca türbenin duvarına asılı halde kalmıştır. Hicazlı Şeyh Abdülhafız bin Omanilari Ettaifi’nin “*Gilaü’l Kulüb ve Keşfu’l Kurub*” adlı eserinde H.1298 (M.1894) yılında İstanbul’u ziyareti esnasında bu taşı türbenin duvarında asılı halde gördüğünü ifade etmektedir.²¹

1.2.2. Eyüp Sultan Hazretlerinin Kabrinin İşlevi

Ebû Eyyûb el-Ensârî kabrinin keşfinden sonra hem şehrin koruyucu evliyası olmuş hem de türbesi resmî tören ve ziyaretler sebebiyle hânedanın meşruiyetinin ve devamlılığının simgesi haline gelmişti. Öyle ki padişahlar bu zatın ebedi istirahatgahına büyük bir saygıyla yaklaşmış, geleneksel kılıç kuşanma merasimleri Eyüp Sultan Hazretlerinin huzurunda gerçekleştirilmiştir.

Siyasi ehemmiyetinin yanı sıra dini değeri de çok yüksek olan Eyüp Sultan Hazretlerinin kabri 1730 yılında isyancıların eline geçmemesi için Topkapı Sarayı’ndaki Hırka-i Saâdet Dairesi’ne taşınıncaya kadar uzun süre sancak-ı şerife ev sahipliği yapmıştır.

Aynı zamanda doğal bir liman olan Haliç’in kıyısında bulunan Eyüp zaman içinde İstanbul’un Boğazdan önceki sayfiye yerleşmesi olarak kullanılmıştır. Özellikle devlet ricalinden kimselerin Eyüp Sultan Hazretlerine yakın olabilmek ve maneviyatından istifade edebilmek amacıyla köşkleri ve sahil saraylarını bu bölgeye yaptırdıkları ve vefatlarından sonra da yine türbe, hazire ve tekkelerin içine defnedilerek buradan uzaklaşmak istememeleri oldukça anlaşılırdır. Bu sebeple türbenin çevresi zaman içerisinde büyük bir nekropol haline gelmiştir.

Evliya Çelebi’ye göre de Eyüpsultan bölgesi “zamanın ayan ve eşrafının bol olduğu” bir yerleşim alanıdır.²² Kurulduğu günden bu yana Eyüp Sultan Hazretlerinin kabri sünnet ve evlenme gibi kişilerin hayatında oldukça önemli olan törenlerin hemen ardından manevi ortamından bereketlenmek için öncelikli olarak ziyaret edilen bir

²¹ Ögüt, a.g.e., s.42-43.

²² Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. 1, Üçdal Neşr., (İstanbul:1966), (Yayına Hazırlayan M. Zillioğlu, Sadeleştiren: T.T., Kuran, N. Aktaş), s.277,278.

güzergâh olmuştur. Aynı zamanda kişilerin adak kurban, hayır yemek ve tatlıları dağıtmak için en çok tercih ettikleri dini merkezlerden birisidir.

Eyüpsultan ilçesi İstanbul'un fethinden bu yana sunmuş olduğu kültürel, tarihi ve doğal güzellikleriyle Müslüman ve gayrimüslim, yerli ve yabancı turistlerin günün her saatinde ziyaret ettikleri bir belde olarak evrenselliğini günümüzde de korumaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. EYÜPSULTAN ÇEŞME KİTABELERİ (Katalog)

Eyüpsultan çeşme ve kitâbelerinin yer aldığı katalog bölümünde, Osmanlı dönemi sülüs ve ta'lik hat türlerinin gelişimini gözlemlemek açısından kronolojik sıralama yapılmıştır. Sıralama yapıların inşa tarihine dolayısıyla da inşa kitâbelerine göre düzenlenmiştir. Ancak bazı çeşmelerde hem inşa hem tamir kitâbesi mevcut olup yapıya bağlı diğer bazı çeşmelerde bulunmaktadır. Bu durumda tamir kitâbesi ve yapıya bağlı diğer çeşmelere de inşa kitâbe tarihi esas alınarak başlıklandırılan çeşme altında yer verilmiştir.

Kataloglama çalışmamızda çeşmelerin yalnızca kitâbelerine yer verilmeyip aynı zamanda yapı ve banisi hakkında bilgi, diğer tezyinat ile mimari unsurları ve hakkında bilinmesi gereken malumatlarda her çeşme ile ilgili başlık altında zikredilmiştir. Dolayısıyla öncelikle kitâbenin üzerinde bulunduğu yapının genel görselleri, daha sonra kataloğu oluşturan kitâbe görselleri verilmiştir. Ardından kitâbenin bağlı olduğu çeşmenin konumu, kitâbe metni, Latin harfleriyle yazılışı, dili, yazı türü, ölçüleri ve yapı hakkında gerekli bilgiler verildikten sonra kitâbede yer alan yazının hat sanatı açısından değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Çeşmelerin konumları hakkında bilgi verilirken güncel cadde, sokak ve semt isimleri kullanılmıştır. Kitâbe metnlerinin okunması öncelikle görsel almaları yapıldığı sırada yerinde yapılmış daha sonra İ. Hilmi Tanışık'ın İstanbul Çeşmeleri, Mehmet Nermi Haskan'ın Eyüpsultan Tarihi, İSKİ'nin İstanbul Tarihî Çeşmeler Külliyyatı ve Kültür Envanteri ile Osmanlı Kitâbeleri Projesi adlı web sitesi esas alınarak ve hepsi birbiri ile karşılaştırılarak yazılmıştır. Eyüpsultan çeşmelerini konu alan bu kaynaklarda kitâbelerin orijinal metni yer almayıp yalnızca Latin harfleri ile okunuşu belirtilmiştir. Nitekim bazı kitâbelerde de çeşmenin o dönemki durumuna ve araştırmacının kadim yazıları okuma kabiliyetine bağlı olarak değişiklikler gözlemlenmiştir. Biz çalışmamızda kitâbe okunuşları hususunda önceki çalışmaları

göz önüne almakla beraber kendi okuyabildiğimiz ve doğru olduğunu düşündüğümüz şekilde hem orijinal harfleri hem de Latin harfleri ile okunuşuna yer verdik. Kitâbelerin çok büyük bir kısmı Osmanlı Türkçesi ile yazıldığı, Arapça kitâbelerinin ise genelde çok bilindik su ile alakalı ayetler olması açısından ayrıca tercümelerine yer verilmemiştir.

Çeşmelerin sağ ve sol şeklinde belirtilen yönleri tayinleri hususunda ise araştırmacı yapının ön cephesine yüzünü döndüğünde sağ tarafı çeşmenin sağ, sol tarafı çeşmenin solu şeklindedir. Çeşme kitâbelerinin ölçüleri ve yerden yükseklikleri metre ve cetvel kullanılarak mümkün mertebe hassas bir şekilde alınmaya çalışılmıştır. Fakat özellikle bazı kitâbelerde harflerin aşınması, kitâbenin çok yüksekte olması, varağının özensiz kaplanması gibi nedenlerle tam ölçüyü almak mümkün olamamıştır. Kitâbenin yerden yüksekliğinde ise çeşme tabanı ile kitâbenin son satırı arasında ki mesafe esas alınmıştır.

2.1. EYÜPSULTAN ÇEŞME KİTÂBELERİ

Katalog bölümünde Eyüpsultan ilçesinde inşa edilmiş olan elli dört adet ana çeşme ve bu çeşmelerin bağlı bulundukları yapıda yer alan beş ayrı çeşme ana çeşme kitâbe tarihi esas alınarak kronolojik bir sırayla ele alınarak sülüs ve ta'lik hat türlerinin gelişimi bakımından incelenmeye çalışılacaktır. Ayrıca çeşmelerde yer alan beş adet tamir kitâbesine de ana çeşme başlığı altında yer verilmiştir.

2.1.1. Defterdar Nazlı Mahmud Efendi eşmesi

Resim 2 : Defterdar Nazlı Mahmud Efendi eşmesi Arşiv Fotoğrafi

(EYSAM Arşivi)

Resim 3: Deftardar Nazlı Mahmud Efendi Çeşmesi Günümüz Görünümü
(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Resim 4: Deftardar Nazlı Mahmud Efendi Çeşmesi ve Külliye Giriş Kapısı
(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Katalog 1: Defterdar Nazlı Mahmud Efendi Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Nişanca semtinde, Feshane Caddesi'nde, Defterdar Nazlı Mahmud Çelebi Camii ve türbesi önünde, caddeye açılan avlu kapısının sağ tarafında yer almaktadır.

Kitâbenin Metni:

هر كه گلوب ايچر يسه بوندن آب
باكه قبله اول دعا بوله بو آب
ذي اثر كيم بونده نو عين حيات / اقدي فردوس اچره گويا سبيل
برمراد اولوب هميشه صاحبي / روحنه حاصل اوله اجر جزيل
رب بنيادی باري نك / ديدي تاريخ انهائي خير جميل

Okunuşu:

Her ki gelüb içre ise bundan âb
Bana kible ol duâ bula bu âb
Zî-eser kim bunda nev'ayn-ı haayât / Akdı firdevs içre gûyâ sebîl
Ber-murâd olup hemîşe sâhibi / Rûhuna hâsıl ola ecr-i cezîl
Rabb-ı Bünyâd-ı Bâri'nin / Didi târih-i inhây-ı hayr-ı cemîl

Yazı Türü: Celî Sülüs ve Celî Ta'lik

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H.960 / M.1552

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 51.5 x 65 cm

Yerden Yüksekliği: 135 cm

Kalem Ağzı Genişliği: Celî Sülüs 13 mm, Celî Ta'lik 11 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: Sülüs 4 mm (yaklaşık)

Yapı Hakkında Bilgi:

Eserin banisi Kanuni Sultan Süleyman'ın başdefterdarı ve dönemin tanınmış hattatlarından Nazlı Mahmud Çelebi (ö. H.952/M.1546) olup çeşmeye kendi ismini

vermiştir. Kendisi de caminin mihrap duvarı önündeki açık türbede metfun haldedir.²³ Çeşmenin sanatsal değerinin yanı sıra tarihsel değeri de oldukça önemli olup İstanbul'da günümüze ulaşmış kitâbeli en eski çeşmelerden biri olarak bilinmektedir.²⁴ Hatta söz konusu çeşmenin Eyüp Camii'nden sonra bölgedeki en kadim mimari yapı olduğu iddia edilmektedir.²⁵

Klasik bir üslupla inşa edilen çeşmede ana malzeme olarak kesme taş kullanılmıştır. Dikdörtgen gövdeli ve oldukça sade olan çeşme nişinin üzeri ise kısmen sivri bir kemerle örtülüdür. Nişin içinde çeşmenin inşa kitâbesi yer almakta olup herhangi bir üst örtü kullanılmamıştır. Duvar çeşmesi olarak inşa edilen yapıda bir adet tas gözü bulunmaktadır. Kitâbenin altında yer alan dikdörtgen şekilli ayna taşı dış kemere benzer şekilde sivri bir kemerle hareketlendirilmiştir.²⁶

Çeşmenin inşası esnasında yapılmış olan tekne ve dinlenme sekileri zaman içinde yol seviyesinin altında kalarak ilk bakışta görülemeyecek ve kitâbesi okunamayacak hale geldiyse de daha sonları yapılan restorasyon faaliyetleri sayesinde çeşmeye orijinal görünümü yeniden kazandırılmıştır.

²³ Affan Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, Arıtan Yayınevi, (İstanbul: 1993), s.248.

²⁴ Semavi Eyice, "Defterdar Camii ve Türbesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 9, s. 97.

Haskan'da Defterdar Nazlı Mahmud Çeşmesinin Eyüp camiinden sonra bölgenin en eski eser olduğunu teyit etmektedir. Bkz: Mehmet Nermi Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi*, Eyüpsultan Belediyesi Kültür Yayınları, (İstanbul: 2016), s.384.

²⁵ <https://www.suvakfi.org.tr/cesme/eyup/defterdar-nazli-mahmud-efendi-cesmesi-h-950-m-1543> (Erişim tarihi: 03.08.2023)

²⁶ Beyza Taymaz, *Osmanlı Dönemi İstanbul Sebil ve Çeşme Kitâbelerinin Biçim ve İçerik Açısından Değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (İstanbul: 2022), s. 67.

Resim 5: Defterdar Nazlı Mahmud Efendi Camii Giriş Kapısı
(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Resim 6: Defterdar Nazlı Mahmud Efendi Camii Giriş Kapısı Kitâbesi
(Mustafa Cambaz Arşivi)

Defterdar Nazlı Mahmud Çelebi hat sanatı ile yakından ilgilenip Şeyh Hamdullah'dan (ö.926/1520) aklâm-ı sitteyi meşketmiştir.²⁷ Hat sanatında son derece mahir olan Defterdar Mahmud Çelebi, adına yaptırdığı caminin giriş kapısında bulunan H.948 (M.1541) tarihli, celi muhakkak hatla yazılmış, her iki tarafında celi sülüs hat ile Kelime-i Tevhîd yer almakta olan Arabça manzûm kitâbenin hattatı da kendisidir.²⁸

Her ne kadar cami kitâbesinin hattatının aynı zamanda banisi olduğu farklı kaynaklarda bildirilse de külliye duvarına bitişik çeşme kitâbesinin hattatının kendisi olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Nitekim çeşmede de imza ve tarih kaydı bulunmamaktadır. Bununla beraber son satıra ebced hesabı uygulandığında H.960 (M.1552) sayısına ulaşılmaktadır. Dolayısıyla bu çeşme kitâbesi büyük bir ihtimalle Mahmud Çelebi'nin vefatından kısa süre bir süre sonra bir başkası tarafından yazılmıştır.

Resim 7: Defterdar Nazlı Mahmud Efendi Camii Şantiye Alanı ve Çeşmesi

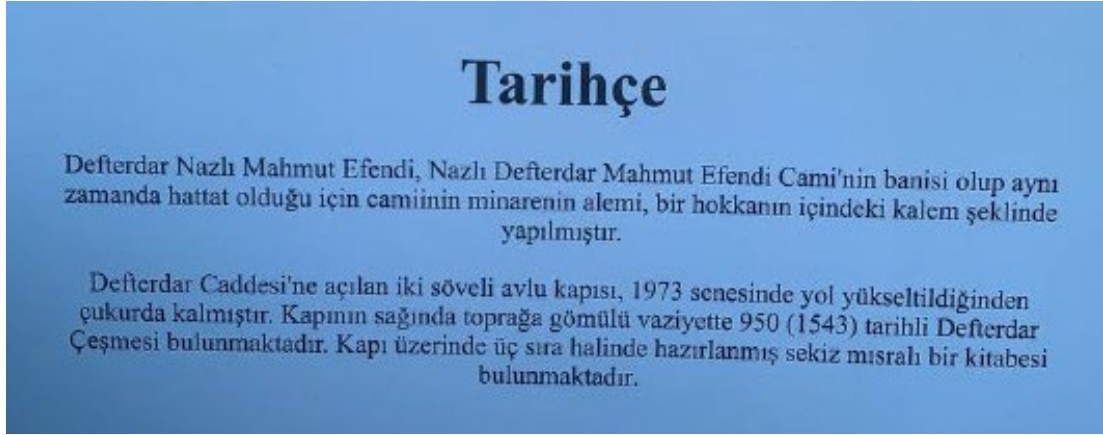
(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

²⁷ Uğur Derman, *Defterdar Nazlı Mahmud Camii'nin Minaresindeki Kaybolan Hokka ve Kalem, Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu IX*, FSF Printing House, (İstanbul: 2005), s. 365.

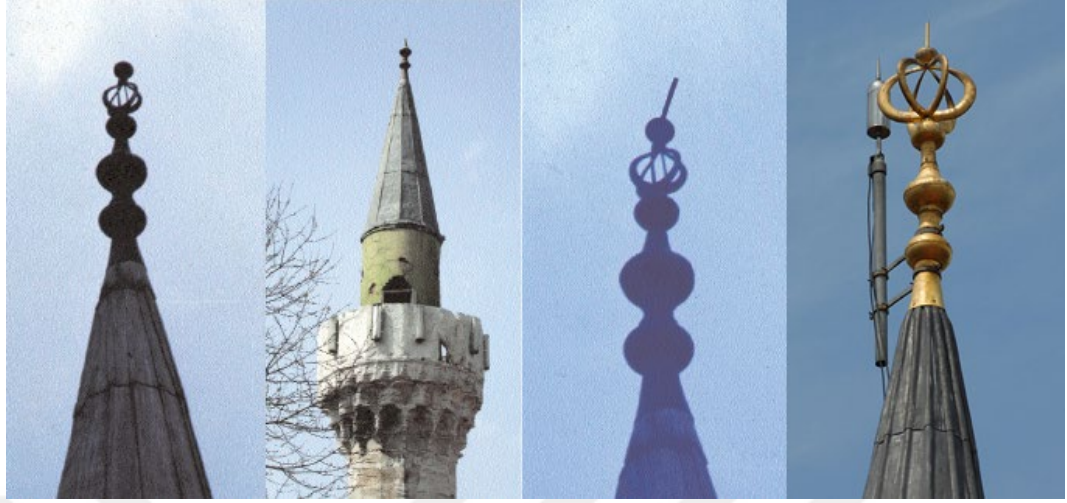
²⁸ Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi*, I, 286, İstanbul 1281.

Resim 8: Defterdar Nazlı Mahmud Efendi Camii'nin Günümüzde Restorasyon Çalışması Yapılırken ki Hali
(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Resim 9: Alemde Hokka ve Kalem Olduğunu Teyit Eden Restorasyon Proje Yazılarından Bir Örnek
(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Resim 10: Defterdar Nazlı Mahmud Efendi Camii Minare Alemleri Tarihîsel Dönüşümü
(Mustafa Cambaz Arşivi)

Mahmud Çelebi camiiyi inşa ettirirken hat sanatına duyduğu ilgi ve muhabbetten dolayı minarenin alemini alışılmış olduğu üzere hilal biçimli olması yerine 90 derecelik bir açıyla ikiz şeklinde yaptırıp hilâllerin birleştiği yere madenî bir hokka ve hokkanın içine de madenî bir kalem koydurmuştur. Ancak zaman içinde özellikle 1766 depreminde yerinden düşen ve uzunca bir süre orijinal haline döndürülmeyen minare alemleri Uğur Derman hocanın çağrısı sonucunda Eyüp Belediyesi'nce 2007 yılında aslına uygun bir şekilde restore edilmeye çalışılmıştır. Dinî olmaktan ziyade, benzersiz bir folklor malzemesi olan²⁹ hokka ve kalemlî minare aleminin İslam aleminde bir örneği daha bulunmamaktadır. Günümüzde ise cami ve minaresi restorasyon amaçlı şantiye alanına dönmüş durumdadır.

Yukarıda ki resimde görüldüğü üzere ilk fotoğraf Defterdar Nazlı Mahmud Çelebi Camii minaresinin 1972 yılında Uğur Derman tarafından çekilmiş halidir. Yanındaki fotoğraf ise 1980'li yıllarda çekilmiş hokka ve kalemin olmadığı minaredir. Hemen yanındaki Uğur Derman tarafından minarenin aslında nasıl olması gerektiğini gösterdiği görseldir.³⁰ En sondaki ise 2007 yılında küçük bir hokka ile dik bir kalem şeklinde yapılmış aslıyla alakası olmayan alemin Mustafa Cambaz tarafından çekilmiş

²⁹ Derman, a.g.e., s. 369.

³⁰ Derman, a.g.e., s. 369.

olan fotoğraftır. Günümüzde restorasyon çalışmasına devam edilen cami ve aleminin aslında uygun bir şekilde yapılmasını temenni etmekteyiz.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Çeşmenin kitâbesi nişin içinde yer almakta olup mermer zemin üzerine ilk iki satırı celî sülüs hattı ile terkip şeklinde yazılmış bir dua cümlesinden ibarettir. Altındaki her biri ikişer paftadan oluşan diğer üç satır ise celî ta'lik hat ile yazılmış bir şiir kesitidir. Yazılar toplamda sekiz adet dikdörtgen formlu ve uçları kemerli kartuşa yazılmış olup ilk iki satır alt alta, diğer üç satır yan yana ikişer beyit denk gelecek şekilde zemine hakk edilmiştir. Kitâbenin son kartuşunda tarih kaydı bulunmamakla beraber ebced hesabı ile H.960 yılına tekabül ettiğini varsayabiliriz. Dolayısıyla oldukça kadim bir üslupla yazılan kitâbede hem celî sülüs hem de celî ta'lik hattı kullanılmıştır. Dönem eserleri ile kıyaslandığında bu dönemde celî ta'lik hat türünün sıklıkla kullanılmadığı göz önüne alınırsa çeşme celî ta'lik hattının dönemine kıyasla başarılı bir uygulaması olması ile temayüz etmektedir.

Herhangi bir süsleme unsuru olmayan kitâbede zaman içerisinde meydana gelen aşınma sebebiyle ikinci satırda bulunan lam harfi, dördüncü satırda ikinci mısranın sonu ve beşinci satırda ilk beyitin sonu ile ikinci beyitin başındaki harflerde yer yer aşınmalar gerçekleşmiş olup restorasyona ihtiyacı bulunmaktadır.

2.1.2. Semiz Ali Paşa Çeşmesi

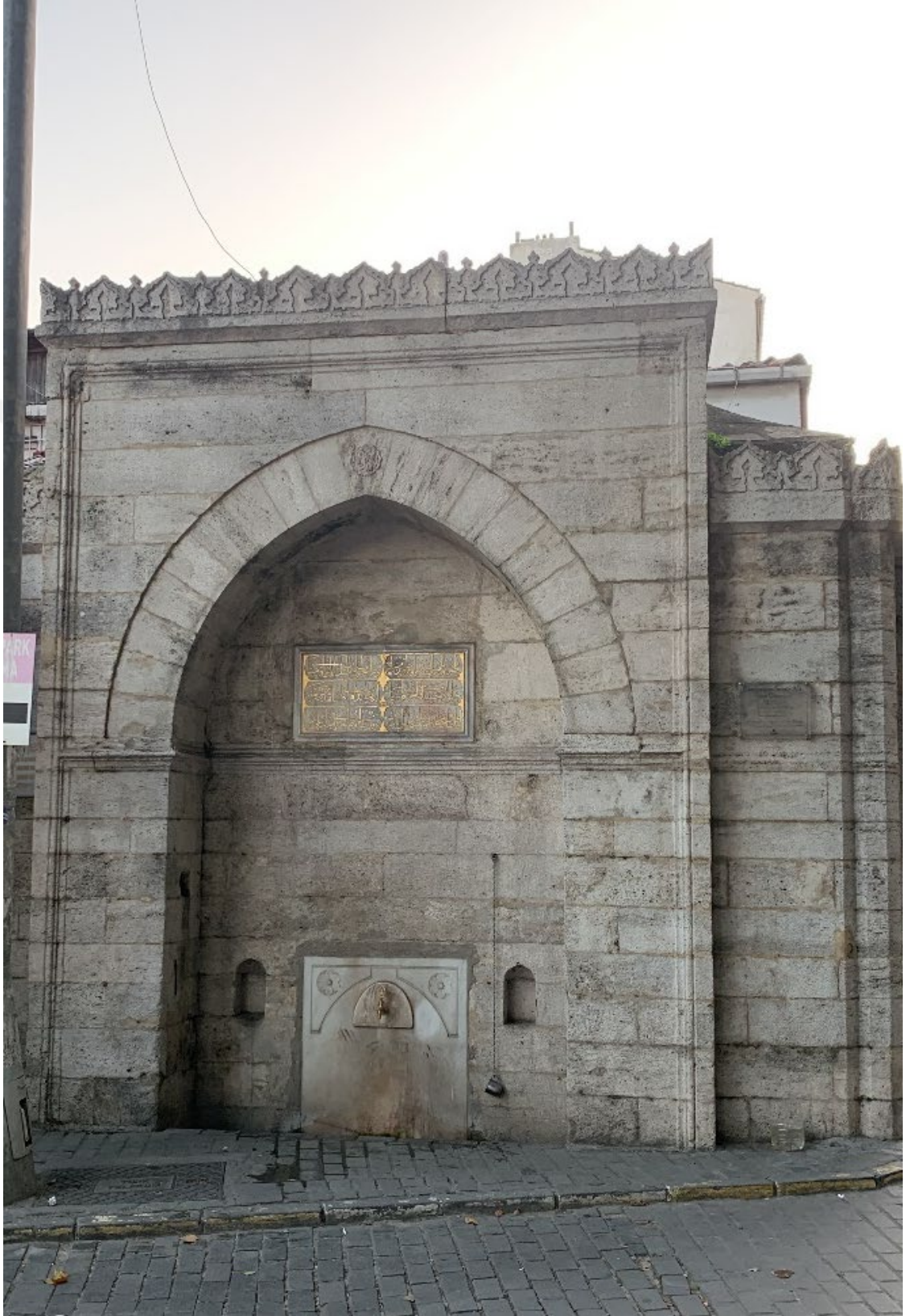
Resim 11: Semiz Ali Paşa Çeşmesi Çift Yüzlü Sokak Görünümü

(Kültür Envanteri Arşivi)

Resim 12: Semiz Ali Paşa Çeşmesi Yakından Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Resim 13: Semiz Ali Paşa Çeşmesi Ön Yüzü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Katalog 2: Semiz Ali Paşa Çeşme Kitâbesi

(EYSAM Arşivi)

Kitâbenin Yeri: Eyüp Nişanca'da, Cezeri Kasım Camii karşısında, Çömlekçiler Caddesi'nin hafif eğimli olan Baba Haydar Caddesi ile bittiği noktada köşede yer almaktadır.

Kitâbenin Metni:

طقوز يوز التمش التيده ياپوب قازدريمش تاريخ
وزير اعظمي سلطان سليمانك اوني همنا
حسن ايله حسينك روعي ايجون خوش اتمش سبيل
ايكى جانبندن اقماسي اكا شاهد درر حقا
بيك اون اوجده بولوب اصليني ديدم بلنلى تاريخ
دكوبوب مالى بو زيبا چشمه ياپدك على پاشا
سنه ٩٦٦

Okunuşu:

Dokuz yüz altmış altıda yapub kazdırmamış târih
Vezir-i a'zamı Sultan Süleyman'ın avni himta
Hasan ile Hüseyin'in ruhi içün hoş itmiş sebil
İki cânibden akması ana şahid dürür hakka

Bin on üç de bilüb aslını didim Bülbulî târih
Döküb mâli bu zibâ çeşmeyi yabtun Ali Paşa
Sene 966

Yazı Türü: Celî Sülüs

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H.966-M.1558

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 100 x 46 cm

Yerden Yüksekliği: 250 cm

Kalem Ağzı Genişliği: 6 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: 4 mm

Yapı Hakkında Bilgi:

Akar Çeşme³¹ ve Otakçılar Çeşmesi isimleriyle de bilinmektedir. Çeşmenin banisi Semiz Ali Paşa Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamlığı yapmış devlet ahalinden bir kimsedir.³² Semiz Ali Paşa şeklinde de isimlendirilmektedir.³³

Kesme taş malzemedен klasik bir üslupla yapılmış olan çeşme çift yüzlü olarak inşa edilmiştir. Çeşmenin Baba Haydar Caddesi'ne bakan yan yüzü Çömlekçiler Caddesi'ne bakan ön yüzünden daha küçüktür. Bu sebeple Çömlekçiler Caddesi'ne bakan yüzdeki kemer, diğer yüzdeki kemerden daha yüksektir. Üzerindeki Latin harfli kitâbeden anlaşıldığına göre kitâbeli büyük cephe Hz. Hüseyin, kitâbesiz küçük cephe Hz. Hasan için yaptırılmıştır.³⁴

1558 yılında yapılan çeşme daha sonra 1604 yılında bir tamir görmüştür. En son olarak da 1994 yılında Eyüp Belediyesi tarafından restore edilmiş olduğu yine üzerindeki Latin harfli mermer kitâbeden anlaşılmaktadır.

³¹ Mustafa Koç, *Revnakoğlu'nun İstanbul'u: İstanbul'un İç Tarihi: Fatih*, c. 1, İstanbul Fatih Belediyesi, 2021.

³² Geniş bilgi için bkz: İBB, *Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı Koruma Uygulama ve Denetim Müdürlüğü- Taş Eğitim Atölyesi Uygulama Faaliyetleri: Bir Medeniyet Mirası İstanbul Çeşmeleri*, s.164; Affan, *a.g.e.* 158 nolu çeşme.

³³ Sadrazam Semiz Ali Paşa Çeşmesi diye anılan ve Defterdar bölgesinde bulunan bir çeşme daha var olup bu çeşme asıl Semiz Ali Paşa çeşmesinden daha küçüktür ve Latin harfli kitâbeye sahiptir.

³⁴ Söz konusu kitâbe büyük cephede sağ bitim köşesinde bulunmaktadır.

Büyük bir hazneye sahip olan bu düz çatılı çeşmenin en dikkat çekici unsurlarından biri her iki cephenin çatısını dolaşan palmet bordürlü korniştir. Her iki yüzdede benzer şekilde kısmen sivri uçlu bir kemer kabartma bulunmakta olup nişler görece derindedir. Nişin içinden dışarı doğru yivli bir silme dolanmaktadır. Kitâbeli yüzün kemerinin kilit taşında bir adet çiçek kabartması madalyon bulunmaktadır. Her iki nişin içerisinde yer alan mermer ayna taşının üstte her iki köşesinde simetrik olarak hatayi grubu birer penç motifi bulunmaktadır. Ayna taşlarının sağına ve soluna ise birer adet tas gözü yerleştirilmiştir.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Tekneleri yol seviyesinin altında kalan çeşmenin kitâbesi ön cephedeki büyük nişin alnına yerleştirilmiş durumdadır. İkişer paftalı üç satır içine yazılmış kitâbede kartuş boşlukları altın varakla kaplanmış olup ikinci satırın ortasına sene kaydı düşülmüştür. Kitâbe oldukça kadim olmasına rağmen son derece dengelidir. Muhakkak hat türüne ait karakterler barındırmakla beraber sülüs yazı türünde yazılmış olan satır istifli kitâbe göze son derece hitap etmekte ve okumada rahatlık sağlamaktadır. Özellikle elif harfleri bir nağmeyi andırıcasına güzel bir şekilde yazının geneline dağıtılmıştır.

Kitâbede dikkat çeken bir diğer unsur ise esre ve üstün hareketlerinin hançer elif şeklinde yazılmış olmasıdır. O dönemdeki kitâbelerde bu kullanım oldukça yaygındır. Kadim kitâbe merci kabul edilir düzeyde son derece profesyonel bir şekilde yazılmıştır.

2.1.3. Sokollu Mehmet Paşa Türbe Çeşmesi

Resim 14: Sokollu Mehmet Paşa Türbe Çeşmesi Uzaktan Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Resim 15: Sokollu Mehmet Paşa Türbe Çeşmesi Yakından Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Katalog 3: Sokollu Mehmet Paşa Türbe Çeşmesi Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Eyüp Merkez’de, Sokollu Mehmet Paşa Türbesi girişinde, Siyavuş Paşa Türbesi karşısında yer almaktadır.

Kitâbenin Metni:

بو شراب طهوری قلدی سبیل
اول سمی نبی فرخ فال
ایلسون نوش ایدن بوکوثر دن
روح اولادنه دعا ارسال
ددی تاریخنی نهادی ایجوب
سلسبیل بهشت آب و زلال
کتبه خضر سنه ۹۷۶

Okunuşu:

Bu şarâb-ı tahûru kıldı sebîl
Ol semiyî-i Nebiyy-i ferrûh- fâl
Eylesûn nûş iden bu kevserden
Rûh-ı evlâdına du’a irsal
Didi târîhini Nihâdî içüb
Selsebil-i behîşt-i âb-ü zülâl
Ketebehu Hıdır sene 976

Yazı Türü: Celî talîk

Hattatı: Hıdır

Tarih Kaydı: H.976 (M. 1568/1569)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 64 x 50 cm

Yerden Yüksekliği: -

Kalem Ağzı Genişliği: 10 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Sokullu Mehmet Paşa Kanuni, III. Selim ve III. Murad zamanlarında sadrazamlık yapan Sırp asıllı bir Boşnak devşirmesi olup H. 910 (M. 1505) yılında doğmuştur. Yaklaşık 14 yaşındayken İstanbul'a getirilerek Enderun'da eğitim gören ve daha sonra hızlı bir yükselişle sadrazamlığa kadar ulaşan paşa uzun yıllar Devlet-i Osmaniye'ye hizmet vermiş ve özellikle fetih faaliyeti içindeyken vefat eden Kanuni'nin vefatını gizleyerek işlerin yürütmesi ve kargaşa çıkmadan fethin tamamlanması hususunda çok kilit bir role sahiptir. H. 987 (M.1579) yılında hançerlenerek bir suikast sonucunda vefat eden paşanın hem İstanbul içinde hem de İstanbul dışında birçok hayratı vardır.³⁵

Çalışmamızda konu edindiğimiz üç farklı Sokullu çeşmesi Eyüpsultan'da birbirlerine çok yakın mesafelerde yer almaktadır. Esasen Eyüpsultan ilçesinde Sokullu Mehmet Paşa'ya ait altı adet çeşme bulunmakla beraber bunlardan üçü günümüzde kayıp durumdadır. H. 976 tarihli küçük hacimli çeşme kendisinin de medfun olduğu türbenin hemen giriş kapısında bulunmakta olup çoğu anlamda yere gömülü durumdadır. Kitâbesi çeşmenin üstünde ki pencerenin yanında yukarıya doğru monte edilmiştir.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Celî ta'lik hatla ve Hıdır lakaplı hattat tarafından yazılmış olan kitâbe iki sütun, üç satır ve altı paftadan ibarettir.

Çeşme kitâbesinde ufak bazı kusurların yanı sıra genellikle oldukça dengeli bir yazı bütünlüğü bizi karşılamaktadır. Ancak kitâbenin ikinci kartuşta yer alan ferruh kelimesindeki keşide biraz fazla uzun olup lam harfi satır sonunda yarıda kesilmiştir.

Kitâbe de hattat imzasını uygun gördüğü boşluğu doldurmak için atsa da imzanın kalınlığı asıl yazının kalınlığı ile neredeyse aynıdır. Alışılmış olan ise imzanın kitâbeden daha az bir kalınlıkla yazılmasıdır.

Kitâbenin ketebe'den önceki son satırlarına ebced hesabı uygulandığı zaman tam tarihe denk geldiği görülmektedir.

³⁵ Erhan Afyoncu, Sokollu Mehmed Paşa, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.37, s. 354-357.

2.1.4. Hattat Mehmet Çeşmesi

Resim 16: Hattat Mehmet Çeşmesi Uzaktan Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Resim 17: Hattat Mehmet Çeşmesi Yakından Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Katalog 4: Hattat Mehmet Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Kitâbenin Yeri: EYSAM Merkezi ile Cafer Ağa Medresesi'nin arasında kalan sokaktan ilerleyince sağ kolda yer almaktadır.

Kitâbenin Metni:

حضرت باشای ہمنام رسول
عین آب کوثری قلدی سبیل
نوش ایدن بولور حیات جاودان
حق قبول اتسون زہی خیر جمیل
کم نہادی دیدی تاریخ لطیف
اولدی عین چشمسار سلسبیل
کتبہ خضر سنہ ۹۷۷

Okunuşu:

Hazret-i Pâşâ-yi hem-nâm-ı Resûl
Ayn-ı âb-ı kevseri kıldı sebil
Nûş iden bulur hayât-ı câvidan
Hak kabul itsün zihi hayr-i cemîl
Kim Nihâdî didi târîh-i lâtif
Oldu ayn-ı çeşmesâr-ı selsebîl
Ketebehu Hıdır sene 977

Yazı Türü: Celî Ta'lik

Hattatı: Hıdır

Tarih Kaydı: H. 977 (M.1569/1570)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 87 x 50 cm

Yerden Yüksekliği: -

Kalem Ağız Genişliği: 10 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Sokullu Mehmet Paşa tarafından yaptırılan ve H. 977 tarihli kitâbenin yer aldığı çeşme Çarşı Çeşmesi ismiyle de bilinmektedir. Bir duvar çeşmesi olarak inşa edilen yapı ortasında madalyonu olan sivri bir kemere, ayna taşına ve bir kitâbeye sahiptir. Klasik tarzda kesme taş kullanılarak inşa edilmiştir.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Sokullu Mehmed Paşa Türbe Çeşme kitâbesi ile benzer özellikleri gösteren çeşme celî ta'lik hatla ve Hıdır lakaplı hattat tarafından yazılmış olan kitâbe iki sütun, üç satır ve altı paftadan ibarettir. Ancak her ne kadar aynı hattat tarafından yazılsa da söz konusu çeşmenin ta'lik hattı türbe çeşmesinin hattına kıyasla daha mütemekkindir.

Bu kitâbede de hattat imzasını uygun gördüğü boşluğu doldurmak için atmış olup imza beşinci paftada yer almaktadır. Ancak imzanın kalınlığı asıl yazının kalınlığı ile neredeyse aynıdır. Türbe çeşmesi kitâbesi değerlendirilirken belirtilmiş olduğu üzere mutad olan ise imzanın kitâbeden daha az bir kalınlıkla yazılmasıdır.

Kitâbenin son satırlarına ebced hesabı uygulandığında tam tarihe tekabül ettiği saptanmıştır.

2.1.5. Afife Hanım Çeşmesi

Resim 18: Afife Hanım Çeşmesi Uzaktan Görünümü

(Kültür Envanteri)

Resim 19: Afife Hanım Çeşmesi Yakından Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Katalog 5: Afife Hanım Çeşmesi İnşa Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Katalog 6: Afife Hanım Çeşmesi Tamir Kitâbesi

(Kültür Envanteri)

Kitâbenin Yeri:

Zalpaşa Caddesi üzerinde, Afife Sultan Kültür Evi Önünde, Kızılmescit Cami'nin mihrap duvarı karşısında yer almaktadır.

Kitâbenin Metni:

Înşa kitâbesi metni şu şekildedir:

صاحب الخير او همنام رسول مولی
قلدی بوجشمهء جان بخشی روان ابدی عطا
ایلدی آب فراوانی روان حق یولنه
خوش سبیل اتدی ایجوب خلق جهان ایده دعا
حق قبول ایلیه کیم دیدی نهادی تاریخ
قلدی بو جشمیی بنیاد محمد باشا
سنه ۹۷۸

Tamir kitâbesi metni şu şekildedir:

بو دلجو جشمه نك بانىء والاسى ذهول ایتمش
خزینه یابمدن وقتیلہ اول ذات بهشت مأوا
عفیفة خانم اولدی غرقهء رحمت بو موقعده
خدا رح روانن آب کوثر له ایده اروا
اول عفت بیشه نك نافع افندی یعنی مخدومی
خزینه ایلدی روحی ایجون بوجشمه یه انشا
۱۲۶۸

Okunuşu:

Înşa kitâbesinin okunuşu:

Sâhib'ül hayr o hem-nâm-ı Resul Mevlâ
Kıldı bu çeşmei cân-bahşı revân-ı ebedi atâ
Eyledi âb-ı firâvanı revân Hakk yoluna
Hoş sebil etdi içüb halk-ı cihan İde du 'â
Hakk kabul eyliye kim didi Nihâdî târih
Kıldı bu çeşmeyi bünyâd Mehemed Paşa
Sene 978

Tamir kitâbesinin okunuşu:

Bu dil-cû çeşmenin bânî-i vâlâsı zühul etmiş
Hâzîne yâbmadan vaktiyle ol zât-ı behişt-me'vâ
Afife Hanım oldu garka-i rahmet bu mevki'de
Hüdâ rûh-ı revanın âb-ı kevserle ide irvâ
Ol iffet pişenin Nâfi Efendi ya'ni mahdumu
Hazine eyledi ruhu için bu çeşmeyi inşâ
1268

Yazı Türü: Celî Ta'lik

Hattatı: İnşa: Hıdır / Tamir: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: İnşa: H.978 (M.1570/1571) / Tamir: H.1268 (M.1851/1852)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: İnşa: 57 x 76 cm / Tamir: -

Yerden Yüksekliği: -

Kalem Ağzı Genişliği: İnşa: 10 mm / Tamir: -

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Kızıl Mescid Çeşmesi olarak da bilinen ve yine Sokollu Mehmed Paşa tarafından yaptırılan çeşme H.978 tarihli bir inşa kitâbesi ve H.1268 tarihli bir tamir kitâbesine sahiptir. Diğerleri gibi klasik usulle yapılan çeşmenin nişinin içinde inşa, alınlığında ise tamir kitâbesi yer almaktadır.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Çeşmenin inşa kitâbesi celî ta'lik hat ile yazılmış olup iki sütun, üç satır ve altı paftadan oluşmaktadır. Ayrıca yine ta'lik hatla yazılmış, neredeyse bütün alınlığı kaplayan bir tamir kitâbesi bulunmaktadır.

Çeşmenin inşa kitâbesinde satırların diğer Sokollu çeşmelerine kıyasla daha dolu olduğu görülmektedir. Boşluk doldurmalarının oldukça başarılı bir şekilde yazıldığı bir yazı örneği olan kitâbede her ne kadar imza bulunmasa da diğer iki çeşme

kitâbelerinde ki üslup benzerliği sebebiyle bu kitâbenin de Hıdır lakaplı hattat tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır.

Çeşmede yer alan tamir kitâbesi ise ta'lik hattının son derece mükemmel bir örneği olup, merci kabul edilebilir bir düzeydedir. Harf ve boşluklar birbirine oldukça mütevasin kurgulanmış olup yazı kaideleri son derece ustalıkla uygulanmıştır. Ancak maalesef restorasyonu incelikle yapılmamış olan yazı görece yeni bir kitâbe olmasına rağmen kırılmalar söz konusudur.

İnşa kitâbesinin son satırına ebced hesabı uygulandığında tam tarih verdiği görülmektedir.

2.1.6. Dilsiz Süleyman Ağa Çeşmesi

Resim 20: Dilsiz Süleyman Ağa Çeşmesi Günümüz Görüntüsü

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Katalog 7: Dilsiz Süleyman Ağa Çeşme Kitâbesi Arşiv Fotoğrafi

(EYSAM Arşivi)

Kitâbenin Yeri: Nişanca'da Nazperver Sokak üzerinde bulunmaktadır.

Kitâbenin Metni:

خان مرادك لال مقبولی اولان
اول سلیمان آغا بر فرخنده ذات
خیر اچون پیدی بو عالی چشمهء
صاحب الخیرات اول نیکو صفت
سلسبیل آسا روان تاریخنی
دیدى ساعى باعث آب حیات ۹۹۵

Okunuşu:

Arşiv fotoğraflarından anlaşıldığı kadarıyla kitâbenin okunuşu şu şekildedir:

Hân Murad'ın lâl-i makbûli olan
Ol Süleyman Ağa bir ferhunde zât
Hayr için yaptı bu âli çeşmeyi

Sâhib'ül-hayrât ol nik ü sıfat
Selsebil âsâ revân tarihini
Didi Sâ'i Bâisi âb-ı hayât 995

Yazı Türü: Celî Sülüs

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H.995 (M.1586)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: -

Yerden Yüksekliği: -

Kalem Ağzı Genişliği: -

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Nazperver Çeşme ismiyle de bilinmektedir. Bu çeşme kaynaklarda her ne kadar sebebi anlaşılamasa da Alaca Çeşme ve Beşir Ağa Çeşmeleriyle karıştırılmaktadır. Hâlbuki çeşme hakkında kaynak taraması yapıp arşiv görselleri incelendiğinde M.1586 yılında Süleyman Ağa tarafından yaptırıldığı ve çeşmenin de banisinin adıyla isimlendirildiği anlaşılmaktadır.

Kesme taştan yapılmış olan çeşmeden günümüze yalnızca cephesi ulaşmış olup binalar arasında ve yol seviyesinin altında kalmıştır. Bu cephede de kitâbe taşı bulunmayıp yerinden düşmüş veya kazınmıştır.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Çeşme kitâbesi oldukça erken bir dönemde yazılmasına rağmen nefis bir sülüs örneği teşkil etmektedir. Ne var ki kitâbe bugün yerinde olmadığı için tarafımızca ayrıntılı olarak incelenememiş ve görselleri alınamamıştır.

2.1.7. Zal Mahmut Paşa Çeşmesi

Resim 21: Zal Mahmut Paşa  e mesinin Biti i inde Yer Alan Ana Giriş Kapısı

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Resim 22: Zal Mahmut Paşa Çeşmesi Genel Görünüm

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Katalog 8: Zal Mahmut Paşa Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Resim 23: Zal Mahmut Paşa Çeşmesi Ayna Taşı

(Kültür Envanteri)

Katalog 9: Zal Mahmut Paşa Çeşmesi Ayna Taşı Sene Kaydı Ayrıntısı

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Eyüp Nişanca'da, Zal Mahmud Paşa Külliyesi'nin Yavedut Caddesi'ne bakan ana kapısının hemen yanında yer almaktadır.

Kitâbenin Metni:

صاحب الخيرات شاه سلطان
حضرت مع زال محمود پاشا
في سبيل الله بوني اتدی سبيل
سلسبيل ايده خدا اكه جزا
تشنه دللر ديديلر تاريخنى
چشمهء ماء حیات جانفزا
سنه ٩٩٨

Okunuşu:

Sâhibü'l-hayrât Şâh Sultan
Hazret-i ma'a Zâl Mahmûd Paşa
Fîsebilillâh bunu itdi sebîl
Selsebîl ide Hudâ ana cezâ
Teşne diller didiler târihini
Çeşme-i mâ-i hayât-ı cânfezâ
Sene 998

Yazı Türü: Celî Sülûs**Hattatı:** Bilinmiyor**Tarih Kaydı:** H.998 (M.1590)**Kitâbenin Dili:** Osmanlı Türkçesi**Ölçüleri:** 76 x 44 cm**Yerden Yüksekliği:** 175 cm**Kalem Ağız Genişliği:** 7 mm**Hareke Kalem A. Genişliği:** 3 mm**Yapı Hakkında Bilgi:**

Zal Mahmud Paşa Camii Çeşmesi, Şah Sultan Çeşmesi ve Mehterhane Çeşmesi isimleriyle de bilinmektedir. Çeşme kitâbe metninden de anlaşılacağı üzere Zal Mahmud Paşa ve eşi Şah Sultan tarafından yaptırılmıştır. Şah Sultan Sultan II. Selim'in kızlarından biri olup yapının inşa vazifesini Mimar Sinan üstlenmiştir.³⁶ Çeşmenin kitâbe taşı bütün yapıdaki tek yazılı kaynak olduğu için hem yapım tarihi hem de banî bilgilerini ihtiva etmesi sebebiyle önemlidir.³⁷ Nitekim yapının inşa tarihi ile alakalı farklı kaynaklarda tekrarlanan bir bilgi yanlışlığı söz konusudur.

³⁶ Taymaz, *a.g.t.*, s.85-86.

³⁷ Çeşmenin kitâbesinde açık bir şekilde okunabilen H.998 tarihi *İstanbul Çeşmeleri* adlı kitapta H.958 olarak yazılmıştır. Aynı hata *İstanbul Camileri* adlı eserde de tekrarlanmıştır. Halbuki eserin yapım yılı inşa kitâbesinde rahatlıkla okunduğu üzere H.998'dir. Aynı bilgi Semavi Eyice tarafından da doğrulanmış olup külliyein taşa işlenmiş tek kitâbesi olan eserin H.958 olduğu varsayılan tarihinin yanlış okunduğunu, kitâbenin sene kaydının H.998 olduğunu belirtmiştir. Bkz: Semavi Eyice, "Eyüp'te Zal Mahmud Paşa Camii", Eyüp Sultan Sempozyumu V Tebliğler, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2002, s. 16.

Çeşme külliyesinin giriş kapısının hemen soluna konumlandırılmış olup bir duvar çeşmesi şeklinde inşa edilmiştir. Ana malzeme olarak kesme taş kullanılan çeşme genel itibarıyla klasik bir görünümde olup dikdörtgen iskeletlidir. Çeşmenin çatısı düz olup ince taş oyma bitişlerle sonlandırılmıştır. Çatının altında ise dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış ince silme içine kavisli bir kemer yer almaktadır. Kemerin kilit taşında bir adet madalyon kabartması yer almakta olup kemerin altındaki nişin içine iki sütun, üç satır ve altı paftadan oluşan inşa kitâbesi yerleştirilmiştir.

İnşa kitâbesinin altında ise üçgen alınlıklı sade bir ayna taşı vardır. Yüksekliği 20 genişliği 30 cm olan üçgen başlıkta sülüs bir hat ile “fî-sene 1240 şehr-i Zî'l-hicce” (H.1824) şeklinde bir tamir senesi kaydı düşülmüştür. Ayna taşının sağında ve solunda olmak üzere iki adet tas yuvası ve altında pek derin olmayan bir tekne ile yine sağlı sollu dinlenme sekisi yer almaktadır.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Dikdörtgen formlu altı adet kartuştan oluşan inşa kitâbesi sade zemin üzerine altın varak ile kaplanmıştır. Celî sülüs hat kullanılan kitâbede kartuş arasında kalan boşluklara yarım ve tam çiçek motifleri işlenmiştir. Orta ve alttaki boşlukta ise eserin yapım yılı yer almaktadır.

Kitâbe hat sanatı açısından başlangıç düzeyinde bir sülüs hat ile yazılmış olup sanatsal öğeler bakımından sınırlıdır. Büyük oranda dengeli bir formda tasarlanmış olan kitâbede kalem kalınlığı olması gerekenden fazla olduğu için harflerdeki kıvrımlar incelikli bir biçimde yazılamamıştır. Nitekim söz konusu dönemde celî sülüs hattın kuralları tam olarak belirlenmemiş olup, kitâbenin mermer zemin üzerine hakk edilmesi teknik imkanlar açısından birtakım yetersizliklere sahip olması söz konusudur.

Bazı kusurların yanı sıra ikinci kartuşta yer alan hadreti kelimesindeki ha ve dad harflerinin yazımında İbn Mukla'nın³⁸ yuvarlak harf teorisinin somut bir uygulamasını

³⁸ Hz. Ali'nin Kufe'yi merkez yapmasının ardından hat sanatında kufî tarzı tanınmaya başlandı. İslamiyet'in doğuşundan Abbasiler devrine kadar mekki, medeni gibi isimler alan yazıların yerine de kufî kullanılmaya başlandı. Abbasiler zamanında 150 yıl kadar kullanılan kufî yazı, Bağdatlı meşhur vezir ve hattat İbn Mukle (ö.940)'nin sahip olduğu geometri bilgisi sayesinde geliştirdi. Yazının ana ölçülerini tespit eden bir sistem ortaya koyan İbn Mukle, harflerin güzelliği için nokta, elif ve daireyi standart bir ölçü olarak kabul etti. Bu ölçüler dahilinde muhakkak, reyhani, sülüs, nesih, tevki ve rika adında altı çeşit yazının usul ve kaidelerini de ortaya koydu. Bunların

görmekteyiz. Aynı zamanda Zal Mahmud terki bindeki harflerin birbirleriyle uyumu da oldukça güzeldir.

Üçüncü kartuşta yer alan lafzatullahın he harfinin mürsele yazılması farklı ve alışılmış dışı bir kullanım örneği olmuştur. Kitâbe, birtakım sanatsal sorunlarının yanı sıra sülüs istif hattın nasıl tasarım yapılacağına dair genel kuralların çok kadim çağlardan beri benzer şekilde uygulanageldiği ve hattatların bu konuda belli bir ittifak içinde olduğunun somut bir delilidir. Bu kurallar günümüzde dahi genel geçerliliğini korumaktadır.

2.1.8. Takkeci Halil Çevkan Çeşmesi

Resim 24: Takkeci Halil Çevkan Çeşmesi Genel Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

tamamına da aklam-ı sitte denildi. İbn Mukle, harflerdeki sert ve köşeli hatları, yuvarlayıp yumuşattı. Böylece daha estetik bir yazı elde etmeyi başardı.

Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.kalemguzeli.org/index.php?go=main&KNO=48> Erişim Tarihi: 19.10.2024

Katalog 10: Takkeci Halil Çevkan Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Düğmeciler Mahallesi'nde, Baba Haydar Caddesi'ni kesen Tekkeci Çeşme Sokağı üzerinde ve Ahmed Çelebi Sokağı başlamadan hemen önce konumlanmaktadır. Yakınında Baba Haydar Camii bulunmaktadır.

Kitâbenin Metni:

بندہء سلطان مراد کامران
داورو دارانی اسکندر صفات
خُذَا اللہ تعالیٰ ملکہ
ملجاً حصنا لكل الکائنات
اول خلیل آغایی جوکانی لقب
اول جلیل القدر اول فرخندہ ذات
راہ حقہ یاپدی بو عینی ایدوب
ارزوی صالحات باقیات
حق قبول ایدوب آنک بو چشمہ سن
نار دوزخدن ویرہ اکہ نجات
دیدي تاريخن فدایی حقیر
عین پاک وچشمہء ماء الحیات

Okunuşu:

Bende-i Sultan Murâd-ı kâmrân
Dâver-ü devrânı İskender-sıfât
Halledallahü te'âlâ mülkehu
Melce-i hisnen li külli'l-kâinât
Ol Halil Ağa-yı Çevkânî-lakab
Ol celîl-ül kadr ol ferhunde zât
Râh-ı Hakda yapı bu aynı idüp
Arzu-yi sâlihât-ı bâkiyat
Hak kabûl idüp ânın bu çeşmesin
Nar-i düzehdan vire âna necât
Didi târihin Fedâyî hakîr
Ayn-i pâk ve çeşme-i mâî'l-hayât

Yazı Türü: Celî Sülüs**Hattatı:** Bilinmiyor**Tarih Kaydı:** H.1000 (M.1591)**Kitâbenin Dili:** Osmanlı Türkçesi**Ölçüleri:** 111 x 55 cm**Yerden Yüksekliği:** 140 cm**Kalem Ağzı Genişliği:** 7 mm**Hareke Kalem A. Genişliği:** 3 mm**Yapı Hakkında Bilgi:**

Çevkani Halil Ağa Çeşmesi ve Tekkeci Çeşmesi isimleriyle de bilinmektedir. Banisi Takkeci Halil Çevkan Ağa³⁹ olup çeşmeyi H.1000 (M.1591) tarihinde yaptırmıştır. Tek yüzlü ve hazneli olan çeşmede ana malzeme olarak küfeki taşı kullanılmıştır. Bununla

³⁹ Çevkani Halil Ağa Sultan III. Murad dönemi devlet adamlarından biri olup cümdi (Süvari zümresinden) olarak vazife yapmıştır. Haskan, *a.g.e.*, s.389.

beraber ayna taşı, teknesi ve kitâbesi mermerdir. Çeşme genel olarak Osmanlı klasik dönem mimari yapı özelliklerini yansıtmaktadır.⁴⁰

Düz çatısı ve dışarıya doğru hafif çıkık bir saçağı olan çeşmenin cephesinde kavisli ve büyükçe bir kemer bulunmaktadır. Kemer kavisinin ortasında ise bir madalyon kabartması yer almaktadır. Çeşmenin nişi kemere kıyasla daha derin bir şekilde inşa edilmiştir.

Çeşmenin kitâbesinin altına ayna taşı yerleştirilmiştir. Genel itibarıyla sade kabartma motiflere sahip olan ayna taşının ortasında kemerdekine benzer bir madalyon bulunmaktadır. Ayna taşının sağında ve solunda ise iki adet tas yuvası yer almaktadır. Çeşmenin teknesi kısmen büyük bir hacme sahip olup ortadan aşınmış olsa da hala sağlamdır.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Kemerin altında üç sütun, dört satır ve on iki paftadan oluşan inşa kitâbesi hakk edilmiştir. Kartuşların arasında kalan boşluklara çiçek motifleri işlenmiştir. Sene kaydı bulunmayan ancak son satırında ebced hesabı yapıldığında H. 1000 tarihinde yazıldığı kanısına varılmıştır.

Yeşil zemin üzerine altın sarısı varak kullanılmış olan kitâbe celî sülüs hatla yazılmış istifli yazının güzel bir örneğidir. Gerek harfleri gerek boşlukları oldukça dengeli bir biçimde kitâbe hat sanatında merci kabul edilebilir düzeydedir. Örneğin birinci kartuştaki “mim” harflerinin aynı hizada yer alması ile ikinci ve beşinci kartuşta yer alan makus “ye” harflerinin “kef” sereni gibi yapılması oldukça güzel bir tertip olmuştur.

Kitâbenin bütün olumlu yönlerinin yanı sıra çoğunlukla restorasyon sebebiyle bazı kusurlar göze çarpmaktadır. Dördüncü kartuştaki kâinat kelimesinde yer alan “nun” harfinin noktası mevcut değildir veya yazının restorasyonu sırasında altın varak ile kaplanması gözden kaçırılmış ve zaman içinde de aşınma sebebiyle yok olma düzeyine

⁴⁰ İbb, *a.g.e.*, s.84 ve Affan, *a.g.e.*, 426 nolu eserde aktarıldığına göre çeşmenin kesme taştan klasik tarzda yapılmış ve üstü ahşap çatı ve kiremitle örtülmüş olduğu *İstanbul Çeşmelerinde* kaydedilen bu çeşme bugün değişik görünümündedir. Teşhiratının yüzü sıva ile örtülmüş ve ahşap çatının yerine beton dökülerek bir saçak vücuda getirilmiştir. Tekne bozulmuş olmakla beraber suyu akmaktadır. Bu bilgilerden yola çıkarak çeşmenin belli bir dönemde asıl görüntüsünü yitirme düzeyine geldiği anlaşılmaktadır. Ancak günümüzdeki görüntüsü restorasyonlar vasıtasıyla çeşmenin orijinal haline yaklaştırılmış ve kitâbenin asıl şekli ortaya konmuştur.

gelmiştir. Aynı kartuştaki melce kelimesinin “mim” harfinin üstünde bir nokta bulunmakta olup hangi sebeple kullanıldığı tarafımızca tam olarak anlaşılamasa da teşkilin bir parçası veya boşluk doldurma amacıyla konulduğu tahmin edilmektedir.

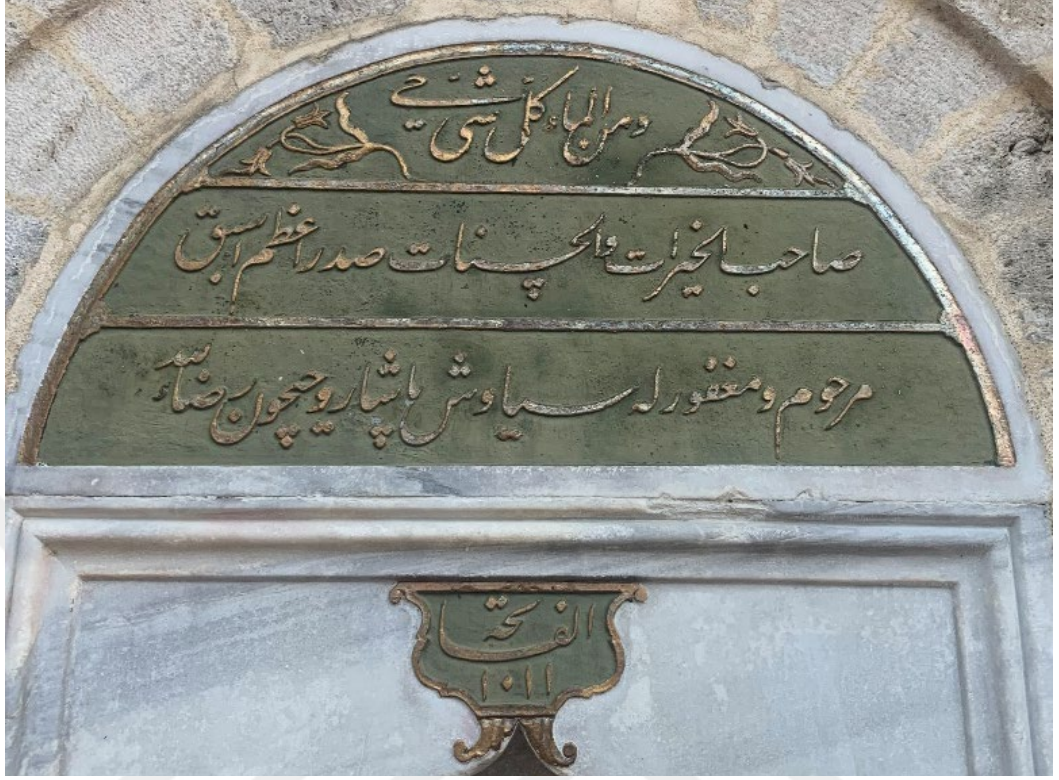
Ayrıca beşinci kartuştaki cevkanı kelimesinde “nun” harfinin noktası yoktur. Aynı şekilde yedinci kartuşta yapı kelimesinde yer alan “be” harfinin noktası ile sekizinci kartuştaki bakıyat kelimesindeki “ya” harfinin iki noktası da mevcut değildir.

Dokuzuncu kartuşta “dal” harfinden sonra yer alan “nun” harfi kendi noktasıyla birleştirilmiş olup tamamen restorasyon hatasıdır. Yine söz konusu sebeple on birinci kartuştaki hakir kelimesindeki “ha” harfinin başı “gaf” harfinin noktalarıyla birleşmiş ve “ra” harfinin şekli tamamlanmamış durumdadır. Söz konusu nokta eksikliklerinden bir kısmı kitâbenin yüzeyinde hissedilmekle beraber yukarıda belirtildiği üzere restorasyon sırasında altın varak kaplaması yapılmamış durumdadır. Bir kısmı ise zamanla tamamen aşınma ve yıpranma maruz kalmış olup estanpaj uygulaması yapılsa dahi okunamamaktadır.

2.1.9. Siyavuş Paşa Çeşmesi

Resim 25: Siyavuş Paşa Çeşmesi Genel Görünümü
(EYSAM Arşivi)

Katalog 11: Siyavuş Paşa Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Eyüp Sultan Camii ve Sokullu Mehmed Paşa Türbesi'ne oldukça yakın olup, Camii Kebir Sokak'ta ve Siyavuş Paşa Türbesi'nin yan duvarında yer almaktadır.

Kitâbenin Metni:

و من الماء كل شيء حي
صاحب الخيرات والحسنات صدر أعظم اسبق
مرحوم ومغفور له سياوش پاشا روحیچون رضاء
الفتاحه ١٠١١

Okunuşu:

Ve mine'l mâ'i külle şey'in hayy

Sâhibü'l-hayrât ve'l hasenât Sadr-ı a'zam-ı esbak

Merhûm ve mağfurûn leh Siyavuş Paşa rûhiyçün rızâ'en lillâh

El-Fâtîha 1011

Yazı Türü: Celî Ta'lik

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H.1011 (M.1603)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi ve Arapça

Ölçüleri: 97 x 48 cm

Yerden Yüksekliği: 290 cm

Kalem Ağzı Genişliği: 9 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

III. Sultan Murad döneminde sadrazamlık yapmış olan Siyavuş Paşa'nın vefat ettiği yıl⁴¹ ruhuna hayır için yaptırılmış olan bir çeşmedir. Kesme taş malzeme kullanılarak inşa edilmiş ve dışarıya doğru kademeli olarak genişleyen çeşmede yer alan yuvarlak kemer ve kitâbe taşının şekli çeşmeyi sıra dışı kılan unsurlardandır.

Romanesk üslubunu andıran kademeli yuvarlak bir kemer yapıya genel şeklini vermiş olup⁴² kemerin içinde yer alan niş kısmına mermer giydirme uygulanmıştır. Kemerin hemen altında yarım daire şeklinde üç satırlık bir inşa kitâbesi, kitâbenin altında ise mihrap şeklinde oymalı bir ayna taşı göze çarpmaktadır. Ayna taşının altında ve nişi devamı gibi duran ve hafif yüksekçe olan bir adet tekne ile teknenin yanında kesme taş malzemenin kullanıldığı sağlı sollu iki adet dinlenme sekisi yer almaktadır.

Çeşme arkasında bulunan Siyavuş Paşa Türbesi'nin kısmen bitişik kısmen müstakil olarak inşa edilmiş olup genel olarak aynı mimari özellikleri göstermektedir. Özellikle kavisli çatısı ve kitâbe taşlarının şekli şahsına münhasır bir üslupla uygulanmıştır. Kitâbeli çeşmenin türbe girişine bakan hemen yan cephesinde ise kitâbesiz, mermer cepheli, oldukça sade, yer seviyesine bitişik, ana çeşmeden daha büyük ve kesme taş malzemeden bir teknesi olan bir çeşme daha bulunmaktadır.

⁴¹ Çeşme, Siyavuş Paşa'nın vefatından kısa bir müddet sonra onun ruhunu şad etmek için yaptırılmıştır. Siyavuş Paşa aynı tarihte vefat etmiştir. Bkz: Haskan, *a.g.e.*, s. 410 ve Affan 1034 nolu çeşme.

⁴² Taymaz, *a.g.t.*, s.94.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Çeşmenin kitâbesi üç satır halinde yazılmış olup yeşil zemin üzerine altın varak kaplama harfler kullanılmıştır. Ta'lik hat türü kullanılan kitâbede satırların arası düz çizgilerle belirlenmiş olup kitâbenin en başında “*her şeyi su ile canlı kıldık*” anlamına gelen Enbiya Suresinin 30. ayeti hakk edilmiştir. Ayetin başlangıç ve bitişi yapraklı dallar üzerinde lale motifi ile süslenmiştir. Ayet satırından sonraki iki satırda ise çeşmeye adını veren Siyavuş Paşa'nın ismi ve vazifesi zikredilmiştir.

Son derece sade bir şekilde yazılmış olan kitâbe tam bir ustalık örneğidir. Herhangi bir kusur veya kural dışı kullanım tarafımızca tespit edilememiştir. Yalnızca ikinci ve özellikle de üçüncü satırın son kelimelerindeki kısmi sıkışıklık göze çarpmaktadır. Bunun sebebi ise hattatın yazının tam olarak nereye yerleştirileceğini bilmeden belli bir satır genişliği ölçüsüne bağlı kalarak kitâbeyi hazırlamış olmasından ileri geliyor olabilir. Çünkü satırın sağ ve sol yanında ciddi bir boşluk bulunmasına rağmen ikinci ve üçüncü satırların başlangıç ve bitiş noktaları aynı hizaya tekabül etmektedir. Kitâbenin alt kısmı ile ayna taşının üst kısmı arasında ayaklı kâse şeklindeki 17 x 11 cm'lik kartuş içinde “el-Fâtiha” ibaresi yazılmış olup tarih kaydı düşülmüştür.

2.1.10. Nakkaş Hasan Paşa Çeşmesi

Resim 26: Nakkaş Hasan Paşa Çeşmesi Genel Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Katalog 12: Nakkaş Hasan Paşa Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Resim 27: Nakkaş Hasan Paşa Çeşmesi ve Yanında Yer Alan Kitâbe

(Kültür Envanteri)

Kitâbenin Yeri: Eyüp Nişanca'da, Zalpaşa Caddesi üzerindeki Nakkaş Hasan Paşa Türbesi'nin cephesindedir. Zal Mahmut Paşa külliye ve camisine oldukça yakın bir konumdadır.

Kitâbenin Metni:

صاحب الخيرات مرحوم نقاش حسن پاشا روحیچون فاتحه

Okunuşu:

Sâhibü'l-hayrat merhum Nakkaş Hasan Paşa ruhıyçün Fâtiha.

Yazı Türü: Celî Sülüs

Hattatı: Bilinmiyor

Târih Kaydı: H.1014 (M.1606)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 89 x 18 cm

Yerden Yüksekliği: 310 cm

Kalem Ağzı Genişliği: 7 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: 3 mm

Yapı Hakkında Bilgi:

Nakkaş Hasan Paşa Türbesi'nin cephesinde yer alan ve iki pencere arasına yerleştirilmiş olan bu kuzu çeşmeciği oldukça zarif ve sanatsal bir duruş sergilemektedir. Türbenin yapımında kullanılan ana malzeme taş olsa da çeşme mermer blok üzerine yerleştirilmiştir. Dikdörtgen silüetli çeşmenin sağında ve solunda iki yuvarlak kolonu bulunmakta olup üstünde süslü bir taç ve tacın üzerinde şadırvan kubbesi şekilli bir kabartma yer almaktadır. Tacın hemen altına ise tek satırlık tarihi olmayan bir kitâbe yerleştirilmiş durumdadır.

Kitâbenin hemen altında mukarnaslı nişin üst sağ ve sol tarafına yerleştirilmiş iki simetrik madalyon göze çarpmaktadır. Kubbenin altında ve nişin içerisinde ise ayna taşının üstüne konumlandırılmış olan ve yukarıdaki kubbeyi tekrar eden bir mini kubbe ve hemen altında süslü bir kemer işlemesi bulunmaktadır. Ayna taşının içerisinde ise

yarım şemse motifi ile musluğu ortalayacak şekilde bir çiçek kabartması yer almaktadır. Çeşmede tekne unsuru mevcut olamamakla birlikte ayna taşı seviyesinin bitim noktasına kadar yükseltilmiş ve kabartma işlemeli motiflerle süslenmiş bir dirsek tarafından taşınan yarım daire şeklinde bir evye bulunmaktadır.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Sade zemin üzerine altın varak ile klasik tarzda hakk edilmiş tek satırlık sülüs kitâbe oldukça dengeli ve kaidelere uygundur. Söz konusu satırda ebced hesabı ile tarih düşürme sistemine başvurulmamıştır. Ancak kitâbede her ne kadar tarih kaydı bulunmasa da çeşmenin türbenin inşası sırasında M.1606-1607 tarihlerindeki türbe ile beraber yapıldığı düşünülmektedir.⁴³

⁴³ Haskan, *a.g.e.*, s. 401.

2.1.11. Kapağası Mustafa Ağa Çeşmesi

Resim 28: Kapağası Mustafa Ağa Çeşmesi Genel Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Resim 29: Kapağası Mustafa Ağa Çeşmesi Yakından Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Resim 30: Kapağası Mustafa Ağa Çeşmesi Taşının Yakından Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Katalog 13: Kapıağası Mustafa Ağa Çeşme Kitâbesi
(EYSAM Arşivi)

Katalog 14: Kapıağası Mustafa Ağa Çeşme Kitâbesi
(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Çeşme İslambey bölgesinde Fahri Korutürk Caddesi üzerinde İstanbul Valiliği Eyüp Çocuk Evleri Koordinasyon Merkezi Müdürlüğü'nün ana giriş kapısının hemen sağında yer almaktadır.

Kitâbenin Metni:

أولان خان احمده قابو اغاسي عزو دولته
ياپوپ حق يولنه بو چشمه يي بونده اولدى جميل
على مرتضانك دست پاكندن ايچه كوثر
بو خير ينه اول مصطفىانك اسمي كيم اولدي دليل
گورنجه بلبللى اقدو غنى بو آب پاكك بن

Okunuşu:

Olan Hân Ahmed'e Kapû Ağası izz-ü devletle
Yapıp Hakk yoluna bu çeşmeyi bunda oldu cemil
Ali Murtaza'nın dest-i pâkinden içe kevser
Bu hayrına ol Mustafa'nın ismi kim oldu delil
Görünce Bülbülî akdığını bu âb-ı pâkin ben
Didim tarihini Allah için kevser oldu sebîl
1015

Yazı Türü: Celî Sülûs

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H.1015 (M.1606)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 110 x 32 cm

Yerden Yüksekliği: 275 cm

Kalem Ağzı Genişliği: 7 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: 3 mm

Yapı Hakkında Bilgi:

Bayburtlu Mustafa Ağa ve Kapıcı Çeşmesi adlarıyla da tanınmaktadır. Çeşme, Bab'üs-sa'âde Ağası ve Saray Ağası isimleri ile de bilinen Kapıağası Kayış Mustafa Ağa tarafından yapılmıştır. Çeşmeye ismini veren Mustafa Ağa H.1022 (M.1613) tarihinde vefat etmiştir.⁴⁴

Klasik bir üslupla kesme taştan yapılmış olan çeşme düz çatılı olup büyük bir hazneye sahiptir. Sağında ve solunda kâse içinde meyve bulunan iki adet motif işlemeli bir teknesi, nişinin içerisinde yine üzerinde meyve motifi olan oymalı bir ayna taşı, iki sütun üzerine binmiş halde olan hafif sivri uçlu bir kemeri ve kemerinin üzerinde iki

⁴⁴ Haskan, a.g.e., s. 394.

satır halinde yeşil zemin üzerine altın varak kaplama harflerle yazılmış olan kitâbesi yer almaktadır. Çeşme taşımış olduğu motiflerle diğer çeşmelerden farklılık göstermekte olup bir adette tas gözüne sahiptir.

Çeşme daha önceleri oyma taşının yarısına kadar toprağa gömülüyken Eyüp Belediyesi'nce restore edilerek asıl görüntüsüne kavuşturulmuştur.⁴⁵

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Çeşmenin kitâbesi iki satır, üç sütun ve altı paftadan oluşmakta olup yeşil zemin üzerine altın varak kullanılmıştır. Zemini ise bazı dönemlerde yeşil yerine sade zeminli bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Altı adet dendanlı kartuş kullanılmış olan kitâbenin ortasında boşlukta iki adet küçük yıldız motifi dikkat çekmektedir.

Çeşmenin kitâbesinde her ne kadar sene kaydı olsa da son kartuşta tarih kelimesinden sonraki kısma ebced hesabı uygulandığında aynı şekilde H. 1015 tarihine tekabül ettiği görülmektedir.

Sülüs hat türünün kısmen karışık bir terkip usulü ile uygulanmış olduğu kitâbede harf ve harekelerin genel olarak birbirine uyumlu olduğu ve bazı farklı kullanımlara ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Örneğin üçüncü kartuşta yer alan pak ve kevser kelimelerindeki “kaf” harflerinin başlıklarının serensiz yapılmasının benzerlerine rastlanmakla beraber kısmen ilginçtir. Pak kelimesindeki “kaf” harfinin baş kısmı dest kelimesindeki “te” harfinin üzerine giydirilmiş ve sanki fetha harekesi gibi bir görünüm almıştır. Kevser kelimesindeki “kaf” harfinin baş kısmı ise yer kalmadığından dolayı uzatılmayarak “kaf” mühmeli ile bitirilmiştir.

Kitâbenin ilk paftasında yer alan “nun” harflerinin eğimleri azdır. Aynı kartuşta ki izzu kelimesinde ki “ayn” harfinin başı küçük kalmış durumdadır. İkinci kartuşta yer alan çeşme kelimesindeki “şın” harflerinin dişi sıkışık kalmıştır. Dördüncü kartuşta ki Mustafa kelimesinde yer alan “sad” ve “tı” harfleri ise neredeyse birbiri ile aynı büyüklükte yazılmış şekildedir.

⁴⁵ <https://www.suvakfi.org.tr/cesme/eyup/kapici-cesmesi-h-1015-m-1606> (Erişim tarihi: 09.11.2023)

Birinci ve ikinci kartuştaki “ha” harfleriyle dördüncü kartuşun başındaki hayr kelimesinin “ha” harfi olması gerekenden daha büyük yazıldığı için gözü kısmen rahatsız etmektedir. Aynı kartuşta “vav” ve “lam” bitimleri de üst üste geldiği için normalde olması gerekenden daha kalın bir hareket meydana gelmiştir. Benzer bir kullanım son kartuşta yer alan içünde kelimesindeki “vav” ve “nun” harflerinin bitimde de göze çarpmaktadır.

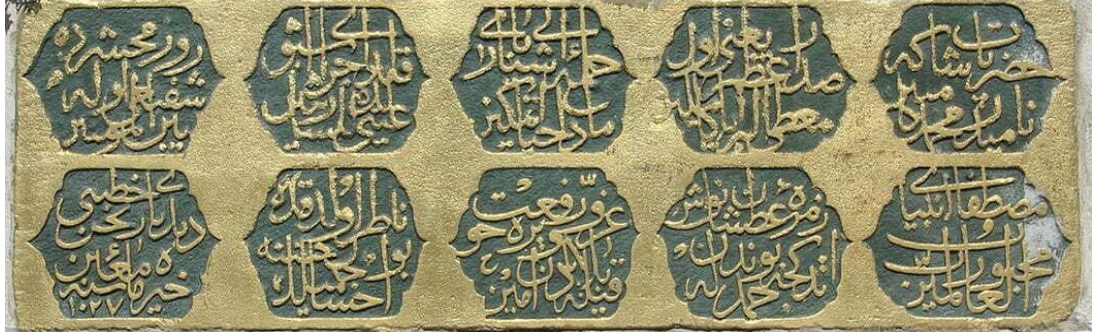
Kitâbenin harf bünyelerinde genel anlamda bir tutarsızlık görülmektedir. Özellikle “ayn” harfi gibi bazı tekrar eden harflerin kimi zaman büyük kimi zaman küçük ve ölçü dışı yazıldığına rastlanmaktadır. Kitâbe de selbi bulunan bir diğer nokta ise yine son kartuşta yer alan lafzu’l-celalenin aşağıda olacak şekilde konumlandırılmasıdır. Halbuki satırın yukarısına doğru bulunan boşluğa yazılması ve diğer kelimelerle aynı hizada tutulmaması daha uygun olurdu.

2.1.12. Öküz Mehmet Paşa Çeşmesi

Resim 31: Öküz Mehmet Paşa Çeşmesi Genel Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Katalog 15: Öküz Mehmet Paşa Çeşme Kitâbesi

(Kültür Envanteri)

Resim 32: Öküz Mehmet Paşa Çeşmesi Namazgâhı

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Topçular Mahallesi, Rami Kışla Caddesi ana yolu üzerinde bulunmaktadır.

Kitâbenin Metni:

حضرت پاشا که نامیدر محمد کامبین
صدر اعظم یعنی اول معطي البرايا کاملین
جمله ني اشيا باري ماعدن احيا اتمکين
قلدي اجرا اشبو عيني لذة للشاربين
روز محشرده شفيعی اوله بين المؤمنین
مصطفی انبيائي محبوب رب العالمين
زمره عطشان نوش اذکچه بوندن حمد له
عز و رفعت ويره حق قیلا بلادن امين
ناظر اولدقده بو احسان جميلک حسننه
ديدي تاريخن خطبئي خيره ماء معين ۱۰۲۷

Okunuşu:

Hazret-i Paşa ki nâmıdur Muhammed kâm-bîn
Sadr-ı a'zam ya'nî ol mu'ti'l-berâyâ kâmilîn
Cümle-i eşyâyı Bârî mâ'dan ihyâ etmeğîn
Kıldı icrâ iş bu 'aynı lezzeten li's-şâribîn
Rûz-ı mahşerde şefî'i ola beyne'l-mü'minîn
Mustafâ-yı enbiyâ mahbûb-ı Rabbü'l-âlemîn
Zümre-i 'atşân nûş itdikçe bundan hamdola
İzz ü rif'at vire Hakk kıla belâdan emîn
Nâzır oldukda bu ihsân-ı cemîlin hüsnine
Didi târihin Hatibî Hayruhû mâ-i ma'în 1027

Yazı Türü: Celî Sülûs

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H.1027 (M.1617-16188)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 150 x 43 cm

Yerden Yüksekliği: 300 cm

Kalem Ağzı Genişliği: 8 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: 5 mm

Yapı Hakkında Bilgi:

Sadrazam Mehmet Paşa, Kaptan-ı Derya Sadrazam Öküz Mehmed Paşa Çeşmesi ve Öküzcü Mehmet Paşa Çeşmesi isimleriyle de bilinir. Kesme taş malzemeden klasik bir üslupla inşa edilen çeşme sadrazamlık vazifesinde bulunan Mehmet Paşa tarafından bir namazgâh çeşmesi olarak inşa edilmiştir.⁴⁶

Günümüzde çeşmenin teknesi ve dinlenme sekileri yol seviyesinin altında kalmış olup sanayi bölgesi ile çevrelenmiştir. Çeşmenin arka tarafı ise aslında namazgâh olup sofasına taşlı bir merdiven ile çıkılmaktadır. Zeytinburnu Belediyesi'nden edinilen restorasyon raporuna göre; çeşmenin kible taşı yok olmuş, izine de çeşitli dönemlerde geçirdiği onarımlar yüzünden ulaşılamamıştır.⁴⁷

Koruma altına alınan çeşme günümüzde anıtsal bir görünüm kazanmış olup dikdörtgen yapılıdır. Cephesi de aynı şekilde ince silmelerle dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış olup alnında iki satırlık bir inşa kitâbesi, hemen altında da nişi çevreleyen sivri uçlu bir kemer yer almaktadır. Kemerin ucunda penç yapraklı bir madalyon yer almaktadır. Çeşmenin nişinin içinde ise sağlı ve sollu birer tas yuvası bulunmaktadır.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

İnşa kitâbesi kavisli kemer ile çatı arasına konumlandırılmış olup uzun dikdörtgen kartuşlardan farklı olarak iki satır, beş sütun olacak şekilde ve on adet süslü kare formlu kartuş içerisine hakk edilmiştir. Son kartuşuna sene kaydı düşülmüştür.

⁴⁶ Çeşmenin banisi Mehmed Paşa iki farklı dönemde sadrazamlık yapmıştır. İlki H.1023-1025 (M.1614-1616) tarihleri arasındadır. İkinci sadareti ise, 1 Şeref H.1028 (18 Ocak M.1619) yılları arasındadır. (Haskan, *a.g.e.*, s.402) Eyüp'teki çeşme ile oldukça benzer bir üslupta olan ve aynı kitâbeyi taşıyan bir başka çeşmede Fatih Karagümrük'te Öküz Mehmed Paşa Camii bitişiğinde bulunmaktadır. Fatih'teki çeşme namazgâhız olup hem yapılarının hem de kitâbelerinin çok benzer olması her iki çeşmenin de Sadrazam Mehmet Paşa tarafından yaptırıldığını kanıtlamaktadır.

⁴⁷ Taymaz, *a.g.t.*, s.95.

Yeşil renkli mermer zemin üzerine sülüs hatla ve altın varak harflerle kaplanmış olan istif kitâbede yer yer boşluklar ve çokça nokta eksikliği göze çarpmaktadır. Çok mütevazın olmayan kitâbede aynı zamanda bazı kartuşlarda hareke kullanılması bazılarında kullanılmaması garipsenecek bir durumdur. Çünkü istif kitâbelerin genelinde hareke ya hep kullanılır ya da hiç kullanılmaz.

Kitâbedeki nokta eksikliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür: Birinci kartuşta bulunan “be, ye ve nun” harfleri, üçüncü kartuştaki cümle kelimesinde yer alan “cim” harfi, dördüncü kartuşta yer alan şaribin kelimesindeki “nun” harfi, beşinci kartuştaki şefi, beyne ve müminin kelimelerindeki “ya ve nun” harfleri ile altıncı kartuşta bulunan “be” harflerinin noktalarında ciddi anlamda eksiklikler yer almaktadır. Aynı zamanda dokuzuncu kartuştaki nazır kelimesinde yer alan “za” harfinin de noktası konulmamış olduğundan dolayı “ta” harfi gibi durmaktadır. Onuncu kartuştaki tarihin kelimesinde yer alan “te ve ye” harflerinin ikişer noktası, dedi kelimesindeki “ye”nin noktaları ve hatibi deki “ye ve be” harflerinin noktaları da mevcut değildir.

Nokta eksikliklerinin yanı sıra ikinci kartuştaki kamilin kelimesinin “mim”i saklanmışçasına açıkça görünmemekle beraber restorasyon sırasında da belirginleştirilmemiş olabilir. Aynı kartuşta yer alan beraya kelimesindeki hançer formu “elif” harfi farklı bir kullanım olmuştur. Aynı zamanda sonundaki “nun” harfinin kartuşu aşarak güzel bir terkip sağlaması olumlu özellikler arasında değerlendirilebilir.

Kitâbenin bazı kartuşlarında da harflerin yazımında birtakım eksiklikler bulunmaktadır. Örneğin üçüncü kartuştaki ma’dan kelimesinin “nun” harfinin ilk kısmı eksiktir ve noktası yoktur. Aynı zamanda aksine bir hareketle etmeğin kelimesindeki “te” harfinin de noktası mevcut olup kendisi yoktur. Dördüncü kartuştaki eyledi kelimesinin “elif ve ya” harfleri mevcut değildir. Beşinci kartuştaki ruz kelimesinde de “ze” harfinin noktası kitâbe tabanında hissedilmekle birlikte üstünden boya geçilmemiştir. Yedinci kartuşta yer alan ettikçe kelimesinde de “çe” harfinin üç noktasının olması gerekse de yalnızca bir nokta eklenmiştir.

Söz konusu mülahazaların yanı sıra sekizinci kartuştaki hak kelimesinde yer alan “gaf” harfinin iki noktası mevcut olmamakla beraber beladan kelimesindeki “dal” harfinin

altı ve üstünde tarafımızca anlam verilemeyen birtakım çizgi ve kalem hareketleri bulunmaktadır.

2.1.13. Beyzade Mehmet Efendi Çeşmesi

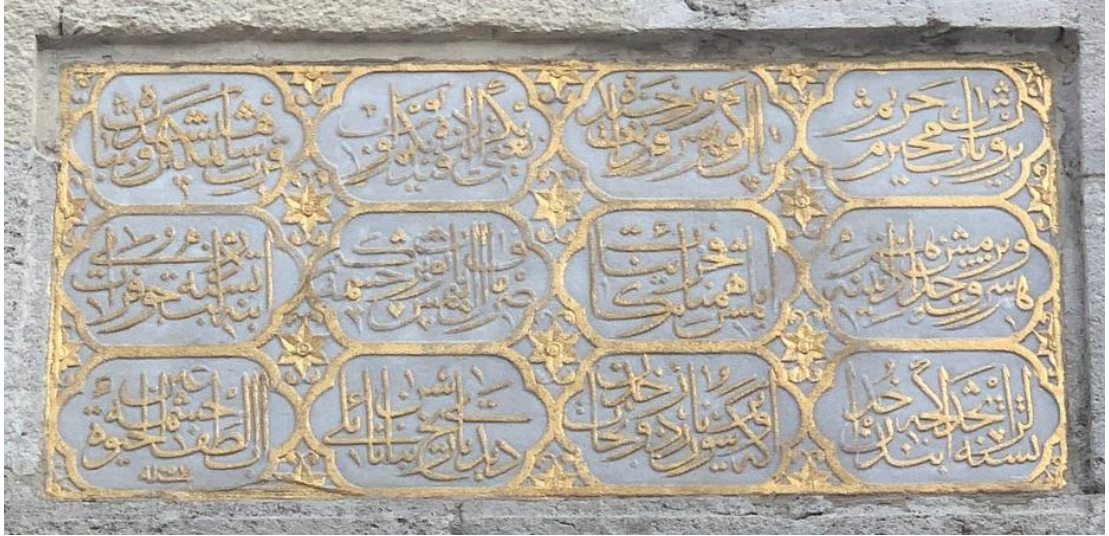
Resim 33: Beyzade Mehmet Efendi Çeşmesi Yandan Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Resim 34: Beyzade Mehmet Efendi Çeşmesi Genel Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Katalog 16: Beyzade Mehmet Efendi Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Katalog 17: Beyzade Mehmet Efendi Çeşme Kitâbesi Arşiv Fotoğrafi

(Osmanlı Kitabeleri Projesi Arşivi)

Kitâbenin Yeri: Haydar Çeşmesi Sokağı bitiminin Baba Haydar Kuyusu Sokağı ile kesiştiği noktada yer almaktadır. Şeyhülislam Mustafa Efendi Tekkesi'nin dış duvarında giriş kapısının hemen yanında konumlanmaktadır.

Kitâbenin Metni:

برورش یاب حریم محترم
باک کوهر سرور فرحنده ذات
یعنی بکزاده أفندیکم بولوب
قرب شاهنشده تمکین وثبات
هم شرف ویرمش خدا هم ذاتینه
ایلمش همنام فخر کائنات
صرف مال ایتمش یابوب بر چشمه کیم
ابنه لب تسنه در جوی فرات
تشنه لر ایجدکجه ابندن خدا
اکه ویرسون نار دوزخدن ونجات
دیدى تاریخ بناسن نائلی
اب الطف چشمهء عین الحیاة
سنة ۱۰۵۷

Okunuşu:

Perveriş yâb-ı harîm-i muhterem
Pâk-i gevher server-i ferhunde zât
Ya'nî Begzâde Efendi kim bulup
Kurb-ı şâhen şehde temkîn ve sebât
Hem şeref virmiş Hudâ hem zâtına
Eylemiş hem nâm-ı fahr-i kâ'inât
Şarf-ı mâl itmiş yapup bir çeşme kim
Âbına leb teşnedür cûyî Fırât
Teşneler içdükce âbından Hudâ
Ana virsün nâr-ı dûzahdan necât
Didi târîh-i binâsın Nâ'ilî
Âb-ı eltaf çeşme-i 'aynü'l-hayât
Sene 1057

Yazı Türü: Celî Sülûs**Hattatı:** Bilinmiyor**Tarih Kaydı:** H.1057 (M.1647-1648)**Kitâbenin Dili:** Osmanlı Türkçesi**Ölçüleri:** 80x450 cm**Yerden Yüksekliği:** 420 cm**Kalem Ağzı Genişliği:** 6 mm**Hareke Kalem A. Genişliği:** -**Yapı Hakkında Bilgi:**

Klasik bir tarzda duvar çeşmesi olarak inşa edilen yapıda büyük kavisli bir kemer ile kemerin çatısına işlenmiş bir adet rozet ilk bakışta dikkat çeken mimari unsurlardandır. Bir adet ayna taşına sahip olan çeşmede ayna taşının üst bölümünde kemerli nişin içinde kazınmış veya yerinden düşmüş bir kitâbe izi yer almamaktadır. Daha öncelerinde burada ana kitâbe haricinde ikinci bir tamir vs. kitâbesinin olup olmadığı incelenirse de net bir sonuca ulaşılamamıştır.

Çeşmenin kitâbesi sivri kemerinin üzerinde oldukça yüksek bir yerde konumlanmakta olup duvarında bulunduğu tekkeyle birlikte 2009-2011 yılları arasında restore edilmiştir.⁴⁸

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Yer yer muhakkak karakterleri baskın olan sülüs kitâbe son derece ileri bir sanat anlayışı ile yazılmış olup hem hat hem tasarım açısından örneklik teşkil etmektedir. Üç satır dört pafta ve on iki kartuştan oluşan kitâbe merci kabul edilecek düzeydedir. Hatta şunu söyleyebiliriz ki çalışmamız boyunca incelediğimiz Eyüpsultan çeşme kitâbeleri arasında hat sanatı açısından en başarılı kitâbenin bu çeşmeye ait olduğunu söyleyebiliriz. Yerden oldukça yüksek bir yerde konumlandırılan kitâbede ki hattın oldukça estetik olmasının yanı sıra bir dönem özelliği olarak boşlukların harekeler yerine harflerle doldurulması dikkat çekici bir husustur.

Son satırına ebced hesabı uygulandığı zaman yapım yılına tekabül etmediği saptanmıştır.

⁴⁸ Mustafa cambaz https://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=36376 (Erişim tarihi: 15.09.2024)

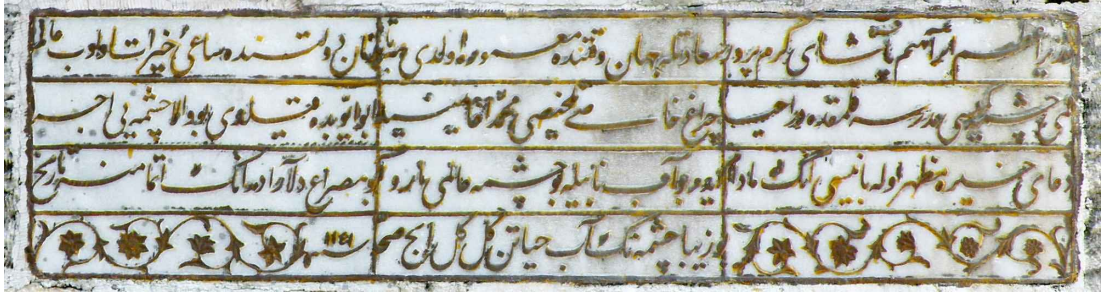
2.1.14. Telhisi Mehmet Ağa Çeşmesi

Resim 35: Telhisi Mehmet Ağa Çeşmesi Genel Görünümü
(EYSAM Arşivi)

Katalog 18: Telhisi Mehmet Ağa Çeşmesi Ayet Kitâbe Ayrıntısı
(Osmanlı Kitabeleri Projesi Arşivi)

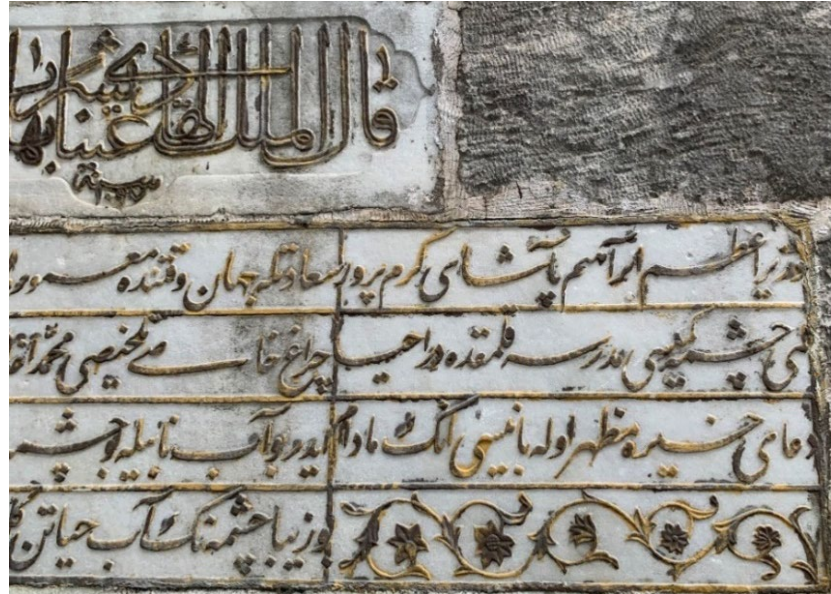
Katalog 19: Telhisi Mehmet Ağa Çeşmesi Tamir Kitâbe Ayrıntısı

(Osmanlı Kitabeleri Projesi Arşivi)

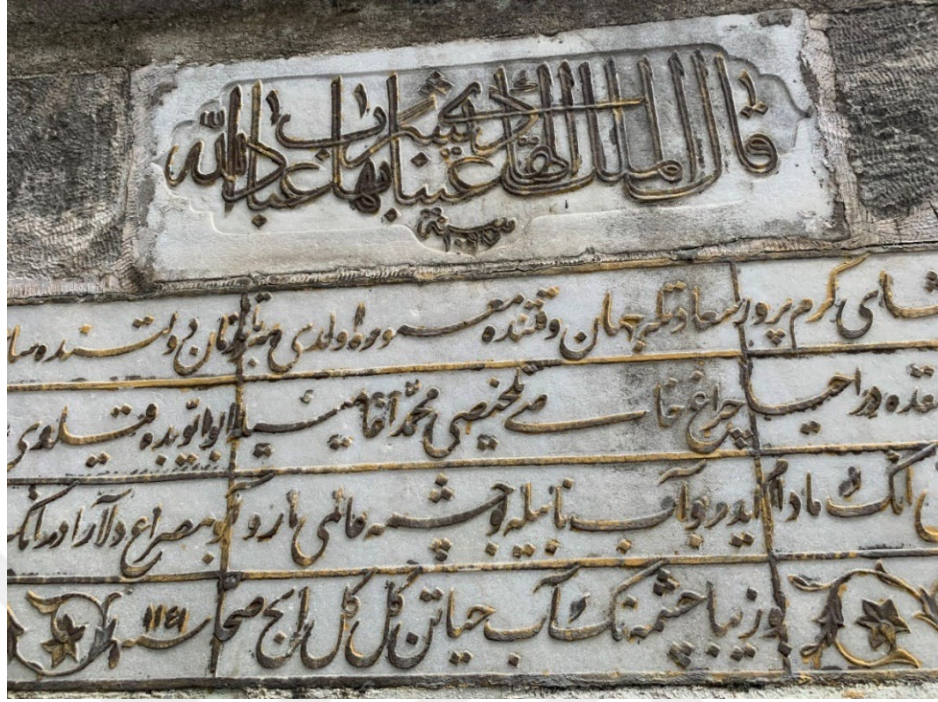
Katalog 20: Telhisi Mehmet Ağa Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

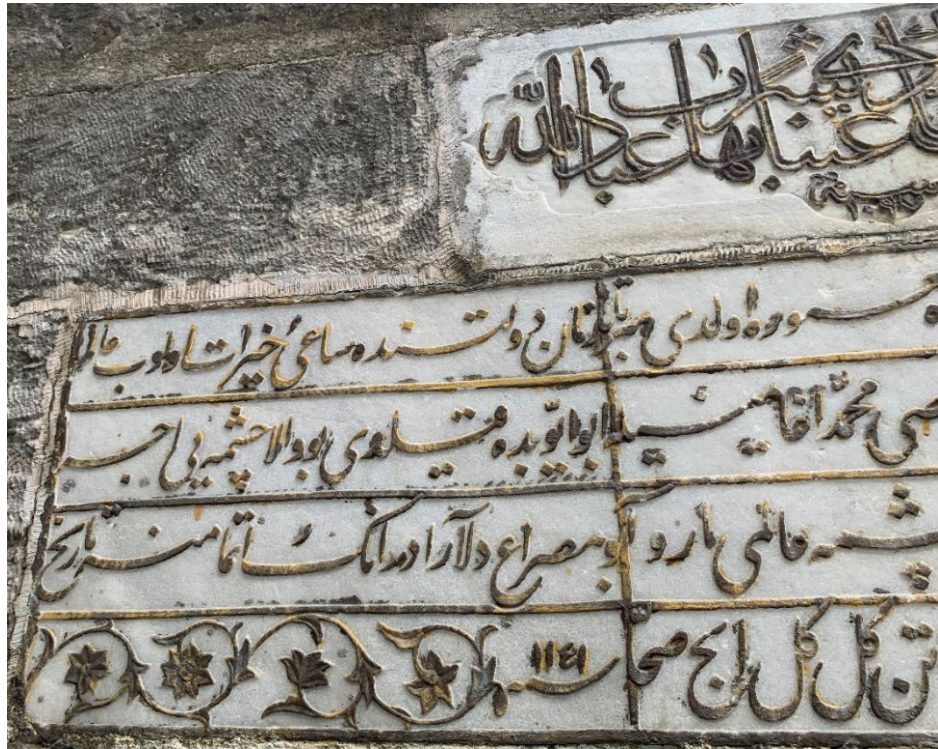
Katalog 21: Telhisi Mehmet Ağa Çeşme Kitâbe Ayrıntısı 1

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Katalog 22: Telhisi Mehmet Ağa Çeşme Kitâbe Ayrıntısı 2

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Katalog 23: Telhisi Mehmet Ağa Çeşme Kitâbe Ayrıntısı 3

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Defterdar Mahallesi'nde, Alaca Tekke Sokağı üzerinde ve İBB Otağcılar Parkı sınır duvarında yer almaktadır. Yakınında Alaca Tekke Mescidi kalıntıları ile Mühendis Ali Dede Çeşmesi bulunmaktadır.

Kitâbenin Metni:

Ayet kitâbesi:

قال الملك الهادي عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ
سنة ١٠٩٧

Tamir kitâbesi:

وزير اعظم إبراهيم پاشاي كرم پرور
سعادته جهان وقتنده معمور اولدى سر تايا
زمان دولتنده ساعي خيرات اولوپ عالما
كمى چشمه كمسى مدرسه قلمقد در احيا
چراغ خاصى تلخيصي محمد اغا ...
ابو ايوبده قيلدي بو والا چشمه ني اجرا
دعاي خيرت مظهر اولا بانيسي انك مادام
ايدر بو آب نابيله بو چشمه عالمى اروا
بو مصراع دلآرادر انك اتمامنا تاريخ
بو زيبا چشمه نك آب حياتن كل گل ايچ صحا سنة
١١٤١

Okunuşu:

Üstte çeşmenin su ile alakalı bir ayet-i kerime yer almakta olup okunuşu şu şekildedir:

Kâle'l-melikü'l-hâdi Aynen yeşrebü bihâ ibâdullâh
1097

İnşa kitâbesinin altında tamir kitâbesi yer almakta olup okunuşu şöyledir:

Vezir-i a'zam İbrahim Paşa'yı kerem perver
Sa'âdetle cihan vaktinde ma'mure oldu ser tâ pâ

Zamân-ı devletinde sâ'i-i hayrat olup âlemâ
Kimi çeşme kimisi medrese kılmaktadır ihyâ
Çerâğ-ı hâssı Telhisi Muhammed Ağa ...
Ebu Eyyüb'de kıldı bu vâlâ çeşmeyi icrâ
Duâ-yı hayra mahzar ola bânisi anın mâ-dâm
İder bu âb-ı nâbıyla bu çeşme alemleri irva
Bu mısra-ı dilâradır anın itmâmına târih
Bu zibâ çeşmenin âb-ı hayatın küllün gel iç sahhâ
1141

Yazı Türü: Celî Sülûs ve Celî Ta'lik

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: İnşa: H.1097 (M.1686) / Tamir: H.1141 (M.1728)

Kitâbenin Dili: Arapça ve Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: İnşa: 69 x 18 cm / Tamir: 141 x 36 cm

Yerden Yüksekliği: 175 cm

Kalem Ağzı Genişliği: İnşa: 7 mm / Tamir: 5 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Veziri Azam İbrahim Paşa Çeşmesi⁴⁹ ve Otakçılar Mezarlığı Çeşmesi isimleriyle de bilinmektedir. Daha önceleri mezarlık duvarına yapılan bir çeşme olmasına rağmen bölgenin istimlak edilmesi ile beraber mezarlık ve duvarı kalkmış olup yarı müstakil yarı arkasındaki parka bağlı vaziyette günümüze ulaşmıştır.

Kesme taş malzemeden klasik üslupla inşa edilmiş olan bu hazneli çeşmenin kitâbeleri mermer zemin üzerine yazılmıştır. Üstteki kitâbe İnsan suresinin 6. ayet-i kerimesinden bir bölüm içerirken alttaki kitâbeye tamir yazısı hakk edilmiştir. Tamir

⁴⁹ Çeşmenin tamirini üstlenen İbrahim Paşa aslen Nevşehirli olup H.1143 (M.1730) tarihinde Patrona Halil isyanında öldürülmüştür. Kabri, Şehzadebaşı'ndaki camii haziresindedir. (Haskan, *a.g.e.*, s. 415.) Çeşmenin banisi olduğu düşünülen Telhisi Mehmed Ağa ise Padişah'a çıkacak olan istek mektuplarını kısaltarak özet haline getirdiği için bu lakabı almış olup büyük ihtimalle ayet kitâbesinde yer alan tarihe yakın bir zamanda vazife yapmış devlet ricalinden bir kimsedir.

kitâbesi dört satır ve üç sütundan oluşmakta olup ilk üç satırdaki dokuz kartuş dolu halde iken dördüncü satırın ikinci kartuşunda kitâbenin son cümlesi yer alır. Onuncu ve on ikinci kartuşa çiçek ve yaprak bezemeleri yapılarak boşluk tezyinli bir şekilde giderilmiş olup ayrıca son kartuşa sene kaydı düşülmüştür.

Kitâbesinin altında kavisli bir kemer bulunan çeşmenin niş bölümü hafif içe girik durumdadır. Ayna taşı yoktur. Tekne sınırı belli olsa da tekne haznesi ya zaten inşa edilmemiş ya da kırılma vs. sebeplerle günümüze ulaşamamıştır.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Çeşmenin kitâbesinde yer alan yazı genel anlamda oldukça güzel ve kuvvetlidir. Kitâbesinin eni okumaya elverişli olup diğer ölçüleri de oldukça yerindedir. Tamir kitâbesinin üstünde bulunan celî sülüs ayet kitâbesi tamir kitâbesine kıyasla üslupsal açıdan daha kadimdir. Nitekim zaten kitâbelerde sene kaydı da bulunmaktadır. Ancak sene kaydı düşülmemiş veya silinmiş olsa dahi sülüs kitâbenin ta'lik kitâbeden daha önce yazıldığı ilk bakışta anlaşılmaktadır.

Ne var ki kitâbenin sanatsal değeri oldukça yüksek olsa da çeşmenin restorasyonu pek özenli bir şekilde yapılmamıştır. Restorasyonun kalitesinin dışında çeşmenin bakımının ihmal edilmesinin neticesinde harflerde ciddi siliklikler ve okunamayacak derecede kayıplar söz konusudur. Bu sebeple bazı kelimler tarafımızca tahminen okunmuştur.

2.1.15.Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi

Resim 36: Çorlulu Ali Paşa Çeşmesi Genel Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Katalog 24: Çorlulu Ali Paşa Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Kitâbenin Yeri: İslambey semtinde, Evliya Baba Tekke Sokağı ile Büyük Fıstıklı Sokağı'nın birleştiği yerde bulunan bir meydan çeşmesidir. Yol kesişiminde yer almaktadır. Arkasında, set üzerinde Evlice Baba kabri, sağ yan tarafında Evlice Baba Camii, sol yan tarafında ise Abdülhaki Nuri Baba türbesi bulunmaktadır.

Kitâbenin Metni:

صاحب الخيرات و الحسنات

چورللی وزیر اعظم علی پاشا

سنة ١١١٩

Okunuşu:

Sâhib'ül-hayrât ve'l-hasenat

Çorlulu Veziria'zam Ali Paşa

Sene 1119

Yazı Türü: Celî Sülüs

Hattatı: Bilinmiyor

Târih Kaydı: H.1119 (M.1707)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 64 x 44 cm

Yerden Yüksekliği: 235 cm

Kalem Ağzı Genişliği: 7 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: 2 mm

Yapı Hakkında Bilgi:

Kesme taştan yapılmış olan çeşme büyük bir yapıya sahiptir. Ancak günümüzde orijinal bazı özelliklerini kaybetmiş olup örneğin yüzü sıva ile örtülmüş ve üstüne saçaklı beton bir çatı oturtulmuştur. Yuvarlak şekilli kemerinin altındaki ayna taşı maalesef ki bozulmuş ve orijinal teknesi kırılmıştır.

Çeşmeye ismini veren Çorlulu Ali Paşa sadrazamlık yapmış olup Yayla, MevlevihaneKapısı ve Hırka-i Şerif'te olmak üzere yaptırmış olduğu üç çeşme daha olup aynı isimle anılmaktadır.⁵⁰ Çeşmelerin haricinde adını taşıyan iki cami, bir hamam, kargir hücre ve imaret ile mektepte bulunmaktadır.⁵¹

Çeşme aynı zamanda yakınında yer alan türbeden dolayı Evlice Baba Çeşmesi adıyla da bilinmektedir.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

İstif halde olmayan ve oldukça anlaşılır bir yazım tarzına sahip olan iki satırlık sade kitâbedeki hat unsurları gelişmiş bir seviyede çeşmenin üzerine hak edilmiş olup teşkil konulmuştur. İlk kitâbenin sonundaki memdud halde bulunan ع ile elif harfî ve ikinci satırın sonundaki med ile elif harfinin uyumu hat sanatı açısından kitâbede dikkat çeken unsurlardandır.

⁵⁰ Affan, *a.g.e.*, s.132.

⁵¹ Haskan, *a.g.e.*, s.384.

2.1.16. Çırçır Çeşmesi

Resim 37: Çırçır Çeşmesi Arşiv Fotoğrafi

(EYSAM Arşivi)

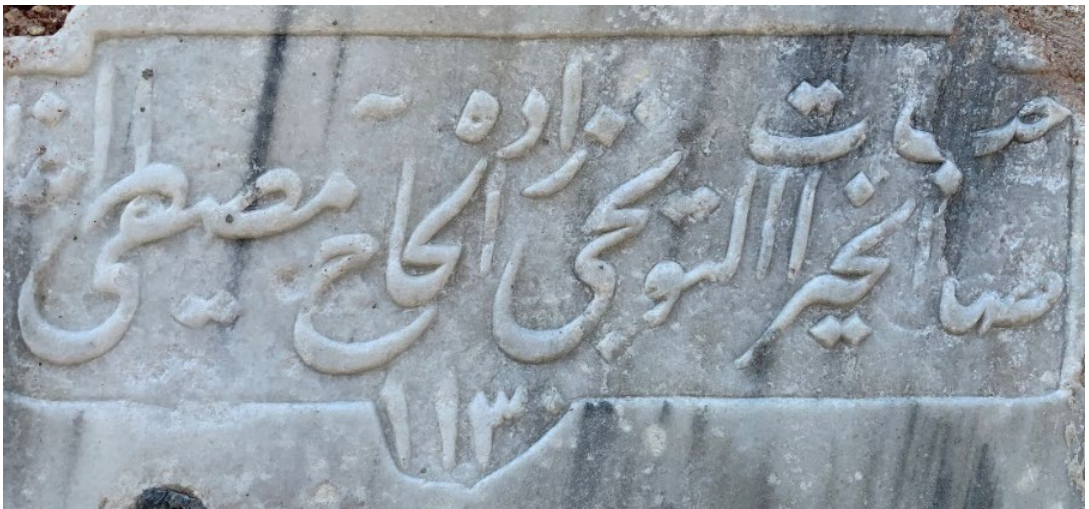
Resim 38: Çırçır Çeşmesi Eski Görüntüsü

(EYSAM Arşivi)

Resim 39: Çırçır Çeşmesi Günümüzdeki Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Katalog 25: Çırçır Çeşmesi Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Resim 40: Çırçır Çeşmesi Yandan Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Kitâbenin Yeri: İslambey Mahallesi'nde, Düğmeciler Camii kuzeyinde, Oluklu Bayır Sokağı ile Ümmi Sinan Sokağı'nın başladığı ve yolun dirsek yaptığı yerdedir.

Kitâbenin Metni:

صاحب الخيرات التونسي زاده الحاج مصطفى آغا

١١٣٠

Okunuşu:

Sahib'ül-hayrât Altuncu-Zâde el-hac Mustafa Ağa

1130

Yazı Türü: Celî Ta'lik

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H.1130 (M.1717)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 44 x 15 cm

Yerden Yüksekliği: 90 cm

Kalem Ağzı Genişliği: 10 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Oluklu Bayır sırtları önüne inşa edilmiş olan çeşme oldukça mütevazı bir mimariye sahiptir. Çeşmenin arkasında yükselen tepe daha önceleri mesire alanı olarak kullanılmakta olup suyu bu tepeden getirilmektedir. Suyu oldukça ince bir şekilde aktığı için çeşmeye Çırçır adı verilmiştir. Aynı zamanda Altuncuzade Mustafa Ağa Çeşmesi olarak da bilinmektedir. Suyunun böbrek taşlarını eriterek şifa kaynağı olduğu iddia edilmektedir.⁵²

Oldukça basit bir üslupla inşa edilmiş olan kadim çeşmenin günümüzdeki genel görünümü zamanla geçirdiği tamir çalışmalarından dolayı büyük oranda değişmiştir. Örneğin üçgen çatısının zaman içinde düz bir çatı ile yer değiştirdiği ve öncesinde mesire alanı olan alanın imar faaliyetlerine açılmasından dolayı çeşmenin yola katıldığı ve bu sebeple daha önce kısmen müstakil bir yapıyken sonrasında beton sekinin içine oturtulduğu anlaşılmaktadır. Sade ayna taşı ile kitâbesi çeşmenin orjinal unsurlarından günümüze intikal etmeyi başarmış kısımlarıdır.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Mütavazi yapı unsurlarına rağmen tek satırlık ta'lik kitâbenin oldukça gelişmiş bir üslupla yazıldığı dikkat çekmektedir. Özellikle sondaki Mustafa isminde yer alan ve üst üste geçirilmiş halde olan harflerinin (ط ف) yazım tekniği ilginç ve oldukça başarılıdır.

⁵² İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri I: İstanbul Ciheti*, Maarif Matbaası, (İstanbul: 1943), Tanışık, s.326; Haskan, a.g.e., s.383.

2.1.17. Ayşe Bahri Kadın Çeşmesi

Resim 41: Ayşe Bahri Kadın Çeşmesi Genel Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Katalog 26: Ayşe Bahri Kadın Çeşme Kitâbesi

(Kültür Envanteri)

Katalog 27: Ayşe Bahri Kadın Çeşme Kitâbesi Arşiv Fotoğrafi

(Osmanlı Kitabeleri Projesi Arşivi)

Kitâbenin Yeri: Eyüp Sultan Camisi'nin Silahtar Ağa cihetine bakan kapısından sonra sağ taraftaki açık türbenin hacet pencereleri arasında yer almaktadır.

Kitâbenin Metni:

اشبو تربه ده مدفونه اولان
صاحبة الخيرات الحاجه عايشه
بهرى قادين بو سبيلي فى سبيل الله
اجرا ايلدى حق تعالى قبول ايليه
آمين روحچون الفاتحه سنه ...

Okunuşu:

İşbu türbede medfûne olan
Sâhibet'ül-hayrât el-hace Ayşe
Bahri Kadın bu sebili fî sebilillâh
İcra eyledi Hakk Ta'âlâ kabul eyleye
Amin. Rûhiçün el-fâtiha Sene ...

Yazı Türü: Celî Sülûs

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H.1139 (M.1726)⁵³

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 37 x 53 cm

Yerden Yüksekliği: 195 cm

Kalem Ağzı Genişliği: 5 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: 3 mm

Yapı Hakkında Bilgi:

Küçük ve desenli bir ayna taşına sahip olan çeşmede Lale Devri'ne özgü bitkisel oymalar ve yelpaze motifi göze çarpmaktadır. Beş satırlık istif bir kitâbenin yer aldığı çeşmenin yalağı düşerek kırılmıştır. Musluğu günümüzde mevcut olmayan çeşmenin

⁵³ <http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1417&hid=1806> (Erişim Tarihi: 06.10.2024)

hemen üzerinde ağaç ve dal işlemesi bulunmaktadır. Çeşmenin suyu hazire duvarları içinden taşınarak şehir şebekesine bağlantısı sağlanmıştır. Kitâbenin son satırında sene kaydı bulunmakla beraber rakamlar günümüzde belirsiz hale gelmiştir. Çeşmenin yapım yılı olan H. 1139 senesine ise kaynaklar vasıtasıyla ulaşabilmekteyiz.⁵⁴ Son satıra ebced hesabı uygulandığında ise yapım tarihi ile aynı veya yakın bir rakama tekabül etmediği görülmüştür.

Yapıya adını veren Ayşe Bahri Hanım'ın kabri ise çeşmenin hemen arka tarafında ve sol kısmında yer almaktadır.⁵⁵ Mezar taşında da tıpkı çeşmedeki gibi H. 1139 yılın ait bir kitâbe bulunmaktadır.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Beş satır halinde, dikey ve istif tarzda yazılı olan kitâbe beyaz mermer üzerine altın varak kaplama ile hakk edilmiştir. Her bir satır uçları kemerli dikdörtgen kartuş zemin üzerine yazılmıştır. Çeşmenin kitâbesi sülüs hattı yazım tekniklerinin genel özelliklerini yansıtmakta olup büyük ihtimalle restorasyonu esnasında üçüncü satırın başındaki ب harfi ile dördüncü satırın başındaki ج harfinin noktasının eklenmesi veya altın varak ile üstünden geçilmesi gözden kaçmıştır. Kitâbenin alt ve üstünde rumi motif kuşaklarının yer aldığı göze çarpmaktadır. Kitâbenin biraz daha altında ise daha büyük rumi işlemlere, yarım şemse kabartmasına ve hurma ağacı desenine rastlanmaktadır.

⁵⁴ Affan, *a.g.e.*, s.160.

⁵⁵ Haskan, *a.g.e.*, s.380.

2.1.18. Mehmet Kethüda Çeşmesi

Resim 42: Mehmet Kethüda Çeşmesi Genel Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Katalog 28: Mehmet Kethüda Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Resim 43: Şeyh Murad Buhari Efendi Türbesi Mezar Taşları 1

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Resim 44: Şeyh Murad Buhari Efendi Türbesi Mezar Taşları 2

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Nişanca'da, Davud Ağa Caddesi bitiminde Nimet Sokak'ın kesiştiği noktada bulunan Şeyh Murad Buhari (Muradı Münzevi Hazretleri) Tekkesi'nin dış duvarında, giriş kapısının hemen solunda yer almaktadır.

Kitâbenin Metni:

سَمِيَّ فَهْرِي اَعْلَم كِتْحَدَايَ حَضْرَتِ سُلْطَانِ
 وَجُودِ مُحْتَرَمِ جَوِي كَرَمِ دَرِيْمِ اَعْطَا
 دِرُونِ قَلْبِ پَاكِي رَغِيْبِي مَعْمُورِ اِبْتَدَايِ بُو جَابِكِ
 كُنُورِدِي طُشْرَه دِنِ اَبِ رَوَانِ مَاءِ حَيَاتِ اَفْزَا
 اَصَابَتِ اَيْلَدِي بُو بَابَدَه يَپْدِرْدِي نُو چِشْمَه
 لَبِي عَطْشَانَه مَرَادِ اَوْزْرَه اَيْدِرِ اَبِ زَلَالِ اَجْرَا
 پَر اَيْتْسُونِ طَاسِ گُوشَنِ دَائِمَا صَوْتِ سَقَاكِ اللّٰه "

اوله تاتشنه لر بربرینه صحا ایله گویا

سزا خانه م تاریخ

محمد یاپدی باب تکیه یه بر چشمه زیبا

۱۱۴۳

Okunuşu:

Semiyyu Fahri alem kethüdây-ı Hazret-i Sultan
Vücut muhterem cûy-ı kerem durriyyem i'tâ
Derûn-ı kalb-i pâki gibi ma'mûr eddi bu cayın
Getürdü taşradan âb-ı revân mâ-i hayât efzâ
İsabet eyledi bu bâbda yaptırdı nev çeşme
Leb-i atşâne murâd üzre ider âb-ı zülâl icra
Pür itsün tas-ı gûşin da'ima sav-ı sakkak Allah
Ola tatşaneler birbirine sıhha ile güya
Seza hanem târih
Muhammed yapdı bâb-ı tekiyeye bir çeşme-i zibâ
1143

Yazı Türü: Celî Ta'lik

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H.1143 (M.1730)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 151 x 67 cm

Yerden Yüksekliği: 300 cm

Kalem Ağzı Genişliği: 10 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Türk Barok Mimarisi özelliklerine sahip olan çeşme daha önceleri oldukça harap durumdayken yakın zamanda duvarına bağlı olduğu tekke ile beraber ciddi bir restorasyon çalışması görmüş ve kadim silüetine kavuşturulmuştur. Dikdörtgen

mermer bir iskelete sahip olan çeşme ilk bakışta yeşil zemin üzerine altın sarısı varak kaplamalı beş satır, iki sütun ve on pafta halinde hakk edilmiş olan kitâbesi ve kabartma çiçek motifi işlemleriyle dikkat çekmektedir.

Kitâbenin üzerinde rumi oymalı bir kabartma kemer altında ise Lale Devri çeşmelerine özgü olan yarım şemse motifi bulunmaktadır. Şemsenin altında mihrap şekilli bir ayna taşı bulunmakta olup nişin çevresini ise kabartma çiçek motifleri kaplamaktadır. Kitâbe ve ayna taşı arasında stalaktitli bir korniş ve alındaki oymalı kemerin bir benzeri minyatür bir kemer yer almaktadır. Çeşmenin mermerden bir de teknesi bulunmaktadır.

Yakın zamanda yapılan restorasyondan daha önce 1987 yılında külliye'nin haziresi, şadırvanı ve mesnevihânenin tamiri Kemal Oktay Bey'in himayesi altında başlatılmıştır. Yapılan hafriyat sırasında, caddeye açılan avlu kapısının iç tarafında ve toprak altından, çeşmenin kitâbesi iki parça halinde çıkartılmıştır. Bu iki parçanın bazı yerleri kopmuş halde bulunmuştur.⁵⁶

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Kitâbede sene kaydı olması ile birlikte son satırda ebced hesabı yapıldığı zaman 1144 sayısına tekabül etmekte olup inşa senesinin yalnızca bir fazlasına denk gelmektedir.

Kitâbe genel olarak harfsel açıdan oldukça güzel ve mütevazin, terkipsel açıdan da gayet mütenağim ve doğrudur. Ancak çeşme ve kitâbenin zaman içinde maruz kaldığı zorlu şartlardan olsa gerek hatlar yer yer bozulmuş ve hatta son satır ilk sütunda ciddi anlamda bir boşluk meydana gelmiştir.

Kitâbedeki eksiklik ve okuma zorluklarına örnek olarak şu noktalara değinilebilir: İkinci satır birinci sütundaki duruni kelimesinde yer alan “nun” harfinden önce bir harf var gibi durmakla beraber pek okunaklı olmadığı için tam olarak anlaşılamamıştır. Dördüncü kartuştaki ab kelimesindeki “be” harfinin noktası bulunmamaktadır. Yine aynı kartuşta yer alan efza kelimesindeki “ze” harfinin devamı bulunmamakla beraber ve “elif” harfi de mevcut değildir.

⁵⁶ Haskan, *a.g.e.*, s. 399.

Altıncı kartuştaki leb kelimesinin “be” harfinde nokta bulunmamaktadır. Aynı kartuşta yer alan atşanedeki “nun” harfinin de noktası eksiktir. Son satır ve ilk sütunda yer alan hane kelimesindeki “nun” harfinin noktası yoktur ama zaten “mim” harfinden sonrası eksik olup anlaşılamamaktadır. Boşluktan sonraki tarih kelimesinde de “re” harfi eksiktir ve ye harfinin noktaları bulunmamaktadır. Son kartuştaki son kelime olan ziba da ise “ze” harfinden önce bir harf var olduğu hissedilmekle birlikte tam olarak anlaşılamamıştır.

2.1.19. İsmail Ağa Çeşmesi

Resim 45: İsmail Ağa Çeşmesi Ön Cepheden Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Resim 46: İsmail Ağa Çeşmesi Yan Cepheden Görünümü 1
(EYSAM Arşivi)

Resim 47: İsmail Ağa Çeşmesi Yan Cepheden Görünümü 2

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Katalog 29: İsmail Ağa Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Nişanca'da, Kurukavak Caddesi üzerinde ve Sofular Yokuşu'ndan Zeki Dede Sokağı'na giderken sağ kolda yer almaktadır. Yakınında Eyüp Sultan Belediyesi binası ve Sofular Cami'si bulunmaktadır.

Kitâbenin Metni:

حمد لله كرم و لطف جميل
رحمت و مغفرت رب جليل
ششت وشوي ايدہ بنم عصيانم
انك ايچون ديلدم اوله سبيل
ملهم غيب ديدى تاريخن
عيني زمزم اثر اسماعيل
١١٤٦

Okunuşu:

Hamdûn lillah kerem ü lutf-ı cemil
Rahmet ü magfiret Rabb-ı Celil
Şeşt-ü şuy ide benim isyânım

Anın için diledim ola sebil
Mülhem'e gayb didi târihini
Aynı zemzem eser-i İsmail
1146

Yazı Türü: Celî Sülüs

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H.1146 (M.1733)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 57 x 40 cm

Yerden Yüksekliği: 160 cm

Kalem Ağız Genişliği: 5 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Kurukavak Çeşmesi ve Sofular Yokuşu Çeşmesi olarak da bilinmektedir.⁵⁷ Kesme taştan bir duvar çeşmesi olarak inşa edilen bu çeşme kısmen büyük hacimli olup klâsik tarz kullanılmıştır. Oldukça sade bir yapıya sahip olan çeşmenin günümüzde kaldırım arasında kalan bir adet teknesi ile nişini içine alan sivri kemeri vardır. Kitâbesi haricinde herhangi bir süsleme unsuru göze çarpmamaktadır.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Çeşmenin kitâbesi iki sütun, üç satır ve altı paftadan oluşmaktadır. Toplamda altı adet sade kartuş kullanılan kitâbede tarih kaydı bulunmaktadır. Ancak kitâbedeki sene kaydı 1146 şeklinde görünürken son satır ebced hesabına vurulduğunda 1147 sayısını vermekteyse de sondan bir önceki satırda “mülhem-i ğayb” ifadesi geçtiğinden dolayı ebced hesabının bir eksiltmeli şeklinde hesaplanması gerektiği anlaşılmakta ve bu şekilde kitâbe tarihi ile uyushmaktadır. Ayrıca 4 rakamında Farsça, 6 rakamında Urduca sayı karakteri kullanılmıştır.

⁵⁷ Haskan'a göre Tanışık tarafından yazılan *İstanbul Çeşmeleri* adlı eserde bu çeşme H.1187 (M.1773) tarihinde inşa edilen ve Kurukavak Caddesi üzerinde bulunan Emin Efendi Çeşmesi ile karıştırılmıştır. Bkz: Haskan, *a.g.e.*, s. 393.

Celî sülûs hattının vasat bir örneği olan kitâbenin harf terkipleri birbirine uyumlu görünmektedir. Aynı zamanda kitâbenin tümünde de kelimelerin birbiri ile uyumuna özen gösterilmiştir. Örneğin İkinci sütun sonunda yer alan lam harfleri hep aynı üslupla yazılmış olup tecanüs sağlanmıştır.

Birinci kartuşun sonundaki cemil kelimesinde yer alan “cim ve mim” harfi ile ikinci kartuşun başında yer alan rahmet kelimesindeki “ha ve mim” harflerinin terkiplerindeki benzerlik dikkat çekmekte olup harflerin bu denli yazımı muhakkak hat türünden esinlenildiğine delalet etmektedir. Ancak mim harfinin sülûs hat türünde de benzer terkiplerle yazıldığı variddir.

Birinci satırın ikici sütununda bulunan rahmet-ü mağfîret kelimesinde ise “vav” harfinin başı ile “mim” harfi birbirine giydirilerek hoş bir tetabuk elde edilmiştir. İkinci satırın sonunda yer alan sebil kelimesindeki “sin” harfinin dışlerinde ya zamanla bozulma meydana gelmiş ya da restorasyonu sırasında yanlış bir işlem uygulanmış olup asıl halini yansıtmamaktadır. Harfin satır başındaki “şin” harfinin dışlerine benzer şekilde yazılması gerekirdi. Ayrıca kitâbenin en sonunda yer alan İsmail kelimesindeki “ye” harfini noktaları yok olmuş veya unutulmuş durumdadır.

2.1.20. Kırımı Mehmet Efendi Çeşmesi

Resim 48: Kırımı Mehmet Efendi Çeşmesi ve Solundaki Kuzucuk Çeşmesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Resim 49: Kırımı Mehmet Efendi Çeşmesi Yandan Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Resim 50: Kırımı Mehmed Efendi Çeşmesi Ön Cepheden Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Resim 51: Kırımı Mehmet Efendi Çeşmesi Ayna Taşı
(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Resim 52: Kırımı Mehmet Efendi Çeşmesi Solundaki Kuzucuk Çeşmesinin Ayna Taşı
(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Katalog 30: Kırımı Mehmet Efendi Çeşme Kitâbesi 1

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Katalog 31: Kırımı Mehmet Efendi Çeşme Kitâbesi Arşiv Fotoğrafı

(Osmanlı Kitabeleri Projesi Arşivi)

Kitâbenin Yeri: Ayvansaray'da, Otakçılar Mescidi Sokağı'nın bittiği ve Kırımı Çeşme Sokağı ile kesiştiği noktada yer konumlanmaktadır. İstanbul Çevre Yolu'na çok yakın olup hemen aşağısında ve yolun karşısında TÜGVA Genel Merkez Binası yer almaktadır.

Kitâbenin Metni:

سمی حضرت فخر دو عالم
محیط مکرمت دلصاف ودانا
که یعنی صدر استانبول سابق
بو زیبا چشمه‌ی یابدردی حقاً
نجیبا بدا و اتمامه تاریخ
سزادر اولسا بو بیت دلارا

اقتدى عيني اب حياتك ١١٤٧
قريمي چشمه سارندن ايچك ما ١١٣٨

Okunuşu:

Semiyy-i Hazret-i Fahr-i dü âlem
Muhit-i mekremet dil-sâf u dâna
Ki ya'ni Sadr-ı İstanbul-ı sâbık
Bu zibâ çeşmeyi yabdırdı hakkâ
Necibâ bedâ vü itmâmına târih
Sezâdır olsa bu beyt-i dilârâ
Akıtdı aynını âb-ı hayâtın 1147
Kırımı çeşmesârından için mâ 1138

Yazı Türü: Celî Ta'lik

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H.1147 (M.1734 – 1735)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 176 x 27 cm

Yerden Yüksekliği: 250 cm

Kalem Ağzı Genişliği: 10 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Kısaca Kırımı Çeşmesi olarak da bilinmektedir. Klasik bir tarza ve hacimli bir iskelete sahip olan çeşmede ana malzeme olarak kesme taş kullanılmıştır. Çeşmeye adını veren Kırımı Mehmed Efendi, Otakçılar Camii civarındaki evi yakınında bulunan arsayı evli ailelerin barınma ihtiyacını gidermeleri için vakfetmiş ve bu arsa üzerine odalar ve evler yaptırmıştır. Otakçılar Camisi'nin köşesine de bir abdest teknesi koyarak çeşmeden su taşıtmıştır. Evlerin ve odaların gelirleri, Otakçılar Camiinde Kur'an okuyacak üstat hafızlara, çeşmenin tamirine, su yollarının bakımına vb. hizmetler için kullanılmak üzere tahsis edilmiştir. Kırımı Mehmet Efendi'nin kendisi de müderris olup Mekke Mollalığı, İstanbul Kadılığı ve Anadolu Kadıaskerliği vazifelerinde

bulunmuştur. 1746 yılında vefat eden Kırımî Mehmed Efendi fâzıl ve şâir bir kimsedir.⁵⁸

Düz bir çatı ve sivri uçlu bir kemere sahip olan çeşmenin teknesi bulunmamaktadır veya zaman içerisinde hasar alarak kaybolmuştur. Çeşme nişinin içinde dönen dairelerden oluşan kabartmalı bir silme ve ayna taşı yer almaktadır. Ayna taşında palmet lotuslarla süslenmiş yaldızlı bir rozet ve yan duran bir vazo kabartması dikkat çekmektedir. Vazo normalde olması gerektiği şekilde dik durmadığından dolayı bu mermerin farklı bir amaçla başka bir yapı için bordür olmak üzere işlendiği ancak daha sonra bu çeşmeye bir kısmının yerleştirildiği hissini uyandırmaktadır. Nitekim süslü madalyonun hemen üzerinde tekrar eden vazo işleminin bir kısmının bulunuyor olması bu savı kuvvetlendirmektedir.

Çeşme aynı zamanda hemen sol yanında bulunan ve yalnızca süslü bir ayna taşı ile neredeyse yol seviyesinde kalmış büyükçe bir yalağa sahip olan zarif bir kuzu çeşmecığının bulunmasıyla temayüz etmektedir. Kuzu çeşmesinin ayna taşı üzerinde iki oluklu sütun ve bu sütunların üzerinde uzanan akantüs motifleri ile varak işlemeleri bulunmaktadır. Çeşmenin kadim fotoğraflarından bir zamanlar çatı ve saçağı olduğu anlaşılrsa da bu unsurlar günümüzde mevcut değildir.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Kemeri üzerinde dört sütun ve iki satır halinde mermer zemine sekiz süslü kartuş üzerine hakk edilmiş altın varaklı ve ta'lik hatlı kitâbenin zemini bir zamanlar yeşil renkli iken günümüzde sade mermer halinde olduğu görülmektedir. Çeşmenin kitâbesi ta'lik yazı türünün güzel örneklerinden birini sergilemekte olan harfler oldukça mütevazidir.

Yüksek bir seviye sanat anlayışı ile yazılmış olan kitâbe olumsuz olarak değerlendirilebilecek iki mülahaza bulunmakta olup bunlar üçüncü kartuşta yer alan sabık kelimesindeki “gaf” harfinin ve beşinci kartuştaki tarih kelimesindeki “ye” harfinin noktalarının olmayışıdır. Söz konusu noktalar kitâbenin aslında unutulmuş

⁵⁸ Haskan, *a.g.e.* s. 396.

olabileceği gibi zaman içinde aşınma sebebiyle silinmiş ve restorasyon sırasında iadesi yapılmamış olabilir.

Kitâbede ilginç bir unsur olarak yedi ve sekizinci kartuşlarda 1138 ve 1147 yıllarına ait sene kaydı karşımıza çıkmaktadır. Eyüp çeşmelerinin içinde çift sene kaydına sahip olan tek çeşme Kırımı Mehmet Efendi Çeşmesi'dir. Çeşmeye neden iki adet tarih hakk edildiği tarafımızca anlaşılamamıştır. Ancak son kartuşta yapılan ebced hesabı 1147 sayısına tekabül etmektedir.

2.1.21. Saliha Sultan Çeşmesi

Resim 53: Saliha Sultan Çeşmesi ve Su Terazisi Arşiv Fotoğrafi

(EYSAM Arşivi)

Resim 54: Saliha Sultan Çeşmesi Günümüz Görüntüsü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Katalog 32: Saliha Sultan Çeşme Kitâbesi

(EYSAM Arşivi)

Kitâbenin Yeri: Defterdar semtinde Haliç Köprüsü'nün hemen altında ve Pertevnihal Çeşmesi'nin karşı cihetinde yer almaktadır.

Kitâbenin Metni:

حَضْرَتِ سُلْطَانِ عَلِي ... سَم شَان
گَوَهَرِ اِكْلِيلِ عصمتِ مَفْخَرِ ذَاتِ اَصِيل
تَشْنِگَانِ دَهْرِ اسقايه ايدوب ميل كرم
ايلدى بو چشمه نى بنياده فَرْمَانِ جَلِيل
كَتْخُدَاسِ يَعْنِي حَاجِي مُصْطَفَى اُولِ پَاكِ دِل
مَخْلَصِ لَعْلِيلِه نَامِ وَ ذَاتِ اُولْمَشْدِ جَمِيل
اَيْلُوبِ اَمْرِ جَلِيلِ الشَّانِى اِجْرَايِه سَعِي
صَوْرَتِ اِتْمَامِنِه مَقْدُورِنِ قِيلْدِي سَبِيل
بُولِه جَنْتَدِه مَكَافَاتِنِ دِيدِمِ تَارِيخِينِ
قَلْدِي سُلْطَانِ چِشمه سِنِ دُنْيَا دِه عَيْنِ سَلْسَبِيل
فِي شَهْر ...
سَنَةِ ١١٤٨

Okunuşu:

Arşiv fotoğraflarından anlaşıldığı kadarıyla kitâbenin okunuşu şu şekildedir:

Hazret-i Sultan-ı âlisem şan
Gevhar-i iklîl-i İsmet mefhar-i zât-ı asîl
Teşnegân-ı dehri iskaya idüb meyli kerem
Eyledi bu çeşmeyi bünyâda fermân-ı celîl
Kethüdası ya'ni Hacı Mustafa ol pâk dil
Mahlâs-i lâ'liyyetle nâm-ü zâtı olmuşdu cemîl
Eyleyüb emr-i celîl'üş-şanını icrâya sa'y
Suret itmamına makdûrunu kıldı sebîl
Bula cennetde mükâfâtın didim târihini
Kıldı Sultan çeşmesin dünyada ayn-ı selsebil⁵⁹

⁵⁹ <https://www.suvakfi.org.tr/cesme/eyup/saliha-sultan-cesmesi-h-1148-m-1735> (Erişim Tarihi: 02.11.2024)

Fî şehir ...

Sene 1148

Yazı Türü: Celî Sülüs

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H.1148 (M.1735)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: -

Yerden Yüksekliği: -

Kalem Ağzı Genişliği: -

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Kaynaklardan edindiğimiz bilgiye göre H.1148 (M.1735) yılında Saliha Sultan'ın emri ile Kethüdası Lâ'lî Hacı Mustafa tarafından yaptırılmış olan çeşme⁶⁰ ve kitâbesi günümüzde toprağa gömülü durumdadır. Çeşmeye bitişik büyük bir su terazisi bulunmaktadır. Ancak Haliç Köprüsü'nün altında yer alan ve günümüzde Motosikletli Polis Timleri sınırları içerisinde kalan çeşme kalıntılarını güvenlik tedbirleri sebebiyle yakından incelemek ve fotoğraflamak tarafımızca mümkün olmamıştır. Görevliler tarafından yalnızca uzaktan fotoğraf çekmemize müsaade edilmemiştir.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Arşiv görsellerinden anlaşıldığı üzere günümüzde toprağa gömülmüş vaziyette olan çeşme aslında oldukça güzel ve büyük bir celî sülüs kitâbeye sahiptir. Dört satır, üç pafta ve on iki kartuştan oluşan kitâbenin harf anatomisi güzel olmakla beraber bazı kartuşlarında yer alan terkiplerde ciddi sıkışıklıklar hissedilmektedir. Aynı zamanda boşluk-yazı dengesinde de birtakım kusurların olduğu göze çarpmaktadır. Kitâbenin son satırına ebced hesabı uygulandığı zaman 1148 sayısına tekabül edip yapım yılını teyit etmektedir.

⁶⁰ Affan, *a.g.e.*, 898 nolu çeşme.

2.1.22. Hacı Beşir Ağa Çeşmesi

Resim 55: Hacı Beşir Ağa Çeşmesi Genel Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Katalog 33: Hacı Beşir Ağa Çeşme Kitâbesi

(Osmanlı Kitabeleri Projesi Arşivi)

Kitâbenin Yeri: Çeşme Baba Haydar Camii Sokağı'nın bitimi ile Nazır Ağa Yokuşunun birleştiği yerde sol kolda yer almaktadır. Nişanca Mustafa Paşa Cami ile Baba Haydar Cami arasında konumlanmaktadır. Yakınlarında aynı isimde bir de medrese bulunmaktadır.

Kitâbenin Metni:

متع جود وهمم سرشار... نعم
معنى سر کرم در... حمد قضا
حضرت دار السعادة آغا سی حاجی بشیر
حارس عفتسرائی شهریار بر عطا
شاه دورانه دعای خیری استجلاب ایجون
سو بسو أعمال خیراته ایدرکن التجا
کوردی کم بر موقع دلجوده وار بر آب ناب
جشمه سار التفاتی قیلدی بر چشمه بنا
فیض لطفک وقف ایدوب دلتشنه ...
فی سبیل الله اجرا ایلدی اب بقا
خیر الخیرات متوباته موفق ایلیه
مظهر توفیق ایدوب ذاتک جناب کبریا
حق وصفک ایلوب تاریخی در کیم حفظیا
عافیت بادا کل ایج ما عین زمزدر بو ما
سنة ۱۱۵۱

Okunuşu:

Mut'a-i cûd u himem serşâr-ı ni'am
Ma'nî-i sırr-ı kerem hamd-i kazâ
Hâzret-i Dârü's-sa'âde Ağası Hâcî Beşîr
Hâris-i 'iffet-serâyı şehriyâr-ı pür-'atâ
Şâh-ı devrâna du'â-yı hayr-i isticlâb için
Sû-be-sû a'mâl-i hayrâta ederken ilticâ
Gördü kim bir mevki'-i dil-cûda var bir âb-ı nâb
Çeşmesâr-ı iltifâtı kıldı bir çeşme binâ

Feyz-i luṭfun vaḳf edip dil-teşne
Fī-sebīlillāh icrā eyledi āb-ı beḳā
Ḥayrū'l-ḥayrāt meşūbāta muvaffaḳ eyleye
Maẓhar-ı tevḫīḳ edip zātın Cenāb-ı Kibriyā
Ḥaḳḳı vaşḫ edip tārīḫi dir kim Ḥıfẓiyā
Āfiyet bādā gel iç mā 'ayn-i zemzemdir bu mā
Sene 1151⁶¹

Yazı Türü: Celî Sülüs

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H.1151 (M.1738-1739)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 120 x 50 cm

Yerden Yüksekliği: 226 cm

Kalem Ağız Genişliği: -

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

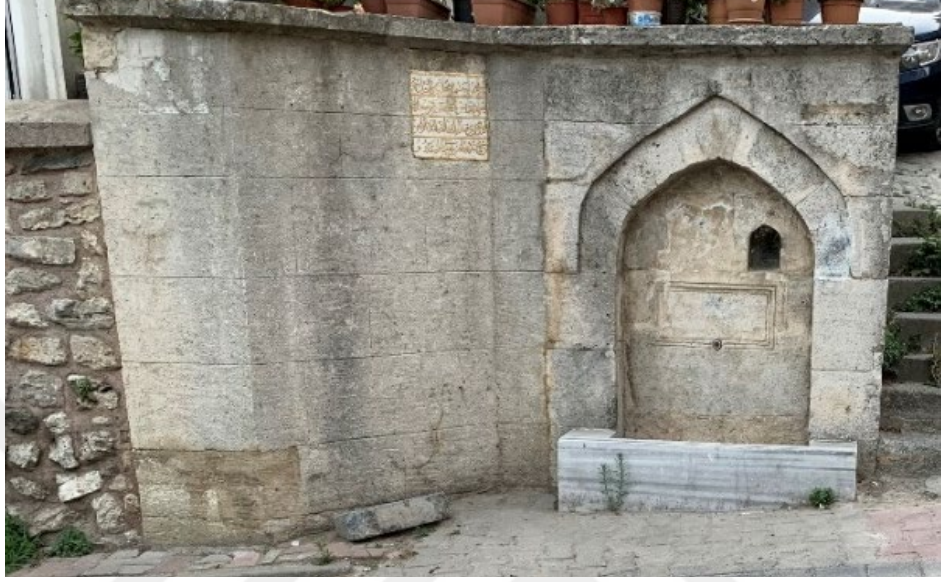
Kesme taştan klasik usul ile yapılmış olan hacimli çeşme sivri bir kemere, bir adet ayna taşına ve dört satırlık bir kitâbeye sahiptir.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Çeşme ve kitâbe zaman içinde büyük bir tahribat meydana gelmiştir. Sonraları her ne kadar onarılmaya ve yerine yerleştirilmeye çalışılsa da kitâbedeki yazıyı aldığı tahribat ve restorasyonun özensiz bir şekilde yapılması sebebiyle tarafımızca okuyabilmek mümkün olmamıştır. Bu sebeple okunuşuna Osmanlı Kitabeleri Projesi web sitesinden alındığı şekilde yer verilmiştir. Sene kaydı oldukça büyük bir şekilde yazıldığından çeşmenin H.1151 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda son satıra ebced hesabı uygulandığı zamanda aynı sayıya tekabül etmektedir.

⁶¹ <http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=796&hid=871> (Erişim Tarihi: 28.09.2024)

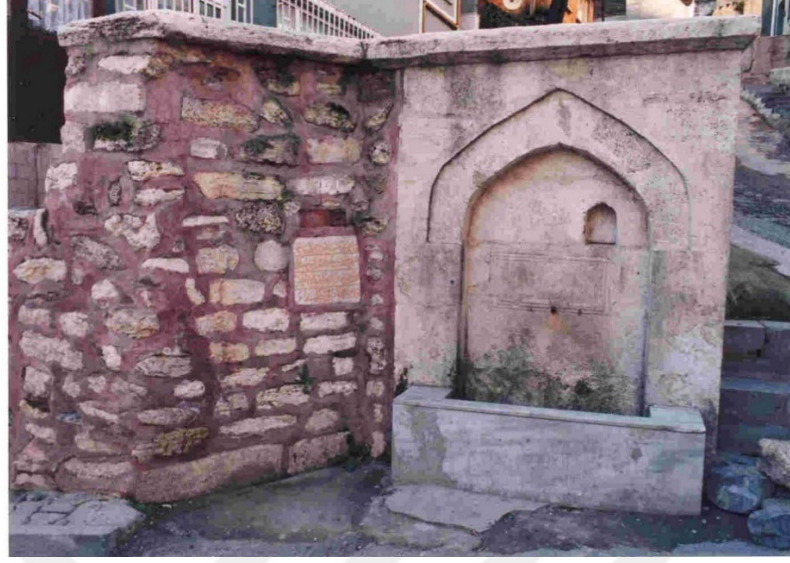
2.1.23. Derviş Mustafa Efendi Çeşmesi

Resim 56: Derviş Mustafa Efendi Çeşmesi Genel Görünümü
(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Resim 57: Derviş Mustafa Efendi Çeşmesi Yandan Görünümü
(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Resim 58: Derviş Mustafa Efendi Çeşmesi Arşiv Fotoğrafı
(EYSAM Arşivi)

Katalog 34: Derviş Mustafa Efendi Çeşme Kitâbesi
(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Düğmeciler’de, Vezir Tekke Sokağı ile Yusuf Efendi Çiftliği Sokağının birleştiği yerde ve sokağın sol köşesindeki merdiven bitimindedir. Hemen karşısında Vezir Tekkesi ve haziresi bulunmaktadır.

Kitâbenin Metni:

ياپدي بو نو چشمهء مخدومي پاك نيك خو
يعنى درويش مصطفى افندى مرحومكدر او
گلدی بری نقل ايدر هاتف دلندن تاريخن
ديدي سيزدن جانينه اهدی بکيم اشته بو صو

۱۱۶۶

Okunuşu:

Yapdı bu nev çeşme-i mahdûmu pâk-i nîk hû
Ya’nî Derviş Muştafa Efendi merhûmundur o
Geldi biri nakl eder hâtif dilinden târîhin
Dedi sizden cânına ihdâ begim işte bu su

1166

Yazı Türü: Celî Sülüs

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H.1166 (M.1752)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 38 x 36 cm

Yerden Yüksekliği: 135 cm

Kalem Ağız Genişliği: 5 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: 3 mm

Yapı Hakkında Bilgi:

Sağ tarafında bir tas yuvası, teknesi, nişi kuşatan basık sivri kemeri ve düz bir çatısı olan klasik görünümlü çeşmenin kitâbesi diğer çeşmelerden farklı olarak ve alışılmışın dışında nişin içinde değil yan tarafındaki duvarda yer almaktadır. Kitâbenin en

başından itibaren mi yan duvara monte edildiği yoksa zaman içerisinde farklı sebeplerle nişin içerisinden alınarak yan duvarına nakledildiği tam olarak anlaşılamamaktadır. Ancak kadim fotoğraflardan yapılan kıyaslar sonucunda kitâbenin yan duvarın orta seviyesindeyken yakın zamanda yapılan restorasyon çalışmasında duvarın üst seviyelerine çıkarıldığı rahatlıkla gözlemlenmektedir.⁶²

Ana malzeme olarak kesme taş kullanılan çeşmenin inşa kitâbesinde belirtilmiş olduğu üzere 1166 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Son satırdaki ebced hesabı tam olarak yapım yılına denk gelmeyip 1179 sayısını vermektedir. Ancak çeşmeye adını veren Derviş Mustafa Efendi bu tarihten daha önce vefat etmiş olup çeşme oğlu tarafından babasının ruhuna söz konusu tarihte yaptırılmıştır.⁶³

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Sülüs yazı ile dört satır şeklinde mermer zemin üzerine altın varak kaplı harflerle hakk edilmiş kitâbe yanda yer alan taş duvar içine gömülü haldedir. Kitâbenin satır aralarının ve çerçevesinin mütevazî bir çizgiyle ıtar yapıldığı görülmektedir. Birinci satırın sonunda yer alan “pe” harfinin üç noktasının yan yana dizilmesi istif düzenini koruma adına tercih edilmiş farklı bir üslup olup dikkat çekmektedir. İkinci satırın ortalarında yer alan Mustafa kelimesinin elif-i meksurasının altında bulunan iki nokta Osmanlı Türkçesi yazım üslubunda dikkat çeken bir başka üsluptur. Son satırda yer alan canına kelimesinde “nun” harfleri arasında bulunan ye harfinin noktaları, begim kelimesindeki “be” harfinin noktası ve son kelime olan su sözcüğünün “sad” harfi eksik bulunmakta olup restorasyon sırasında gözden kaçırıldığı tarafımızca tahmin edilmektedir.

⁶² İBB, *a.g.e.*, s.174.

⁶³ Bu konu ile alakalı Haskan, *a.g.e.*, s.384 ve Affan, *a.g.e.*, 858 nolu çeşmede ayrıntılı bilgi bulunmaktadır.

2.1.24. Kadızade eşmesi

Resim 59: Kadızade eşmesi Arşiv Fotoğrafi
(EYSAM Arşivi)

Resim 60: Kadızade Çeşmesi Güncel Görüntüsü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Katalog 35: Kadızade Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Çeşme Eyüp Sultan Camii'ne oldukça yakın bir konumda olup cami meydanının karşısındaki Lokmacı İbrahim Sokak'taki ticari mekanların arasında yer almaktadır.

Kitâbenin Metni:

نامداش فخر عالم ملئك خير حسنات
 اول كتاب بال محكمة بولدى سبيل
 بلدعه ايوبده دلخو احسنى ويردى خدا
 كوچك كويده حفر آبار لغمر مسيل
 اولدو مجموع آب صافك صاحب الخير اتدن
 شاهى ميرزا اوطة لرى ايچره چشمه دخيل
 اسقره ده قاتيلوب قرق چشمه'يه ماء لذيد
 منزلنده قالان باقى فضله ديربى قال قيل
 حسبته لله اجراي ايتدي با توفيق حق
 مظهر ايندجه خيراته دخى حي جليل
 آنك ذات جمله ذات احراز ايدرسه تشنگان
 بي بدل اولور نجيبا ايكى تاريخ جميل

حق يولونه آقدي ايج بو چشمه دن آب حيات

قاضي زاده ايلدي احيا ماء بيعديل

۱۱۶۹

Okunuşu:

Nâmdâş-ı Fahr-i alem melîk hayr-ı hasenat
Ol kitab-ı bi'l mahkeme buldu sebil
Belde-i Eyyüb'de dil-hava-i hüsna virdi Hüdâ
Küçükköy'de hafr-ı âbâr lağmer mesil
Oldu mecmu' âb-ı sâfin sâhib'ül-hayrâtdan
Şâhi Mirza otaları içre çeşme-i dahîl
Iskarada katılub Kırkçeşme'ye mâi lezîz
Menzilinde kalan bakî faziledir bî kâl-i kil
Hasbetanlillâh icray-ı itdi bâ tevfik-i Hakk
Mazhar idince hayrata dahi Hayy-ı Celil
Ânın zât-ı cümle zât ihrâz iderse teşnegân
Bî-bedel olur Necibâ iki târih-i cemil
Hakk yoluna akdi iç bu çeşmeden âb-ı hayât
Kâdızâde eyledi ihya mâ-i bî-adîl
1169

Yazı Türü: Celî Ta'lik

Hattatı: İbrahim Tahir Efendi

Tarih Kaydı: H.1169 (M.1755)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 139 x 66 cm

Yerden Yüksekliği: 90 cm

Kalem Ağız Genişliği: 9 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

M.1985 yılında onarılan çeşme aslında M.1755 yılında Eyüplü Kadızâde Mehmed Efendi tarafından yaptırılmıştır. Kendisi aslen mutasavvıf bir hattat olup kırk yıl kadar uzun bir süreliğine Eyüp Mahkemesi'nde baş katiplik yapmıştır.⁶⁴

Hat icazetini İsmail Efendizade Mustafa Efendi'den alan Kadızade Mehmed Efendi, Eyüp Çarşısı'nda evine bitişik odalar içinde yaptırdığı ve vakfettiği çeşmenin kitâbesini İbrahim Tahir Efendi'ye yazdırmıştır.⁶⁵ İbrahim Tahir Efendi'nin babası da hattat olup icazetini yirmi beş yaşında Eğrikapılı Mehmed Rasim Efendi'den almıştır. Ömrünü hattatlıkla geçirmiş ve H.1202 (M.1787) senesinde İstanbul'da vefat etmiştir.⁶⁶

Büyük bir hazneye sahip olan çeşme ampir bir mimari üslubu ile inşa edilmiş olup ana malzeme olarak kesme taş kullanılmıştır. Haznesi oldukça büyük olan çeşmenin ön cephesinde ise düz mermer bir ayna taşı ile ayna taşının sağına ve soluna yerleştirilmiş iki mermer blok bulunmaktadır. Ayna taşının sağ üst köşesinde kırıldığı ve yeniden yapııştırıldığı hissini uyandıran bir parça göze çarpmaktadır. Bu parça kadim fotoğraflarda da rastlandığı için hasarın önceden mi yoksa daha sonradan mı meydana geldiği tespit edilememiştir.

Ayna taşının üzerinde banisinin aslen hattat olduğunu hissettirecek şekilde yedi satır iki sütundan oluşan büyükçe bir mermer kitâbe bulunmaktadır. Günümüzde esas şeklini kaybederek ticari yapılarla kuşatılan çeşmenin teknesi yol seviyesinin oldukça altında kalarak görülemeyecek hale gelmiştir.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Tarih kaydı bulunan çeşmenin kitâbesi iki sütun ve yedi satırdan meydana gelmekte olup on dört adet sade kartuşun içine hakk edilmiştir. Ta'lik yazı türü kullanılan çeşmede kullanılan harfler mütevazın ve genel itibariyle sorunsuz durmaktadır.

⁶⁴ Müstakim Zâde Süleyman Efendi'nin Tuhfet'ül-hattatin adlı eserinde Kadızâde hakkında Ağakapılı İsmail Efendi Zade Mustafa Efendi'den hüsn-ü hat icazeti aldığı, evine bitişik vakıf odaları ve çeşme yaptırdığı ve H.1178 (M.1765) yılında vefat ettiği bilgileri paylaşılmaktadır. Bkz: Müskatim Zâde Sadeddin Süleyman, *Tuhfetu'l-hattatin*, (İstanbul: 1928), s. 436-495; Haskan, *a.g.e.*, s. 393.

⁶⁵ Mehmet Mermi Haskan, *Eyüplü Meşhurlar*, Eyüp Belediyesi Yay., (İstanbul:2015), c.1 s. 79.

⁶⁶ Şevket Rado, *Türk Hattatları*, Tifdruk Matbaacılık, (İstanbul: 1984).

Bununla beraber bazı harflerdeki keşide uzatmaları ve birtakım alışılmış dışı kullanımlar göze çarpmaktadır.

Örneğin ikinci kartuştaki buldu kelimesinde yer alan “lam” harfinin keşidesi olması gerekenden uzun yazılmıştır. Alışlagelen kullanımla kıyaslandığında “lam ve dal” harfleri arasında bu denli bir uzatmaya rastlanmamaktadır. Diğer taraftan dördüncü kartuşta bulunan lağmer kelimesinde “mim ve ra” harfleri arasındaki keşide uygulaması yaygın bir kullanım olmayıp genel akışta pek estetik durmamaktadır.

Beşinci satır birinci sütunda yer alan etdi kelimesindeki “te” harfinin keşide gibi yazılıp üzerine iki nokta konulmuş olması da değişik ve alışılmış dışı bir kullanımdır. Kitâbeyi dengelemek için dahi olsa aynı kelimenin içinde “ye” harfi varken neden “te” harfine keşide uygulandığı pek anlaşılamamıştır. Yine aynı satırın sonunda yer alan celil kelimesindeki “cim” harfi yerine ye harfinin keşideli olarak yazılması daha iyi bir terkip elde edilmesine yardımcı olabilirdi.

Son satırın ikinci sütununda da bulunan eyledi kelimesindeki “lam” keşidesi de alışılmış bir kullanım olup lam yerine dengeyi sağlama amaçlı son kelime olan bi adil deki “ye” harflerinden birisine keşide eklenebilirdi. Tabi ki de yapmış olduğumuz bu değerlendirmelerin bir kısmı hattatın tercih alanının içinde olup biz kendimizce uygun gördüğümüz veya olması gereken kullanımları dile getirmeye çalıştık.

Keşidelerin haricinde kitâbede göze çarpan bir diğer husus ise ilk satırın birinci sütununda yer alan melik kelimesin tam olarak nasıl okunacağına dair yaşanan kargaşadır. Bu kelimenin birden çok kaynakta ma’lik olarak okunduğu saptansa da kelimedede bulunan “ye” harfi dolayısıyla ma’lik kelimesinin yerinde bir okuyuş olmadığı saptamış olup tarafımızca ma’lik yerine melik kelimesini takdir etmek daha yerinde bir okuyuş olarak tespit edilmiştir. Ancak ne var ki bu durumda da “lam” harfi tam olarak görünmemekte olup mim harfinden sonra elif gibi duran amudun ye harfine bağlanmadığı veya bu bağlantının zaman içinde ortadan yok olduğu ihtimalini zihinlerde uyandırmaktadır.

Kitâbenin son kartuşunda 1169 yılına ait sene kaydı bulunsada ebced hesabı uygulandığı zaman aynı rakama tekabül etmemektedir. Ebced hesabı tarih kelimesi

bulunan on ikinci kartuştan sonra on üçüncü kartuşa uygulandığında 1176, on dördüncü kartuşa uygulandığında 1230 sayısını vermektedir.

2.1.25. Kaymakam Mehmet Çeşmesi

Resim 61: Kaymakam Mehmet Çeşmesi Genel Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Resim 62: Kaymakam Mehmet Çeşmesi Yakından Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Katalog 36: Kaymakam Mehmet Çeşmesi İnşa Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Katalog 37: Kaymakam Mehmet Çeşmesi Tamir Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Düğmeciler’de, Çeşme Tahta Minare Caddesi’ni kesen Kara Süleyman Tekke Sokağı üzerinde nispeten dik bir yokuşta sol kolda konumlanmaktadır. Çırçır ve İslambey Çeşmesi’ne oldukça yakın bir konumda olup,

günümüzde Ensar Vakfı Eyüpsultan Yerleşkesi'ne ev sahipliği yapan mimari yapının avlu kapısının sağ tarafındadır.

Kitâbenin Metni:

Ayna taşı üzerindeki kitâbe:

صاحب الخيرات قائم مقام محمد پاشا

سنة ١١٨٥

Tamir kitâbesi:

بانى ثانى

مكتب طبية شاهانه قابله معلمه

لرندن وفالى زليخا خانم

١٣١٥

Okunuşu:

Ayna taşı üzerindeki inşa kitâbesinin okunuşu şu şekildedir:

Sâhib'ül-hayrât Kaïmmekâm Mehmed Paşa

1185

İnşa kitâbesi ile musluk arasında yer alan tamir kitâbesinin okunuşu şu şekildedir:

Bani-i Sani

Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne kabile mu'allimlerinden Vefalı Zeliha Hanım.

1315

Yazı Türü: Celî Ta'lik

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: İnşa: H.1185 (M.1771) / Tamir: H.1315 (M.1897)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: İnşa: 60 x 29 cm / Tamir: 25 x 24 cm

Yerden Yüksekliği: 145 cm 115 cm

Kalem Ağız Genişliği: 8 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Kaymakam Çeşmesi ve Kaymakam Mehmet Paşa Çeşmesi isimleriyle de bilinmektedir. Çeşme adından da anlaşıldığı üzere Mehmed Paşa tarafından kaymakamlığı sırasında yaptırılmıştır. Kaptan-ı derya ve sadrazamlık vazifelerinde görev alan Mehmet Paşa Zeynep Sultan'ın eşi olup H.1216 (M.1802) yılında vefat etmiştir.⁶⁷

Çeşme, klasik bir mimari üsluba sahip olup inşasında ana malzeme olarak kesme taş ve tuğla kullanılmıştır. Ön cephede tuğla hatlar oldukça belirgindir. Kadim fotoğraflarıyla kıyaslandığı zaman çeşmenin harap haldeyken daha sonraları restore işlemi gördüğü ve asıl hüviyetine kavuşturulduğu anlaşılmaktadır.

Düz bir çatıya, yuvarlak bir kemere, kabartma çiçek ve meyve motifleri ile süslü büyük bir ayna taşına ve iki seki içine alınmış bir tekneye sahip olan çeşmenin mermer motifli ayna taşı üzerinde biri yapım diğeri tamirine ait olmak üzere iki adet kitâbe yer almaktadır. Hat sanatı açısından inşa kitâbesi tamir kitâbesine kıyasla daha ustalıkla icra edilmiştir.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Tek sıra halinde hakk edilmiş inşa kitâbesinde harflerin terkibi ve satır düşüşü genel olarak oldukça dengeli görünmektedir. Ancak “be ve te” harfleri keşideleri kavis açısından satır altına düşmüş kısmen kaide dışı kalmış görünmektedir. Aynı zamanda makam ve Muhammed kelimelerindeki “mim ve dal” harfleri hacimsel açıdan kısmen mübalağalı kalmıştır. Satırın sonunda ise boşluğu kapatmak amacıyla yaprak-midye benzeri bir süsleme unsuru kullanılmıştır. Satırın hemen altına ise sene kaydı düşülmüştür.

⁶⁷ Çeşmenin tamirini yaptıran Zeliha Hanım ebelik vazifesi yapan bir hanımdı. Eski Türkçede kabilenin anlamı ebe olduğu için kitâbede bu şekilde zikredilmiştir. Bkz: Mehmet Karayaman, Eren Akçiçek, *Anadolu Halk Ebeliği*, Folklor/edebiyat, cilt:18, sayı:71, 2012/3.

Üç kısa satırdan oluşan tamir kitâbesinde ise kabile kelimesindeki “gaf” harfinin kalınlığı ve “elif” harfine bağlanmasında göze pek hoş gelmeyen bir kırılma söz konusudur. Aynı zamanda hemen yanındaki “be” harfi elife bitiştirildiği için elif sanki lam harfiymiş gibi görünmekte olup kelime kabile yerine kalible şeklinde okunmaktadır. Bunun yanı sıra “be” harfinin noktası da harfe bitiştirilmiş haldedir. Hâlbuki arada küçükte olsa boşluk olması gerekirdi. Kusur sayılabilecek bu noktalar yazının aslından olabilmekle beraber zaman içerisinde aşınma ve restorasyon sebebiyle de meydana gelmiş olabilir.

2.1.26. Çinili Çeşme

Resim 63: Çinili Çeşme Genel Görünümü

(EYSAM Arşivi)

Resim 64: Çinili Çeşmeye Ait Çini Detayı 1

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Resim 65: Çinili Çeşmeye Ait Çini Detayı 2

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Resim 66: Çinili Çeşmeye Ait Çini Detayı 3

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Resim 67: Çinili Çeşmeye Ait Çini Detayı 4

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Katalog 38: Çinili Çeşme Kitâbesi

(EYSAM Arşivi)

Kitâbenin Yeri: Eyüp Nişanca'da, Çinili Çeşme Sokağı üzerinde ve Gülsuyu Sokağı'nın karşısında yer almaktadır. Oldukça dik bir yokuşta konumlanan çeşmenin arka tarafında kadim yapılardan Davud Ağa Camii ve Sertarik Tekkesi bulunmaktadır.

Kitâbenin Metni:

ایلدی بو خیری چون
والدی اکوب روانن
حلمیا تاریخ ایچون
باده کوثر عطا
حق ایده دست عالیدن
روح احمد شاد اوله

Okunuşu:

Eyledi bu hayrı çün
Vâlidî egüb revanın
Hilmiyâ târih için
Bâdei kevser atâ
Hakk ide dest-i âliden
Rûh-ı Ahmed şâd ola

Yazı Türü: Celî Sülüs

Hattatı: Bilinmiyor

Târih Kaydı: Bilinmiyor

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 77 x 30 cm

Yerden Yüksekliği: 270 cm

Kalem Ağzı Genişliği: 5 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Üzerinde farklı dönemlere ait çini bezemeleriyle farklı bir cepheye sahip olan Çinili Çeşme ismini vaktiyle kemeri üzerinde bulunan dikdörtgen formda, uçları kemerli kartuşlarla beyaz renkli çini üzerine siyah renkte sülüs hatla yazılmış ve kartuş boşlukları da kahverenginde bezemelerle doldurulmuş olan kitâbesi ve çini sanatı süslemelerinden almaktadır.⁶⁸ Aynı zamanda Ali Çelebi Çeşmesi olarak da bilinmektedir.

Bu çeşmeyi benzersiz kılan en belirgin unsur Osmanlı'dan önceki dönemlerde de Türk sanatında varlığını göstermiş olan çini sanatının bordür halinde kitâbeyi çevrelemiş olmasıdır.⁶⁹ Ancak günümüzde yok olmaya yüz tutmuş bir halde oldukça yıpranmış bir halde olan bu şahsına münhasır çeşmenin sanatsal değeri ancak ve ancak kadim fotoğraflardan anlaşılabilmektedir.

Klasik Türk çeşme mimarisiyle inşa edilen çeşmenin eski fotoğraflardan yapılan çıkarımlara göre çeşmenin zaman içinde restorasyon geçirdiği ve yağma edilen çini karolar yerine taklidi bir işçilik uygulandığı anlaşılmaktadır. Örneğin kitâbenin etrafındaki Türk Çinileri, kemerin içinde ve tas gözlerinde bulunan mavi çiniler orijinal olmayıp bu bölümlere İtalyan çinileri gelişi güzel bir şekilde yerleştirilmiştir. Yine de fotoğraflardan orijinal çini kalıntılarının bazı dönemlerde yüzeyde kısmen yer aldığı göze çarpmaktadır.

⁶⁸ Bkz. Baha Tanman, Belgin D. Arlı, “İstanbul/Eyüp'te Bulunan Çinili Çeşme Hakkında”, Prof. Dr. Şerare Yetkin Anısına Çini Yazıları, Sanat Tarihi Derneği Yayınları 1, İstanbul, 1996.

⁶⁹ Taymaz, a.g.t., s. 363.

Bu çeşmenin, Koca Yusuf Efendi'nin oğlu Ahmed Efendi'nin ruhu için babası tarafından yapıldığı rivayet edilmektedir. Ahmed Efendi ise H.1138 (M.1725) yılında vefat etmiştir.⁷⁰ Her ne kadar tarih kaydı bulunmasa da bu tarihten yola çıkarak söz konusu çeşmeyi 18. yy. çeşmeleri arasında değerlendirmek makul durmaktadır.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Maalesef günümüzde yağma edilmiş kitâbenin kaybolmadan önceki fotoğraflarından anlaşıldığı ve kaynaklardan edinilen bilgilere göre üzere üç sütun ve iki sıra olacak şekilde sülüs hat kullanılarak çini sanatı ile altı karo parçası üzerine yazılmış olan kitâbe istifinin çok düzenli olmadığı anlaşılmaktadır. Tarih kaydı bulunmamaktadır. Kitâbenin sağ ve sol taraflarında bir vazo içinden yükselen lale ve karanfil deseni ile uğuru temsil eden servi ağacı çini motifleri bulunmaktadır. Kitâbe de aynı zamanda sadece harfler yer almakta olup hareke bulunmamaktadır. Çini sanatının tatbik imkânlarından ötürü yüksek ateşe maruz kalan küçük unsurların kaybolması veya bir yazı kalıbı kullanılamamasından ileri gelen sebeplerden dolayı kitâbenin yüksek sanatsal bir anlayışla yazılamadığı ve teşkil konulamadığı tahmin edilmektedir.

⁷⁰ Çeşme kitâbesi henüz harap olmadan gördüğü anlaşılan Haskan şöyle söylemektedir: “Bu çeşme, İstanbul'un yegâne Çinili Çeşme'si olup muhakkak kurtarılmalıdır. Sökülerek Eyüp'ün mutena bir yerine nakledilmeli ve çalınan panolar, Sümerbank Çini Fabrikası'nda yaptırılmalıdır.” Bkz. Haskan, *a.g.e.*, s. 383.

2.1.27. Silahtar Seyyid Abdullah Ağa Çeşmesi

Resim 68: Silahtar Seyyid Abdullah Ağa Çeşmesi Genel Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Resim 69: Silahtar Seyyid Abdullah Ağa Çeşmesi Ayna Taşı

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Katalog 39: Silahtar Seyyid Abdullah Ağa Çeşmenin Maşallah Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Katalog 40: Silahtar Seyyid Abdullah Ağa Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Silahtar Ağa Caddesi üzerinde Üniversite Tramvay durağına oldukça yakın bir konumdadır. Çeşmeye beş basamakla çıkılır ve sağ arka tarafında da özel bir konuta çıkan merdiven bulunmaktadır.

Kitâbenin Metni:

ما شاء الله

...

آب روی اهل دین سلطان سلیم پرهنگر

درگه لطفی اولور هب جمله یه مأوا هله

هم سلحدار اولان اول سید عبد الله آغا

طور احسان اولدی دورنده انک پیدا هله

بو سلحدار چشمه سین کوردکده غایتله خراب

نقد جود همتیله ایلدی احیا هله

سویلدم تاریخ تامک شاکرا عطشانه بن

پک گوزل معموره اولدی چشمه رعنا هله

۱۲۰۶

Okunuşu:

Maşallah

...

Âb-ı revayî ehl-i dîn Sultan Selîm pür-hüner
Dergâh-ı lütfî olur hep cümleye me'vâ hele
Hem silâhdâr olan ol Seyyid 'Abdullâh Ağa
Tavr-ı ihsân oldu devrinde anın peydâ hele
Bu Silâhdâr Çeşmesin gördükde gâyetle harâb
Nakd-i cûd-ı himmetiyle eyledi ihyâ hele
Söyledim târih tâmmın Şâkirâ 'atşâna ben
Pek güzel ma'mûre oldu çeşme-i ra'nâ hele
1206

Yazı Türü: Celî Ta'lik

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H.1206 (M.1791-1792)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi ve Arapça

Ölçüleri: 103 x 56 cm

Yerden Yüksekliği: 165 cm

Kalem Ağzı Genişliği: 9 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Abdullah Ağa Çeşmesi ve Silahdar Seyyid Çeşmesi isimleriyle de tanınmaktadır. Çeşmenin ilk banisi Sultan IV. Murad'ın silahdarı Yusuf Paşa'dır. IV. Murad'ın silahtarı olduğuna göre çeşme ilk kez H.1045 (M.1635) tarihlerinde yaptırılmış olmalıdır. Kendisinin Alibey Köyü'nden Kemerburgaz'a giden yol üzerinde ve Kağıthane Köyü Camii civarında birer çeşmesi daha bulunmaktadır.

Çeşme harap haldeyken H.1206 tarihinde tamirini yaptıran ve bugün ki görünümüne kavuşturan ikinci banisi Silahdar Abdullah Ağa ise Enderun'da yetişmiş ve H.1204 (M.1789) tarihlerinde silahtarlık vazifesinde bulunmuş devlet ahalisinden bir kimse olup alim ve edip bir kişidir. Kendisinin Turşucu Hüseyin Camii civarında bir çeşmesi daha vardır. Alibeyköy'ün büyük bir kısmı kendisinin vakıf arazisi olduğu için buradaki bir semte Silahtarağa adı verilmiştir.⁷¹

Kesme taş malzemeden barok üslubuyla inşa edilmiş ve büyük bir hazneye sahip olan çeşme dikdörtgen bir yapıya sahip olup düz çatılıdır. Çeşmenin gövdesi mermer malzemeye kaplı olup sağ ve solu dışa çıkık birer sütunla sınırlandırılmıştır. Sütunlar ortası göbekli plaster unsurlarla ziynetlendirilmiştir. Bu iki sütunun arasında aşağı kısımda kabartmalı bir ayna taşı bulunmaktadır. Dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış ayna taşında akantus yaprakları ve kıvrımlı bezeme unsurları dikkat çekmektedir. Ayna taşının bitiminde ise gövdeye ortalanmış bir tekne ve tekneye bitişik sağ ve solu dinlenme sekileri yer alır.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Çeşme nişinin üst kısmı ise oymalı yuvarlak bir kemer ile örtülmüş olup kemerin hemen üstünde dalgalı oval bir madalyon ile bu madalyonun içinde istif düzenle ve altın sarısı varak ile kaplanmış hatla yazılmış olan “*Mâşâallâh*” kitâbesi bulunmaktadır. Maşallah yazısının iki yanında ise yine altın sarısına boyanmış birer küçük çiçek motifi yer almaktadır. Bir logoyu andıran mâşâ'allâh yazısında “şın” harfinin noktaları yan yana yazılmış olup oldukça güzel bir duruş sergilemektedir.

Çeşmenin kemer aynasında ve kitâbenin hemen üstünde önceden var olduğu hissini uyandıran kazınmış halde bir tuğra izi görülmektedir. Söz konusu tuğranın 1927 yılında 1057 numaralı kanuna uygun olarak alınan kararla kazınmış bir tuğra olması muhtemeldir.⁷²

Dört satır ve iki sütun halinde sade ve sekiz adet kartuş içerisine hakk edilmiş kitâbe nişin üst kısmına yerleştirilmiştir. Mermer zemin üzerine altın sarısı varak ile kaplanmış olan kitâbede herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Metninden de

⁷¹ Haskan, *a.g.e.*, s. 409-410.

⁷² Beyza, *a.g.e.*, s.315-316.

Türk usulü ta'lik hattının nadide bir örneği olan kitâbe son derece ustalıkla yazılmış olup merci kabul edilebilir düzeydedir. Harflerde herhangi bir eksiklik veya usul dışı kullanım söz konusu değildir. Yalnızca yeniden boyanarak belirginleştirilmesi daha layık olacaktır.

A photograph of a stone wall with a central arched fountain. The fountain has a small basin and a decorative archway. Above the fountain is a rectangular plaque with Arabic calligraphy. The wall is made of large, light-colored stone blocks.

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Katalog 41: Ebubekir Ağa Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Resim 71: Ebubekir Ağa Çeşmesi Ayna Taşı

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Eyüpsultan Merkez’de Bahariye Caddesi üzerinde ve Ubussuud Efendi Sokağı’nın bitiminde solda yer almaktadır. Hemen cadde üzerinde bulunmakta olup sol tarafında Taşlıburun Mezarlığı ve biraz ilerisi karşısında Şah Sultan Cami’si konumlanmaktadır.

Kitâbenin Metni:

محضران صدر رومك مفخرى بوبكر آغا
كيم اودور خيراته سعييله محامد اتصاف
حضرت خالد جوارنده بو دلجو چشمه‌ي
حق يولنده ياپدى صدق نيت ايله بى‌خلاف
ماء صافيسى اورتبه جانفزا دركيم انك
ايچسه خضر آب حيات اولديغين ايلر اعتراف
نوش ايدوب زمزم كى بانيسنه قيلسون دعا
تشنگان رحمت اول دركاهى ايتدكجه طواف
آب جوهرله يازلدى وهبىا تاريخيده
ايلدى ابوبكر آغا حقا كه اجرا ماء صاف
۱۲۰۷

ما شاء الله

مبارك باد صحت باد

Okunuşu:

Muhdıran-ı Sadr-ı Rûmun mefhari Ebûbekir Ağa
Kim odur hayratına sa’yiyle muhamid-i ittisaf
Hazret-i Hâlid civarında bu dil-cû çeşmeyi
Hakk-ı yolunda yaptı sıdk-ı niyyet ile bî-hilâf
Ma-ı safise o rütbe can-fezâdır kim anın
İçse Hızır âb-ı hayat olduğun eyler i’tiraf
Nûş idüb zemzem gibi bânisine kılsun dûa
Teşnegân-ı rahmet ol dergâhı itdikçe tavaf
Âb-ı cevherle yazıldı Vehbiyâ tarihi de
Eyledi Ebubekir Ağa hakka ki icra ma-ı saf

1207

"Maşallah"

"Mübarek Bâd sıhhat Bâd"

Yazı Türü: Celî Sülüs

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H.1207 (M.1792-1793)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 104 x 52 cm

Yerden Yüksekliği: 250 cm

Kalem Ağzı Genişliği: 9 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: 5 mm

Yapı Hakkında Bilgi:

Çeşmenin banisi aynı zamanda çeşmeye adını veren Ebubekir Ağa olup zamanında Kapıcı başılığı yapmıştır. Kendisinin aynı isimde Fatih ilçesinde bir çeşmesi daha bulunmaktadır.⁷³ Bekir Ağa'nın kabri ise çeşmenin biraz ilerisindeki Taşlıburun Tekkesi haziresindedir.⁷⁴

Kesme taş malzemeden yapılmış olan çeşmenin cephesi dar bir uzun yarım daireyi andırmakta olup klasik çeşme unsurlarının birçoğunu bünyesinde bulundurmaktadır. Çeşmenin düz bir çatısı bulunmakta olup arkasında bulunan su deposunun ön yüzüne inşa edilmiştir.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

İlk bakışta mensur bir metin gibi duran inşa kitâbesinde iki, dört, altı, sekiz ve onuncu kartuşların sonunda yer alan “af” kafiyesi okuyucuya kitâbenin aynı zamanda manzum bir metin olduğu hissini vermektedir. Asıl inşa kitâbesinin yanı sıra nişin içinde yer alan iki adet daha kitâbeye sahip olan çeşmenin üst alınlığında, ana kitâbe altında ve nişin başladığı bölümde 32 cm x 18 cm ölçülerinde “Maşallah” yazısı bulunmaktadır. İkinci levha ise rumi motiflerle çevrili bir mermer ıtar levhanın içinde ve süslü tas gözünün hemen üstünde yer alacak şekilde 27 x 20 cm ölçülerinde "Mübarek Bâd

⁷³ <https://www.suvakfi.org.tr/cesme/eyup/ebubekir-aga-cesmesi-h-1207-m-1792> (Erişim tarihi: 11.11.2023)

⁷⁴ Haskan, *a.g.e.*, s. 385-386.

sıhhat Bâd" yazısı yer almaktadır. Tas gözünün alt kısmında ise girintili çıkıntılı çizgilerle genişletilmiş oymalı ufak bir ayna taşı bulunmaktadır. Ayna taşının ortasında yer alan musluğun sağ ve sol tarafında iki adet servi motifi işlenmiş olan çeşme küçük bir tekneye sahiptir.

Kadim bir üsluba sahip olan ana kitâbede istif usulü sülüs hat kullanılmış olup ibareler beş satır ve iki sütun olacak şekilde dikdörtgen düz kartuş içerisine hakk edilmiştir. Kitâbenin harfleri oldukça okunaklı bir şekilde yazılmış olup döneminin sanat anlayışını oldukça iyi bir şekilde yansıtmaktadır. Kitâbenin hattı harf ve hareke açısından oldukça olgun ve yetkin bir düzeyde olup boşluklar son derece dengeli bir biçimde kullanılmıştır.

Kitâbenin son kartuşunda yapım yılı açık ve okunur bir şekilde yazılmıştır. Sondan bir önceki satırda ise şairin isminden önce tarih kaydının mücevher hesapla düşürüldüğü bildirilmiştir. Dolayısıyla tarih satırı olan son satıra ebced hesabı uygulanıp yalnızca noktalı harfler bu hesaplama dahil edildiğinde 1207 sayısını verdiği görülmektedir. Nişin içinde yer alan "Maşallah" ibaresi ana kitâbeye göre görece daha basit bir istif düzenine sahip olup oldukça açık ve dengelidir.

Bir altta bulunan "Mübarek Bâd sıhhat Bâd" ibaresi de yine oldukça okunaklı ve mütevazin olup sıhhat kelimesindeki "te" harfinin noktaların eksik olduğu göze çarpmaktadır.

2.1.29. Mihrişah Valide Sultan eşmeleri

Resim 72: Mihrişah Valide Sultan Sebil ve eşmeleri

(EYSAM Arşivi)

Resim 73: Mihrişah Valide Sultan Sebilî'nin Sağ Tarafındaki Çeşme

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Katalog 44: Mihrişah Valide Sultan Sebili'nin Sağ Tarafındaki Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Resim 74: Mihrişah Valide Sultan Sebili'nin Sol Tarafındaki Çeşme

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Katalog 45: Mihrişah Valide Sultan Sebili'nin Sol Tarafındaki Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Kitâbelerin Yeri: Eyüpsultan Camisi'ne oldukça yakın bir konumda olup kıble hizasının solunda ve caminin arkasında yer almaktadır. Mihrişah Valide Sultan Eyüp İmaretinin duvarındaki sebilin sağında ve solunda, simetrik halde bulunmaktadır.

Kitâbelerin Metni:

Sebilin sağındaki çeşmenin kitâbesi:

ما شاء الله كان
وَمِنْ الْمَاءِ كُلِّ شَيْءٍ حَيٍّ

Sebilin solundaki çeşmenin kitâbesi:

ما شاء الله كان
وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا

Okunuşu:

Sebilin sağındaki çeşmenin kitâbesinin okunuşu şu şekildedir:

Mâşâ'allâhu kâne

Ve mine'l-mâi külle şey'in hayy

Sebilin solundaki çeşmenin kitâbesinin okunuşu şekildedir:

Mâşa'allâhu kâne

Ve sekâhüm rabbühüm şerâben tahûrâ

Yazı Türü: Celî Sülüs

Hattatı: Yesârî Mehmed Esad

Tarih Kaydı: H.1210 (M.1796)

Kitâbelerin Dili: Arapça

Ölçüleri: 83 x 28 cm

Yerden Yüksekliği: 330 cm

Kalem Ağzı Genişliği: 12 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: 4 mm

Yapı Hakkında Bilgi:

Türk Barok mimarisinin en nadide eserlerinden biri olan çeşme sebil ile birlikte H.1209 (M.1794) yıllarında ikiz kuzu çeşmeciği olarak inşa edilmiştir. Yekpare mermer malzemeden inşa edilen çeşmeler birbirlerine eşit dikdörtgen gövdeye sahiptir. Kartuş süslemeli tekneleri kurma biçiminde ve yüksekte olan çeşmelerin yanlarında da dinlenme sekileri yer almaktadır.

Çeşmelerin ayna taşının iki yanı kırmızı-pembe renkli sütunlarla sınırlandırılmış olup ayna taşı ve mihraplarına yerleştirilmiş tedrici barok kabartmalar oldukça estetik bir görüntü sunmaktadır. İnce silmelerle çerçeve içine alınmış olan çeşmelerin ayna taşında iç içe geçmiş kademeli üç tane S kıvrımlı kemer bulunmaktadır. Kemerlerin ilk ikisinin kilit taşında akantus yaprakları ve alttakinde istiridye kabuğu motifi işlenmiştir. Ayna taşının üzerinde bir adet kitâbe onun üstünde ise yine akantus

yapraklarıyla çerçeve içine alınmış oval formda bir madalyon bulunmaktadır. Madalyonun üzerinde ise C ve S kıvrımlı akantus yapraklarının taçlandığı bir tepelik yer almaktadır.⁷⁵

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Çeşmelerin kitâbeleri terkip ve üslup bakımından oldukça güzel ve dengelidir. Kitâbeler de sene kaydı bulunmamakla beraber ana yapının inşası ile birlikte aynı dönemde yazıldığı tahmin edilmektedir. Her iki kitâbenin en tepesinde oval formu ve çevresi akantus yapraklarıyla bezenmiş bir çerçevenin içinde “Allah’ın dilediği olur” anlamına gelen “*Mâşâallâhu kâne*” kitâbesi bulunmaktadır.

Sol taraftaki çeşmenin alınlığında ise dikdörtgen ve lacivert zeminli bir kartuşun içine altın varak kaplama harflerle tek sıra halinde Enbiya Suresi’nin 30. ayetinin bir kısmı hakk edilmiştir. Ayet-i kerimenin aslı “*ve ceâlna mine’l mâ*” şeklinde başlamaktadır. Ancak büyük bir ihtimalle kartuşa sığsın diye kitâbeye “cealnâ” kelimesi yazılmamış olup “*ve mine’l-mâi külle şey’in hayy*” ibaresi hakk edilmiştir. Ancak cealnâ kelimesinin ibareden düşürülmesi tarafımızca lügavi açıdan pek uygun bulunmamıştır. Çünkü aslında suya diğer canlıları diri tutma özelliği Allah tarafından bahşedilmişken kitâbedeki şeklinde suyun buna tek başına muktedir olduğu anlamı ortaya çıkmaktadır.

Sol taraftaki çeşme kitâbesinde ise, sağdaki çeşmecik ile aynı hizada olacak şekilde İnsan Suresi’nin 21. ayetinin bir bölümü yer almaktadır. Her iki kitâbede de celî sülüs hat türü tercih edilmiş olup oldukça ustalıkla bir biçimde tatbik edilmiştir.

⁷⁵ Taymaz, a.g.t., s.324.

Resim 75 : Mihrişah Valide Sultan İmareti Giriş Kapısının İki Yanında Yer Alan Çeşmeler

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Sebil çeşmelerinin yanı sıra imaretin büyük ana kapısının sağ ve sol yanında iki adet kuzu çeşmeciği bulunmaktadır. Genel mimari ve süsleme unsurlarına uyumlu bir şekilde inşa edilen çeşmelerin üst tarafına denk gelecek ve kapı ana kitâbesinin iki yanında olacak şekilde celî sülûs hatla daire çerçeve içine 58 cm çapında “*Lâ ilahe illallah*” ve 56 cm çapında “*Muhammedun Rasulullah*” kitâbesi bulunmaktadır. Kapının ana kitâbesine ise celî ta’lik hat ile “*Kullu nefsin zâigatu’l mevt*” ayet-i kerimesi hakk edilmiştir.

2.1.30. Eyüpsultan Camii İç Avlu Çeşmeleri

Resim 76: Eyüpsultan Camii İç Avlu Çeşmesi 1 Uzaktan Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Resim 77: Eyüpsultan Camii İç Avlu Çeşmesi 2 Uzaktan Görünümü
(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Resim 78: Eyüpsultan Camii İç Avlu Çeşmesi 3 Uzaktan Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Resim 79: Eyüpsultan Camii İç Avlu Çeşmesi 4 Uzaktan Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Katalog 46: Eyüpsultan Camii İç Avlu Çeşmesi 1 Yakından Görünümü
(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Katalog 47: Eyüpsultan Camii İç Avlu Çeşmesi 2 Yakından Görünümü
(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Katalog 48: Eyüpsultan Camii İç Avlu Çeşmesi 3 Yakından Görünümü
(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Katalog 49: Eyüpsultan Camii İç Avlu Çeşmesi 4 Yakından Görünümü
(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Kitâbelerin Yeri: Eyüpsultan Camii ile türbe çıkışı arasında bulunan avluda yer almaktadır.

Kitâbelerin Metni:

وَمِنَ الْمَاءِ كُلِّ شَيْءٍ حَيٍّ
عَيْنَا فِيهَا تَسْمَى سَلْسَبِيلًا
وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا
عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ

Okunuşu:

ve mine’l mâi külli şeyin hayy
Aynen fihâ tüsem mâ selsebîlâ
ve sekâhum Rabbuhum şerâban tahûra
Aynen yeşrabu biha’l mukarrebûn

Yazı Türü: Celî Sülûs

Hattatı: Tuğra: Mustafa Râkım

Târih Kaydı: -

Kitâbelerin Dili: Arapça

Ölçüleri: Resim Sırasıyla: 35x11, 39x12, 38x11, 33x11 cm

Yerden Yüksekliği: 175 cm

Kalem Ağzı Genişliği: 7 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: 3 mm

Yapı Hakkında Bilgi:

Eyüp Sultan türbesinin hemen çıkış kapısının önünde ve camiinin avlusunun ortasında bulunan alana ada şeklinde bir demir parmaklık yapılmış olup bu parmaklığın içinde oldukça yaşlı bir çınar ağacı yer almaktadır. Bu demir parmaklığın dört köşesinde ise birbiriyle neredeyse aynı formlara sahip barok üslupla yapılmış dört adet kuzu çeşmeciciği bulunmaktadır. Bu çeşmeler yere kadar uzanmayıp köşe kesişim noktalarına asılı olacak şekilde konumlandırılmıştır.

Hacet ve Kısmet Çeşmeleri olarak isimlendirilen bu çeşmelerin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı tam olarak bilinmese de çınarın olduğu bölgede daha önceleri Sinan Paşa Kasrı'nın yer aldığı ancak ikinci inşa döneminden sonra bu kasrın 1798 yılında yıkılarak bulunduğu alana dev bir çınar ağacı ve onu dikdörtgen bir formda çevreleyen parmaklıklı bir set konulduğu iddia edilmektedir. Dört köşesinde çeşmeler olan parmaklıkların üzerinde ise Mevlevi sikkeleri yer almaktadır. Bu sikkelerin var olma sebebi ise camiyi tadilatından sonra ibadete açan hükümdarın Sultan III. Selim'in olması ve kendisinin de tasavvufi eğilimlerinden ileri gelmektedir. Buda çeşmelerin Sultan III. Selim zamanında yaptırıldığı savını güçlendirmektedir.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Çeşmelerin üst kısmı midye kabartması şeklinde tasarlanmış olup içe ve dışa kıvrımlı C formu kabartmalar aşağıya doğru uzanmaktadır. Kabartma başlığın hemen altında ise Sultan III. Selim'e ait olan birer tuğra ile lale ve çiçek motifleri yer almaktadır. Kesin olmamakla beraber söz konusu tuğranın Mustafa Râkım Efendi tarafından tasarlanmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Tuğranın hemen altında ise her bir çeşmede farklı bir ayet olacak şekilde sülüs hat ile hakk edilmiş kitâbeler yerleştirilmiştir. Örneğin “*ve sekahum Rabbuhum şereban tahura*”, “*ve mine'l mai külli şeyin hayy*”, “*aynen yeşrabu biha'l mukarrebun*” ve “*aynen fiha tusemma selsebila*” ayet-i kerimleri kullanılmıştır. Ayet kitâbesinin altında ise üstteki kabartma başlığa uyumlu olacak şekilde bir kabartma motif işlenmiş olup en altta da küçük bir yalak yer almaktadır.

Çeşmelerdeki tuğralar yaklaşık 20x22 cm'lik bir alana yerleştirilmiş olup tamamı birbirinin aynısıdır. Yazıya teşkil eklenmiş olup herhangi bir silinme veya kaybolma durumu söz konusu değildir. Kitâbelerde ki sülüs hat seviyesi oldukça başarılı olup son derece okunaklıdır. Ancak örneğin “*aynen yeşrabu biha'l mukarrebun*” ayetinin olduğu çeşmede ki tuğra bulunduğu alana biraz sıkıştırılmış ve yeşil arka planı diğer çeşmelere oranla kısmen küçük kalmıştır. “*Ve mine'l mai külli şeyin hayy*” kitâbesinin yer aldığı çeşmenin ise içlerinden en mütavazin ve tasarım açısından en başarılı çeşme olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.31. Şah Sultan Külliye Çeşmesi

Resim 80: Şah Sultan Külliye Çeşmesi Önden Görünümü

(Fotoğraf: Orhan Özçelik/2024)

Katalog 50: Şah Sultan Külliye Çeşmesi Tuğra ve Kitâbesi

(Fotoğraf: Orhan Özçelik/2024)

Kitâbenin Yeri: Zal Mahmud Paşa Külliyesi avlusu içinde yer almaktadır.

Kitâbenin Metni:

ما شاء الله

سنة ١٢١٥

...

III. Selim tuğrası

Okunuşu:

Maşallah

Sene 1215

...

III. Selim tuğrası

Yazı Türü: Celî Sülüs

Hattatı: Tuğra: Mustafa Râkım

Tarih Kaydı: H.1215 (M.1800)

Kitâbenin Dili: Arapça-Osmanlıca

Ölçüleri: -

Yerden Yüksekliği: -

Kalem Ağzı Genişliği: -

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Zal Mahmud Paşa Külliyesi avlusunda bulunan küçük hacimli kuzu çeşmeciği mermer malzeme kullanılarak yapılmış. Günümüzde bu alan ziyaretçilere kapalı durumdadır. Bu sebeple belediye görevlisi tarafından güncel fotoğrafı çekilerek tarafımıza teslim edilmiş ancak ölçülerini almak mümkün olmamıştır. Dört köşeli kalın bir sütun şeklinde olan ve müstakil halde kabirlerin arasında konumlanan tezyinatlı çeşmenin en üstünde ters şamdan bir başlık bulunmaktadır.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Çeşmenin alınlığında altın varak kaplamalı ve barok süslemeli bir çerçevenin içinde sülüs hatla yazılmış “*Maşallah*” kitâbesi bulunmaktadır. Ayrıca H. 1215 (M.1800)

yılına ait bir sene kaydı düşülmüştür. Sene kaydının altında ise büyükçe bir Sultan Selim tuğrası yer almaktadır. Mihrap şeklinde ve mermer kabartma işlemeli bir ayna taşı olan çeşmenin büyükçe bir teknesi bulunmaktadır. Teknenin ön yüzünde ise içi boş bir kartuş kabartma yer almaktadır.

2.1.32. Şah Sultan Türbesi Çeşmeleri

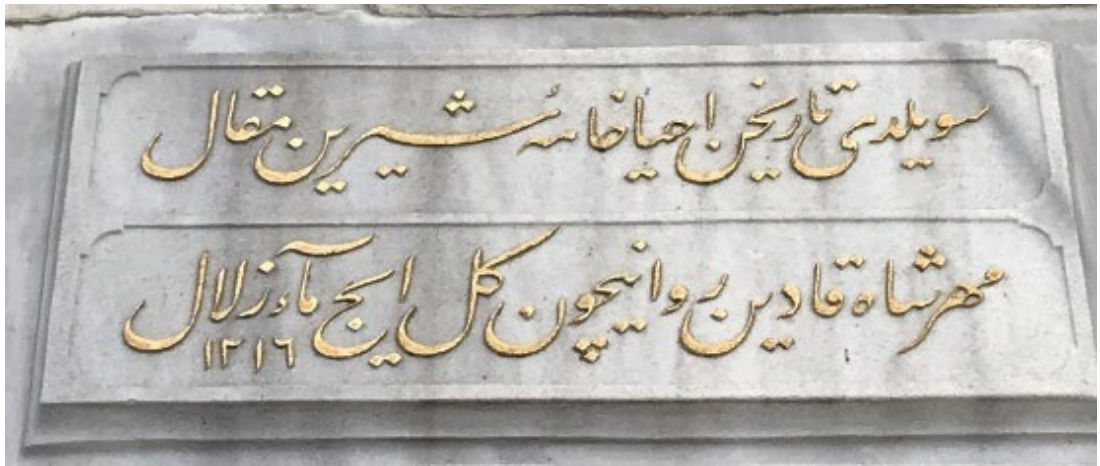
Resim 81: Şah Sultan Türbesi Çeşmeleri Genel Görüntüsü

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Resim 82: Dernek Kapısına Bitişik ve Türbenin Sağında Yer Alan Çeşme

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

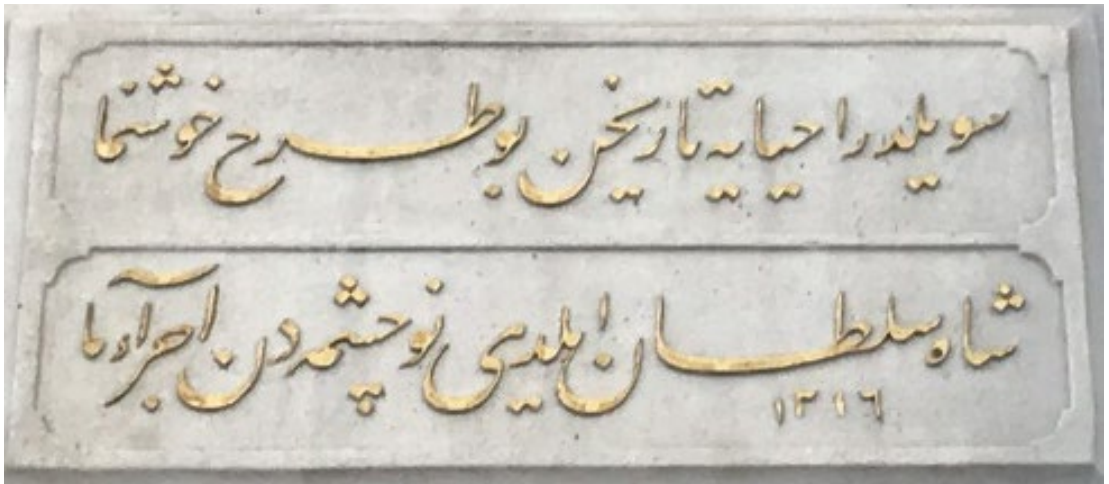
Katalog 51: Türbenin Sağında Yer Alan Çeşme Kitâbesinin Yakından Görünümü

(Kültür Envanteri)

Resim 83: Türbenin Solunda Yer Alan Çeşme

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Katalog 52: Türbenin Solunda Yer Alan Çeşme Kitâbesinin Yakından Görünümü

(Kültür Envanteri)

Kitâbelerin Yeri: Zal Mahmud Paşa Külliyesi içinde yer almaktadır.

Kitâbelerin Metni:

Türbenin sağ tarafında yer alan çeşme kitâbesinin metni şu şekildedir:

سویلدی تاریخن احیا خامهء شیرین مقال

مهرشاه قادیان روانیجون کل ایچ ماء زلال ۱۲۱۶

Türbenin sol tarafında yer alan çeşme kitâbesinin metni şu şekildedir:

سویلدی احياته تاریخن بوطرح خوشنما

شاه سلطان ایلدی نو چشمه دن اجراء ما ۱۲۱۶

Okunuşu:

Türbenin sağ tarafında yer alan çeşme kitâbesinin okunuşu şu şekildedir:

Söyledi tarihin ihya-i hame-i şirin makâl

Mihrişah Kadın revan-ı içün gel iç ma-i zülâl 1216

Türbenin sol tarafında yer alan çeşme kitâbesinin okunuşu şu şekildedir:

Söyledir ihyâya tarihin bu tarh-ı hoşnümâ

Şah Sultan eyledi nev çeşmeden icra-i mâ 1216

Yazı Türü: Celî Ta'lik

Hattatı: Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi

Tarih Kaydı: H.1216 (M1801-1802)

Kitâbelerin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 78 x 37 cm

Yerden Yüksekliği: 310 cm

Kalem Ağız Genişliği: 10 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Türbe, sıbyan mektebi, sebil, çeşme ve hazîreden meydana gelen külliye III. Mustafa'nın kızı ve III. Selim'in ablası olan Şah Sultan tarafından yaptırılmış ve H.1215 (M.1800) yılında tamamlanmıştır. Mimarı İbrâhim Kâmil Ağa'dır. Külliye'nin yerinde evvelce İskender Bey Mektebi bulunmaktaydı. Şah Sultan, kötü durumdaki mektebi ve bitişiğindeki Nâfız Feyzullah Efendizâde Hamid Molla Efendi Konağı'nı yıktırması ve yerine külliye'yi inşa ettirmiştir.⁷⁶

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Şah Sultan Türbesi'nin sağında ve solunda, alınlıklarında oldukça güzel ve dengeli bir ta'lik hat ile yazılmış birer kitâbe yer alan iki adet simetrik çeşme yer almaktadır. Zal Mahmut Paşa Külliyesi girişindeki çeşmeye kıyasla daha yeni bir tarihte yazıldığı hat türü ve karakterinde rahatlıkla anlaşılabilen kitâbelerde sene kaydı bulunmakta olup H.1216 (M1801-1802) yılında yazılmıştır. Kitâbede imza bulunmamakla beraber yazının dönem özellikleri, çeşmenin hemen yanında bulunan kapı üzerinde yer alan kitâbedeki hat karakterleri benzerlikleri ile yazıda ki kuvvet ve itkan göz önüne alındığında Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi tarafından yazılmış olma ihtimali son derece yüksektir.

⁷⁶ Sevgi Parlak, Şah Sultan Külliyesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 38, s. 258-260.

2.1.33. Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi

Resim 84: Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi Genel Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Katalog 53: Alemdar Mustafa Paşa Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Katalog 54: Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi Maşallah Madalyonu Ayrıntısı

(Osmanlı Kitabeleri Projesi Arşivi)

Katalog 55: Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi Kitâbesi Yakından Görünümü

(Osmanlı Kitabeleri Projesi Arşivi)

Resim 85: Alemdar Mustafa Paşa Çeşme Kitâbesi ve Ayna Taşı

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Resim 86: Alemdar Mustafa Paşa Çeşme Kitâbe Ayrıntısı

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Çeşme İslam Bey Mahallesi'nde, Tahta Minare Caddesi ile Tahta Minare Bostan Sokağı'nın birleştiği yerde ve sokağın sol köşesinde.

Kitâbenin Metni:

ما شاء الله

...

صدر أعظم مصطفى پاشای خیرات اکتساب
فی سبیل الله نه رعنا چشمه بنیا دایلدی
بو محل سگانی آب رحمته محتاج ایکن
تشنگانی لطف ایله سیراب او دلشادایلدی
قطره سی تعدادی اوزره حق ویره اجرء ثواب
چشمه احسان ایله بو سمتی آباد ایلدی
بر آقر صو کبی فاضل سویلدم تاریخنی
مصطفی پاشا یرنده چشمه بنیاد ایلدی ۱۲۲۳

Okunuşu:

Maşallah

...

Sadr-ı â'zam Mustafa Paşa-yı hayrat iktisâb

Fîsebilullah ne râ'nâ çeşme bünyâd eyledi

Bu mahal sükkânı âb-ı rahmete muhtaç iken

Taşnegânı lutfile sirâb ü dilşâd eyledi

Katresi ta'dadı üzere Hakk vire ecr-i sevâb

Çeşme-i ihsan ile bu semti âbad eyledi

Bir akarsu gibi Fâzıl söyledim târihini

Mustafa Paşa yerinde çeşme bünyâd eyledi.

1223

Yazı Türü: Celî Ta'lik

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H.1223 (M.1808)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 126 x 46 cm

Yerden Yüksekliği: 265 cm

Kalem Ağzı Genişliği: 9 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Çeşmeyi yaptıran Alemdar Mustafa Paşa, Sultan II. Mahmud zamanında sadrazamlık yapmış devlet ricalindendir. Kitâbenin yazarı olan Fâzıl Hüseyin Bey ise Enderun'da yetişmiş alim ve şair bir kimsedir. Defterdarlıkta yapmıştır. H.1214 (M.1790) yılında Rodos'a sürülmüş affedildikten sonra İstanbul'a dönerek Eyüp ve Beşiktaş civarında

yaşamıştır. Uzun bir hastalık döneminin ardından H.1225 (M.1810) yılında vefat etmiştir.⁷⁷

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Çeşmenin kitâbesi kemeri üzerinde yer almakta olup mermer zemine hakk edilmiştir. Kitâbe de yeşil zemin üzerine altın varak kaplama uygulanmıştır. Paftalar halinde düzenlenmiş olan sekiz mısralı kitâbe dört satır iki sütundan oluşmaktadır.

Türk Barok mimarisi üslubu ile bina edilen bu çeşmenin kitâbesinin üstünde yuvarlak madalyon şekli içinde yazılı olan ve ana kitâbe ile aynı hat türü ile yazılmış “*maşallah*” ibaresi yer almaktadır. Söz konusu ibaresinin bulunduğu ayna taşının üst kısmı kabartmalarla süslenmiştir. Kitâbenin altında, çeşmenin iki yanında kabartma sütunlar yer almaktadır.

19. yüzyıla ait olan bu kitâbe hat sanatının tekâmül ettiği bir döneme denk gelmesi hasebiyle harf istifi ve tevazünü bakımından oldukça başarılıdır. Kitâbenin son satırında H. 1223 tarihli bir sene kaydı bulunsa da son satır ebced hesabına vurulduğunda 1271 rakamına tekabül etmektedir. Dolayısıyla sene kaydı ile ebced hesabı uyuşmamaktadır.

Söz konusu kitâbeyi ta’lik türünün olgun ve son derece başarılı örneklerinden biri olarak kabul etmek mümkündür. İkinci sütunun son kelimelerinde yer alan elif-i meksuralar yani ى harflerinin alt alta denk getirilmesi kitâbeye estetik anlamda güzellik katmıştır. Aynı zamanda yine ikinci ve altıncı mısralarda yer alan س harflerinin keşide şeklinde yazılmasından dolayı altlarına üç nokta eklenmesi dikkat çekmektedir.

Çeşmenin kitâbesinde restorasyonu esnasında meydana gelen bir takım harf ve nokta kayıpları bulunmaktadır. Örneğin ilk mısrada yer alan sadrazam kelimesindeki ظ harfinin noktası, Mustafa kelimesinin de ki ف harfinin noktası ile sonunda ki elif-i meksura yani ى, ikinci mısrada yer alan lafzatullahın şeddesi, çeşme kelimesinde ç sesinini veren üç noktadan bir tanesi, üçüncü mısrada bu kelimesinde ki ب harfinin noktası, aynı mısrada rahmet kelimesinin ر harfi ile iken kelimesinin ل harfi, dördüncü

⁷⁷Haskan, *a.g.e.*, s. 379-380.

mısrada yer alan taşnegan kelimesinin de ki her iki ı harfinin noktaları, beşinci mısırda ki üzere kelimesinin sonunda ki ı harfı ile ecir kelimesinin başında ki ı harfı, altıncı mısırda ki ile kelimesinin başında ki ı harfı, yedinci mısırda ki bir kelimesinin başında olan ı harfinin noktası, aynı mısırda ki söyledim kelimesinin ı harfinin kafasından sonra ki kuyruk kısmı eksiktir. Söz konusu eksiklikler kitâbenin mermer zemininde var olmasına rağmen hafifçe aşındığından dolayı restorasyon sırasında gözden kaçtığı muhtemel olup yukarıda zikredilen harf ve noktalara altın varak kaplama yapılmamıştır.

2.1.34. Kasım Çavuş Çeşmesi

Resim 87: Kasım Çavuş Çeşmesi Uzaktan Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Resim 88: Kasım Çavuş Çeşmesi Yakından Görünümü
(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Katalog 56: Kasım Çavuş Çeşme Madalyonu
(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Kitâbenin Yeri: İslambey semtinde yer alan ve Balıkçı Bakkal sokağının başladığı köşede Kasım Çavuş Camii'nin dış avlu duvarlarına birleşik halde bulunmaktadır.

Kitâbenin Metni:

ما شاء الله

Okunuşu:

Maşallah

Yazı Türü: Celî Ta'lik

Hattatı: -

Tarih Kaydı: -

Kitâbenin Dili: Arapça

Ölçüleri: 35x28 cm

Yerden Yüksekliği: 180 cm

Kalem Ağzı Genişliği: -

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Kasım Çavuş Camii Çeşmesi, Mehmet Ağa Çeşmesi, Mustafa Ağa Meydan Çeşmesi ve Eski-Yeni Çeşme isimleriyle de bilinmektedir.

Geniş bir hazneye sahip olan çeşme klasik bir üslupla ve kesme taştan yapılmıştır. Çeşme piramit bir çeşmeye sahip olup saçağı ile sivri nişi arasında beyzi bir madalyon bulunmaktadır.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Çeşme herhangi bir yapım veya tamir kitâbesine sahip değildir. Yalnızca alınlığında yer alan beyzi madalyon içinde ta'lik hatla yazılmış “*maşallah*” ibaresi yer almaktadır. Yapım ve kitâbe yazım yılı bilinmemekle beraber Alemdar Mustafa Paşa Çeşmesi'nde yer alan “*maşallah*” madalyonu ile benzer özellikler göstermesi sebebiyle iki kitâbenin birbirine yakın tarihlerde yazıldığı düşünüldüğü için kronolojik olarak çalışmamızın bu bölümünde incelenmesi tarafımızca uygun bulunmuştur.

2.1.35. Karyağdı Sokağı Çeşmesi

Resim 89: Karyağdı Sokağı Çeşmesi Genel Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Katalog 57: Karğaydı Sokağı Çeşmesi Sağ Taraftaki Sütun Üzerinde Yer Alan Kitâbe

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Karyağdı Sokak'ta Pier Loti teleferik çıkışında, Turistik Tesisler'in hemen yakınında yer almaktadır.

Kitâbenin Metni:

Sağ taraftaki sütun üzerindeki kitâbe:

أفضل الأعمال سقي الماء بيورمشدر رسول
صو سبيل الله لروح الحسينين اوله قبول
سنة ١٢٢٨

Sol taraftaki sütun üzerindeki kitâbe:

غازي شد عبد الحميد خان زاده محمود خان حق
هو مدینه فتح مکه مزده سی بلدی وصول
سنة ١٢٢٨

Okunuşu:

Sağ taraftaki sütun üzerindeki kitâbenin okunuşu şu şekildedir:

Efdal'ül-a'mâl sakyü'l-mâ buyurmuşdur Resûl
Su sebilullah-ı li rûhul Hüseyneyn'in ola kabul
1228

Sol taraftaki sütun üzerindeki kitâbenin okunuşu şu şekildedir:

Gâzi şedd Abdül- Hamid Hânzâde Mahmud Hân Hakk
Hu Medine feth-i Mekke müjdesi buldu vusûl
1228

Yazı Türü: Celî Ta'lik

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H.1228 (M.1813)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 21 x 46 cm

Yerden Yüksekliği: 140 cm

Kalem Ağız Genişliği: 7 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Bir duvar seki çeşmesi olarak inşa edilen sade görünümlü çeşme iki yan sütununa çapraz halde yazılmış olan kitâbeleri sebebiyle diğer klasik çeşmelerden farklılık göstermektedir.

Çeşme ihtiva ettiği unsurlar bakımından oldukça sadedir. Ampir bir üsluba sahip olup ayna taşının sağ ve sol tarafında dört köşe mermer sütunlar vardır. Çeşme düz bir ayna taşının iki yanına kademeli olarak yerleştirilmiş ikişer sütundan ve bunların üstlerini birleştiren yine mermer bir lentodan oluşmaktadır.⁷⁸ İki yanında birer sed bulunan teknesi günümüzde kırık vaziyettedir. Çeşmenin kimin tarafından yapıldığı bilinmemekle beraber kitâbenin metni okunduğunda Mekke'nin istiladan kurtulup hürriyetine kavuşması sevinci ile yaptırıldığı anlaşılmakta olup çeşme kitâbelerinin tarihe şahitlik ve kaynaklık ettiğinin güzel bir örneğidir.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Ayna taşının bitişiğindeki sütunlara çapraz bir şekilde birer beyit olarak hakk edilmiş kitâbedeki hat yazıları maalesef sanatsal açıdan birçok problem içermektedir. Kitâbe sanki nesiller boyu okunacak, mimari yapıya özenle hakk edilen bir yazı inceliğinden daha çok kadim kitaplarda ana metnin yanına düşülen okuyucu notlarına benzeyen, özensiz ta'lik karalamaları hissini uyandırmaktadır. Kitâbede yer alan keşide, harf ve harekelerin birçoğu hacimsel ve mekânsal olarak pek dengeli olmayan bir biçimde yerleştirilmiştir. Aynı zamanda harflerin eğimleri açısından da pek çok kaide dışı kullanım mevcuttur.

Örneğin gazi kelimesindeki “ğayın” harfî ile Mahmud kelimesinin “vav” harfî hiç olmaması gereken şekilde oldukça kaide dışı bir şekilde yazılmıştır. Kitâbede yer alan benzer harflerin benzer şekilde yazılması gerekir. Ancak ne var ki şedd kelimesindeki

⁷⁸ <https://www.suvakfi.org.tr/cesme/eyup/karyagdi-sokagi-cesmesi-h-1228-m-1813> (Erişim Tarihi: 05.01.2024)

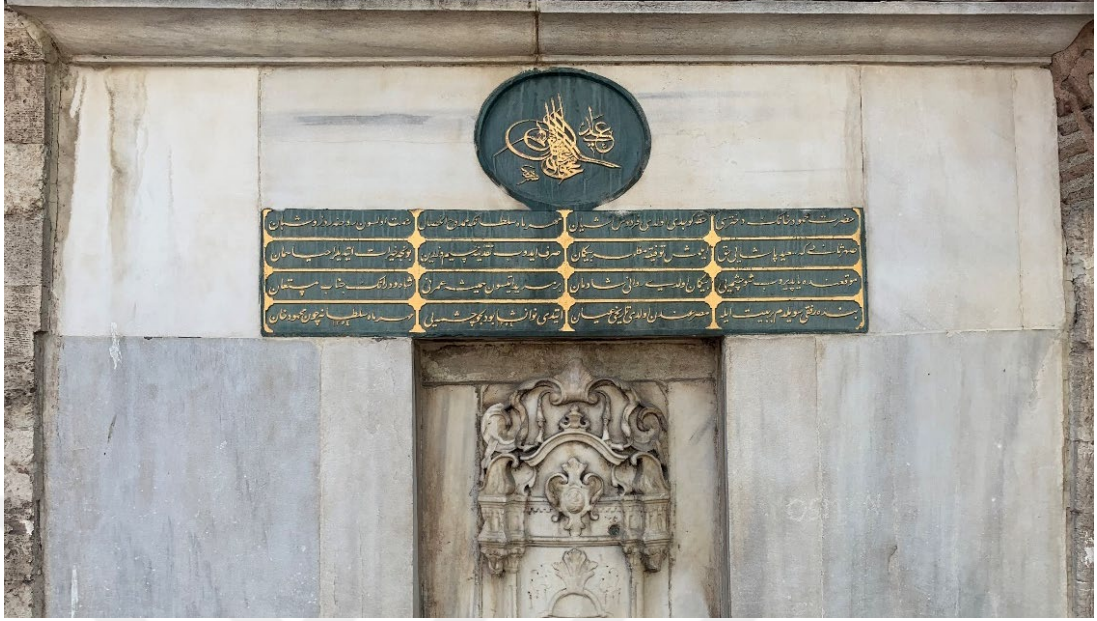
“dal” ile Abdulhamid kelimesindeki dal harfinin şekilsel açıdan birbirleriyle pek alakaları yoktur. Harf benzerliği gibi harflerin kalınlıklarının bir diğer deyişle semakelerin de birbirine yakın olması gerekir. Ancak maalesef Abdulhamid kelimesindeki “be ve ye” harfleri aynı kalınlıkta değildir. Zikredilen noktaların haricinde kitâbenin genelinde “elif, be ve ye” harflerinin keşideleri de birbirleriyle mütevazin değildir.

2.1.36. Sultan II. Mahmut Çeşmesi

Resim 90: Sultan II. Mahmut Çeşmesi Genel Görünümü

(EYSAM Arşivi)

Resim 91: Sultan II. Mahmut Çeşmesi Yakından Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Katalog 59: Sultan II. Mahmut Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Katalog 60: Sultan II. Mahmut Çeşmesi Tuğra Madalyonu Ayrıntısı
(Osmanlı Kitabeleri Projesi Arşivi)

Katalog 61: Sultan II. Mahmut Çeşmesi Kitâbe Ayrıntısı
(Osmanlı Kitabeleri Projesi Arşivi)

Kitâbenin Yeri: Eyüp Nişanca Caddesi üzerinde ve Nişancı Mustafa Paşa Camii duvarında konumlanmaktadır. Yakınında Celalzade Çelebi Türbesi ve Muradı Münzevi Hazretleri Türbesi almaktadır.

Kitâbenin Metni:

عدلي

محمود خان بن عبد الحميد المظفر دائما

كتبه هاشم

حضرت محمود خانك دختری

حقه كوچدی اولدی فردوس اشیان

مهرماه سلطانکه ممدوح الخصال

رحمت اولسون روحنه روز و شبان

صهر ثانی که سعید پاشایی حق

ایلمش توفیقه مظهر بیگمان

صرف ایدوپ نقدینه سیم و زرین

بونجه خیرات ایتدیلر احیا سمان

موقعنده یاپدیروپ شو چشمه یی

بیگمان اولدی روانی شادمان

بر مزید ایتسون همیشه عمرنی

شاه دورانك جناب مستعان

بنده رفقی سویلدم بر بیت ایله

مصرعندن اولدی تاریخی عیان

ایتدی نو انشا بو دلجو چشمه یی

مهرماه سلطان چون محمود خان

۱۲۵۴

Okunuşu:

‘Adlî

Maḥmûd Ḥân bin ‘Abdü’l-ḥamîd el-muẓaffer dâ’imâ

Ketebehu Hâşim

Hazret-i Mahmud Hanın duhteri

Hakka gözdü oldu Firdevs-âşiyân

Mihrimah Sultanına memdûh-ül- hisâl
Rahmet olsun rûhuna rûz-ü şebân
Sıhr-ı sani ki said Pâşâyı Hak
Eylemiş tevrika mazhar bî-gûmân
Sarf idüp nakdinei sim-ü vezirin
Bunca hayrat ettiler ihya-ı seman
Mevkiinde yapıdırup şu çeşmeyi
Bî-gûmân oldu revân-ı sâduman
Bir mezîd itsün hemîşe ömrünü
Şâh-ı devranın Cenâb-ı Müstean
Bende rıfki söyledim bir beyt ile
Mısra'ından oldu târihi ayân
İtdi nev inşâ bu dil-cü çeşmeyi
Mihrimâh Sultana çün Mahmud Hân
1254

Yazı Türü: Celî Ta'lik

Hattatı: Mehmed Hâşim Efendi

Tarih Kaydı: H.1254 (M.1838)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 160 x 36 cm

Yerden Yüksekliği: 190 cm

Kalem Ağzı Genişliği: 5 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Çeşme II. Mahmud'un kızı Mihrimah Sultan'ın vefatından sonra eşi Said Paşa tarafından yaptırılmıştır. Arkasındaki mimari yapıya bağlı olarak bir duvar çeşmesi şeklinde inşa edilen çeşmenin genel yapısı oldukça sade ancak tuğra, kitâbe ve ayna taşı oldukça süslüdür. Kesme taş mermer kaplama yapılan çeşme cephesinin üst tarafında dışa doğru hafif çıkık bir mermer saçak bulunmaktadır.

Saçığın altında oval bir madalyonun içinde II. Mahmud'un tuğrası yer almaktadır. Tuğra madalyonunun içinde adlin kelimesiyle Haşim adlı hattatın imzası yer almaktadır. Bilindiği üzere Sultan II. Mahmut mûsiki ve hat sanatıyla ilgilenmiştir. Mustafa Râkım Efendi'nin talebesinden olan Sultan II. Mahmut'un kendi eliyle yazdığı bir levha babası I. Abdülhamid'in türbesinde asılıdır.⁷⁹

Tuğranın hemen altında ise dört satır ve dört sütundan oluşan ve sade kabul edilebilecek on altı adet kartuşun içerisine inşa kitâbesi hakk edilmiştir. Kitâbe de yazı için yeşil zemin üzerine altın sarısı varak kaplama tercih edilmiştir. Kitâbenin altında ise hafif içe girik ayna taşı yer almaktadır. Ayna taşında çeşme giydirmesi olarak mihrap ve taç şeklinde kabartma motifler uygulanmış olup ve dönem yenilikçi mimari özelliği yansıtılmıştır. Çeşmenin en alt kısmında ise bir tekne ve sağlı sollu dinlenme şekilleri mevcuttur.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Yapının kitâbesinde genel anlamda güzel ve düzenli bir şekilde yazılmıştır. Ancak kullanılan keşide sayısı oldukça fazla olup yer yer okuma güçlüğüne sebep olmaktadır. Kitâbede zaten çok sayıda kelime olduğu için neden bu kadar keşide konulduğu tarafımızca anlaşılamamıştır. Hâlbuki keşide sayısı azaltılsa kartuş adedinde de bir düşüş söz konusu olabilirdi. Bu şekilde sütun sayısında da azaltılmaya gidilerek kitâbede ki fazla genişlik ortadan kaldırılmış ve okuma kolaylığı sağlanmış olurdu.

Kitâbede harfler mükemmel düzeyde olmasa da güzel ve mütevazın bir şekilde yazılmıştır. Bariz kural dışı bir kullanım göze çarpmamaktadır. Yalnızca on birinci kartuşta yer alan mezid kelimesindeki “ze” harfinin noktası kitâbede olmasına rağmen mürekkeple belirginleştirilmediği görülmektedir. Kitâbenin restorasyonunun daha usta bir el tarafından yapılması daha güzel olabilirdi.

Kitâbenin son kartuşunda sene kaydı bulunuyor olup ebced hesabına vurulduğu zaman 1252 sayısına tekabül etmektedir. Dolayısıyla yaklaşık olarak sene kaydında belirtildiği gibi 1254 yılına yakın düşmektedir.

⁷⁹ Kemal Beydilli, Mahmud II, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 27, s. 352-357.

Resim 92: Ebu Derda Türbesi Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Eyüp ilçesinde II. Mahmut Çeşme kitâbesi ile aynı tarza sahip olan bir kitâbe daha mevcut olup Ebu Derda Türbesi giriş kapısında yer almaktadır. Ebu Derda Türbesi kitâbesi ile II. Mahmut Çeşmesi kitâbesi oldukça benzer bir boyut, üslup ve düzene sahiptir. Aynı hattat tarafından imzalanmış olan kitâbelerden Ebu Derda Türbesi'ne ait olan II. Mahmut Çeşmesi'nden üç yıl önce yazılmış olup H.1251 (M.1835-1836) sene kaydına sahiptir.

2.1.37. Abdurrahman Şeref Bey Çeşmesi

Resim 93: Abdurrahman Şeref Bey Çeşmesi Genel Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Resim 94: Abdurrahman Şeref Bey Çeşmesi Yakından Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Katalog 62: Abdurrahman Şeref Bey Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Nişanca'da Abdurrahman Şeref Bey caddesi üzerinde ve bu caddenin Sirkeci Sokağı ile kesiştiği yerde ve sağ köşesidir. Hemen bitişiğinde Seva Vakfı ve yakınında Mühendis Ali Dede Çeşmesi yer almaktadır.

Kitâbenin Metni:

حضرت اسما سلطان عالیشان بر نعمتک
خزینہ دار اوستہ سی حوشناذ ایتدی رمشد جریان
کلدی احراق ایلدی بوجشمهء دیبدن خراب
نسیم وصبا اوستہ تعمیر ایتدیروب آب روان
سعی ایدوب معمورینه معمورینه اولدی سبب جون صکره دن
صوکبی هر دم عزیز ایتسون جناب مستعان سنه ۱۲۵۸

Okunuşu:

Hazret-i Esmâ Sultan-ı âli-şan-ı pür-ni'metin
Hazinedâr ustası Hoşnâdi etdirmişti cereyân
Geldi ihrâk eyledi bu çeşmeyi dibden harâb
Nesim-i Sabâ Usta ta'mir etdirüp âb-ı revân
Sa'y idüp ma'muruna oldu sebab çün sonradan
Su gibi her dem aziz itsün cenâb-ı müste'ân

Yazı Türü: Celî Ta'lik

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H.1258 (M.1842-1843)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 73 x 26 cm

Yerden Yüksekliği: 150 cm

Kalem Ağzı Genişliği: 6 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Hazinedar Hoşnâdı, Hoşnad Usta Çeşmesi ve Sirkeci Çeşmesi isimleriyle de bilinmektedir. Kitâbe metninden anlaşılacağı üzere çeşme önceleri Esmâ Sultanın Hazinedarı Hoşnadi Usta tarafından yaptırılrsa da bir yangın sonucu harap hale gelmiştir. Daha sonra Nesim Saba Usta bu çeşmeyi tamir ettirmiştir. Dolayısıyla çeşmede ki mevcut kitâbe inşa değil tamir kitâbesidir.

Kesme taştan klasik ve sade bir üslupla yapılan çeşme düz çatılı olup hazneli ve müstakil vaziyettedir. Oval bir nişin kestiği cephede tamir kitâbesi, kitâbenin hemen altında iki adet tas gözü yer almaktadır. Musluğu çevreleyen oval tekne de ki taş oyma süsleme unsurları göze çarpmaktadır.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

İki sütun ve üç satırdan oluşan kitâbe genel itibariyle dönem özelliklerini yansıtmaktadır. Yazının güzel bir üsluba sahip olmakla beraber ortalama bir kuvvete sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bazı kartuşlardaki sıkışıklık ve özellikle üç ve beşinci kartuşlardaki bazı harflerin satırın üstüne taşması terkipsel bir hata olarak değerlendirilebilir.

Yazıda dikkat çeken bir diğer unsurda “cim ve ha” harflerinin baş kısımlarının günümüz ta'lik anlayışına nazaran daha kalın bir şekilde yazıldığıdır.

2.1.38. Serasker Hasan Rıza Paşa Çeşmesi

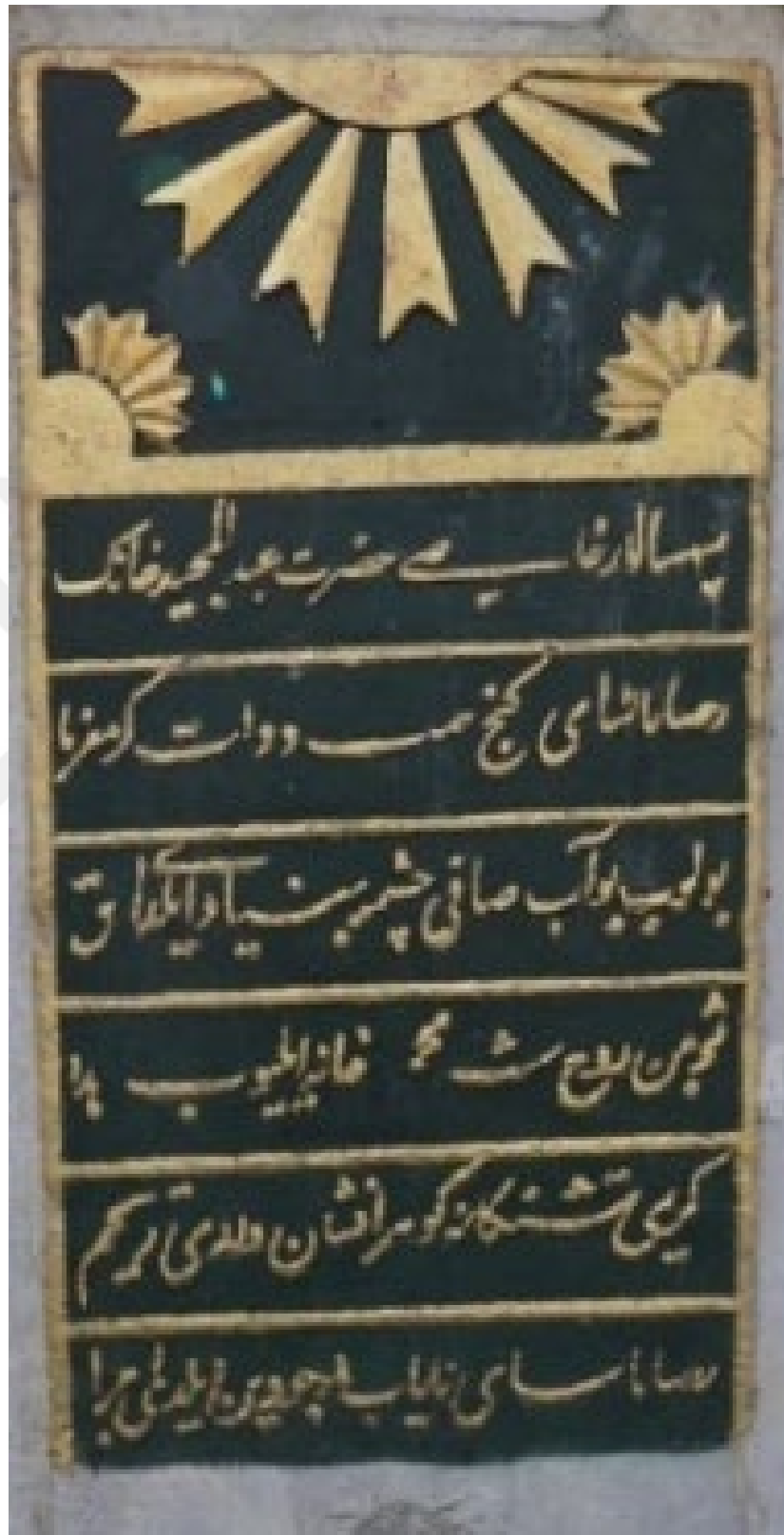
Resim 95: Serasker Hasan Rıza Paşa Çeşmesi Genel Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

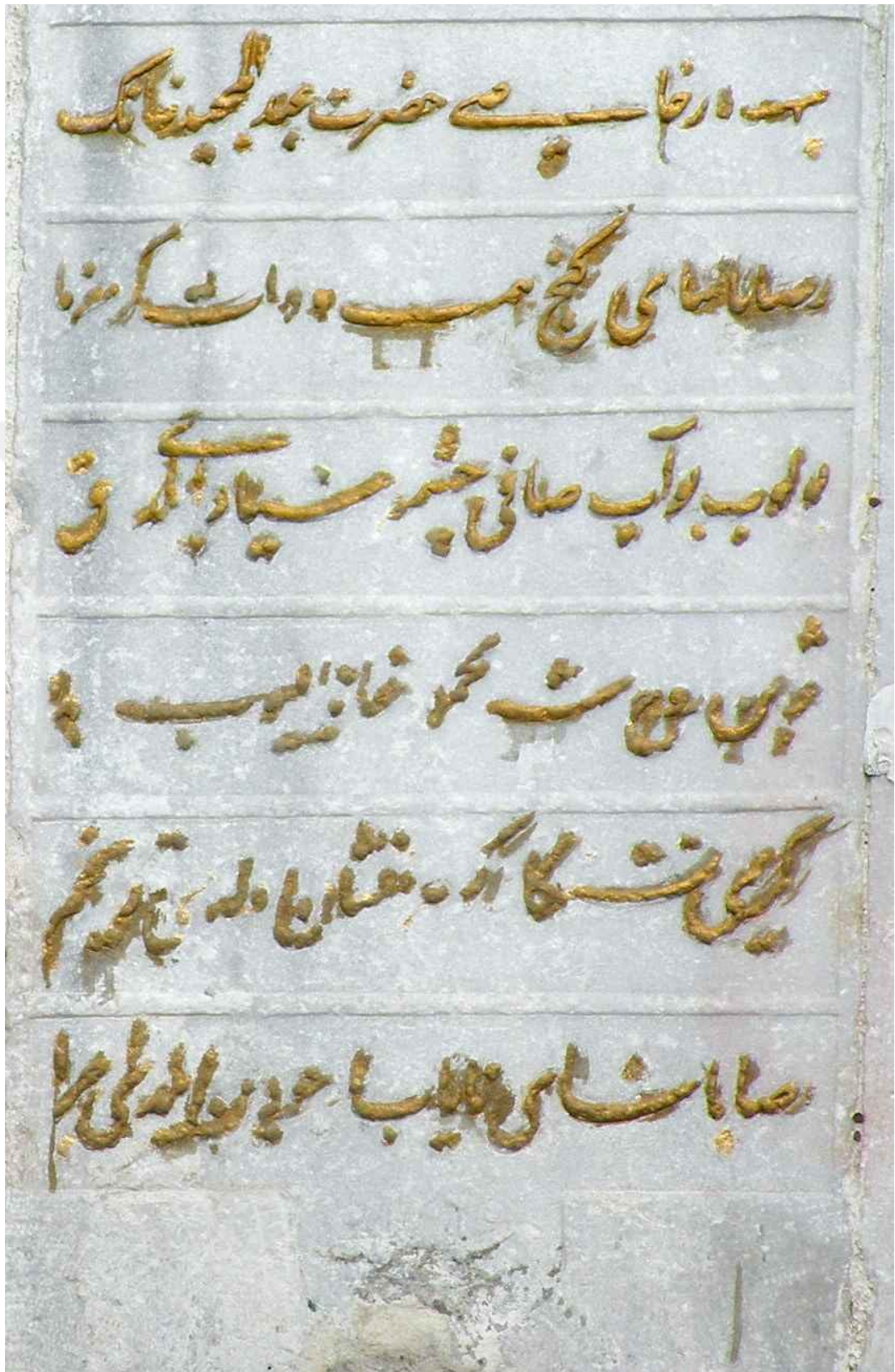
Resim 96: Serasker Hasan Rıza Paşa Çeşmesi Yakından Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Katalog 63: Serasker Hasan Rıza Paşa Çeşme Kitâbesi

(Kültür Envanteri)

Katalog 64: Serasker Hasan Rıza Paşa Çeşme Kitâbesi Arşiv Fotoğrafi

(Osmanlı Kitabeleri Projesi Arşivi)

Kitâbenin Yeri: Rami semtinde, Havuzbaşı Çeşme Sokak üzerinde ve Rami Kütüphanesi'ne oldukça yakın bir konumdadır.

Kitâbenin Metni:

سپہسالار خاصی حضرت عبد المجید خانک
رضا پاشایی گنج حمت ذوات کرمفرما
بولوب بو آب صافی چشمہ بنیاد ایلدی یعنی
ثوابن روح شا.... خاننا ایلوب اهداء
...کریمی تشنگانه گوهر افشان اولدی تاریخم
رضا پاشایی نایاب ماءى جودین ایلدی اجرا

Okunuşu:

Sipehsâlar-ı hassı Hazreti Abdülmecid Hanın
Rıza Pâsâ-yi genç himmet-ü zevât-ı kerem-fermâ
Bulub bu âb-ı sâfî çeşme bünyâd eyledi ya'ni
Sevâbın ruh-i şe... Mahmud Hâna eyleyüb ihdâ
.....kerimi teşnegânâ gevher-i efşan oldu târihin
Rıza Pâsâ-yı neyâb mâ-i cûdin eyledi icra

Yazı Türü: Celî Ta'lik

Hattatı: Bilinmiyor

Târih Kaydı: H.1260 (M.1844)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: -

Yerden Yüksekliği: -

Kalem Ağız Genişliği: -

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Çeşme adından da anlaşılacağı üzere Cihan Serasker Hasan Rıza Paşa tarafından yaptırılmış olup kesme taş malzemeden sade bir üslupla inşa edilmiştir. Söz konusu

su yapısı sol tarafından önüne doğru uzanan sekiz adet büyük yalağı ve sahasında bulunan meydancığı ile diğer çeşmelerden temayüz etmektedir. Bu yalaklar kışlanın hayvanlarının su ihtiyacını karşılamak için yapılmıştır.⁸⁰ Suyu halen akmakla beraber çeşme ve yalakların olduğu alana girmeye günümüzde müsaade edilmemektedir. Bu sebeple çeşme ile ilgili ölçüler alınamamış ve kitâbe arşiv fotoğraflarından incelenmiştir.

1995 yılında Eyüp Belediyesi tarafından restorasyon işlemi görerek çöp ve moloz yığınları arasından kurtarılmış⁸¹ olan çeşmenin sağ ve sol kenarında düz iki mermer sütun ve üstüne bindirilmiş yuvarlak bir kemer bulunmaktadır. Çatısı kemere neredeyse bitişik ve kemeri dengeleyecek şekilde üçgen bir üslupla yerleştirilmiştir. Teknesi yalaklar ile aynı seviyede olacak şekilde çukurdadır.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Çeşmenin ayna taşı ise aynı zamanda kitâbe taşı olup çeşmenin genel hacmine oranla büyükçedir. Yeşil zemin üzerine altı satır olacak şekilde altın varak kaplamalı kitâbenin üzerinde yarım alt şemse figürü ve sağlı sollu tezyinat unsurları göze çarpmaktadır. Kitâbede aşınmalar ve iyi yapılmamış restorasyonlar sonucunda bazı kısımlar okunamaz bir hal almıştır.

Kitâbedeki hattın hizası oldukça iyi olsa da maalesef onarımı pek profesyonel bir şekilde yapılmamış olup harf yapısında bozulmalar ve eksiklikler meydana gelmiştir. Örneğin ikinci satırdaki rıza kelimesinin “dad” harfinin noktası ve paşa kelimesindeki “pe” sesini veren üç nokta mevcut değildir. Ayrıca himmet kelimesindeki “te” harfinin iki noktası ile zevat kelimesindeki “ze” harfinin noktası da bulunmamaktadır.

Üçüncü satırın sonundaki yani kelimesi tam olarak okunamamaktadır. Dördüncü satırdaki sevabın kelimesinde “elif” harfi mevcut olmayıp “şe” harfinden sonrası anlaşılamamaktadır. Mahmud kelimesinin sonunda da eksiklik mevcut olup, ihda kelimesindeki ilk “elif” mevcut değildir.

⁸⁰ <https://www.suvakfi.org.tr/cesme/eyup/hasan-riza-pasa-cesmesi-h-1260-m-1844> (Erişim tarihi: 05.09.2023)

⁸¹ Haskan, *a.g.e.*, s. 408-409.

Beşinci satırdaki oldu kelimesinin “elif” harfi mevcut değildir. Tarihin kelimesinde ise garip bir şekilde “te” harfinin kendisi yoktur ama iki noktası vardır. Aynı zamanda kelime de “elif” harfi mevcut olmayıp “ha” harfinin noktası yoktur. Altıncı satırda ise Rıza Paşa terkinbinde hiçbir nokta bulunmamaktadır.

2.1.39. Hakkı Bey Çeşmesi

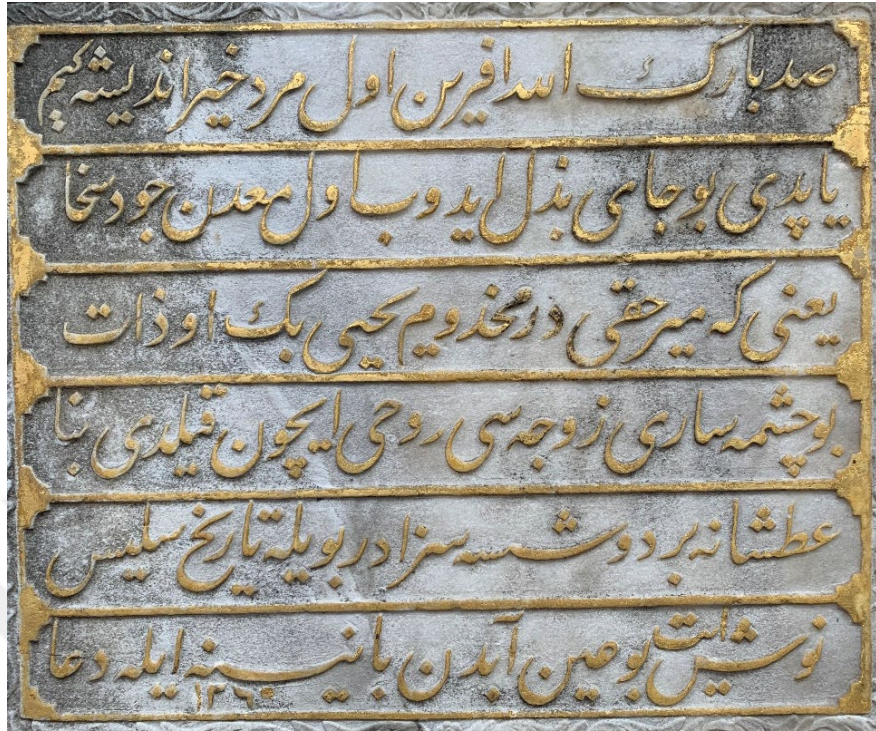
Resim 97: Hakkı Bey Çeşmesi Genel Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Resim 98: Hakkı Bey Çeşmesi İnşa ve Tamir Kitâbeleri

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Katalog 65 : Hakkı Bey Çeşmesi İnşa Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Katalog 66: Hakkı Bey Çeşmesi Tamir Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Katalog 67: Hakkı Bey Çeşmesi Tamir Kitâbesi Arşiv Fotoğrafi

(EYSAM Arşivi)

Kitâbenin Yeri: Defterdar'da, Edirnekapı'ya oldukça yakın bir yerdedir. Fethi Çelebi Caddesi üzerinde ve Sakız Ağacı Sokağı'nda müstakil halde konumlanmaktadır. Caddeye ismini veren Fethi Çelebi Camii'ye oldukça yakındır.

Kitâbenin Metni:

Çeşmenin inşa kitâbesinin metni şu şekildedir:

صد بارک الله افرین اول مرد خیر اندیشه کیم
یابدی بوجای بذل ایدوب اول معدن جود سخا
یعنی که میر حق در مخدوم یحیی بک او ذات

بو چشمه ساری زوجه سی روح ایچوقیلدی بنا
عشانه بر دوشسه سزادر بویله تاریخ سلیس
نوش ایت بو عین آبدن بانیسنه ایله دعا
۱۲۶۰

Çeşmenin tamir kitâbesinin metni şu şekildedir:

بانى ثاتلر بوسنا سراي اھالي سندن
حبیبه خانم وطاشچی الحاج نجیب افندیلرن اثر خیراتیدر
82۱۳۱۵

Okunuşu:

Çeşmenin inşa kitâbesinin metninin okunuşu şu şekildedir:

Sad barek Allah aferin ol merd-i hayr endişe kim
Yabdı bu cây-ı bezi idüb ol ma'den-i cûd-i sehâ
Ya'ni ki Mir Hakkı'dır mahdûm-ı Yahya Bey o zât
Bu çeşmesârı zevcesi ruhu içün kıldı bina
Atşâne bir düşse sezadır böyle târih-i selis
Nûş it bu ayn-ı âbdan banisine eyle du'â
1260

Çeşmenin tamir kitâbesinin metninin okunuşu şu şekildedir:

Bâni-i sâniler Bosna Sarayı ahalisinden
Habibe Hanım ve Taşçı El-Hac Necib Efendilerin eser-i hayratıdır
1315

Yazı Türü: Celî Ta'lik

Hattatı: Bilinmiyor

⁸² <https://www.suvakfi.org.tr/cesme/eyup/hakki-bey-cesmesi-h-1260-m-1844> (Erişim Tarihi: 06.11.2024)

Tarih Kaydı: İnşa: H.1260 (M.1844) / Tamir: H.1315 (M.1888)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: İnşa: 60 x 50 cm / Tamir: 37 cm (çap)

Yerden Yüksekliği: 125 cm

Kalem Ağzı Genişliği: 7 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Otakçılar ve Mustafa Paşa Tekkesi Camileri arasında yol üzerinde iken 1974 yılında sökülerek Boğaziçi Köprüsü Çevre Yolu üzerinde Haliç Köprüsü'nü geçtikten sonra E- 5 karayolu kenarına sağ kola taşınmıştır.⁸³

Tek yüzlü bir meydan çeşmesi olarak inşa edilen ve ana malzeme olarak muntazam küfe taşı kullanılan çeşme 1850 yılında Sadrazam Hüsrev Paşa'nın kethüdası ve Yahya Bey'in oğlu Mir Hakkı isimli bir zat tarafından yaptırılmış, daha sonra 1893 yılında Bosna Sarayı ahalisinden Habibe Hanım ve Taşçı Hacı Necib Efendi tarafından tamir ettirilmiştir.⁸⁴

Dörtgen planlı haznenin sokak cephesi üzerinde yekpare taştan kapıyı andıran basık kemerli bir niş içinde ayna taşı, üzerinde de inşa kitâbesi yer almaktadır. Düz bir çatıya sahip olan çeşmenin teknesi ve seki taşları yol kotunun altında kalmıştır. Oldukça sade olan yapının üst örtüsüne geçişte basit silme dört yönde yapıyı çevrelemektedir.⁸⁵

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Çeşmenin biri yapım diğeri onarımına ait olmak üzere iki adet kitâbesi vardır. İnşa kitâbesi yukarıda belirtildiği üzere ayna taşı üzerinde tamir kitâbesi ise diğer çeşmelerden farklı olarak sokak cephesindeki silmenin üstünde ve saçağın yukarısında oval formlu beyzi bir çerçeve içine alınmış madalyon şeklinin andırır şekilde ve müstakil vaziyettedir.

⁸³ Affan, *a.g.e.*, s.310; Haskan, *a.g.e.*, s.389.

⁸⁴ https://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=27163 (Erişim tarihi: 17.11.2023)

⁸⁵ İBB, *a.g.e.*, s.206.

Çeşmenin kemeri üzerindeki altı satırlık inşa kitâbesi ta'lik hat türünün oldukça başarılı bir yansımasıdır. Mermer bir levha üzerine altı adet süslü kartuş üzerine altın varak kaplama ile hakk edilen yazının dış çevresini de zarif bir zahrefe ıtar kuşatmaktadır. Yazı genel olarak kalıp şeklinde kullanılabilecek seviyede yüksek sanatsal bir performans gösterse de birinci satırda yer alan ol kelimesinin “vav” harfi ile hayr kelimesinin “ra” harfi, üçüncü satırdaki hakkıdır mahkûm kelimelerinin bitiş ve başlangıçlarında ve dördüncü satırdaki bina kelimesinin kalem kalınlığında restoratif hatalar bulunmakta olup tarih kaydı da çok belirgin değildir. Bununla beraber 1260 senesi okunabilmekte ve son satıra ebced hesabı uygulandığında da aynı rakamı vermektedir.

Dört satırlık beyzi madalyon içerisinde bulunan tamir kitâbesi ise inşa kitâbesinden daha yeni olmasına rağmen günümüzde pek okunaklı halde olmayıp çoğunlukla silinmiş durumdadır. Yalnızca sene kaydı bölümünde kısmi belirginlikler olan kitâbenin okunması estenpaj tekniği ile dahi mümkün olmadığı için metin içeriğine kaynaklar vasıtasıyla ulaşılabilmektedir.

2.1.40. Mühendis Ali Dede Çeşmesi

Resim 99: Mühendis Ali Dede Çeşmesi Genel Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Resim 100: Mühendis Ali Dede Çeşmesi Yakından Görünümü
(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Katalog 68: Mühendis Ali Dede Çeşme Kitâbesi
(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Nişanca'da, Aşhane Sokak'a bağlanan Abdurrahman Şeref Bey Caddesi bitimine yakın olup sol tarafta yer almaktadır. Arkasında Davud Ağa mezarlığı bulunmaktadır.

Kitâbenin Metni:

مهندس علي دده خير اندیش ایدی راه حقیقتده

خدا رحمت قیلہ جانن فدا قیلدی طریقتده

خراب اولموش ایدی یولی سراپا چشمه نك جانا

موفق بالخیر اولدی تراب بوشیده غربتده

۱۲۶۹

Okunuşu:

Mühendis Ali dede hayr endiş idi râh-i hakikatde

Hüdâ rahmet kıla cânın feda kıldı tarikatde

Harap olmuş idi yolu serapâ çeşmenin cânâ

Muvaffak bil-hayr oldu türâb püşîde gurbetde

1269

Yazı Türü: Celî Ta'lik

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H.1269 (M.1852)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 51 x 35 cm

Yerden Yüksekliği: 175 cm

Kalem Ağzı Genişliği: 6 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Çeşmeye ismini veren Ali Bey, çeşmenin asıl banisi olmayıp daha önceden mevcut olan çeşmeyi ve su yollarını tamir ettiren kişidir. Kitâbesinden de anlaşıldığı üzere Ali Bey dede unvanıyla anılmakta olup tarikat ehli bir kimsedir.⁸⁶

Kesme taş malzemeden klasik bir usulle inşa edilmiş olan çeşme genel itibariyle sade bir duruş sergilemektedir. Düz bir çatısı ile hafif sivri uçlu bir kemeri olan çeşmenin dış çevresinde kademeli şekilde içe girik dikdörtgen çerçeve göze çarpmaktadır. Teknesi kırık olan çeşmenin iki yanında küçük dinlenme sekisi bulunmakta olup sağda ki seki eğim sebebiyle neredeyse yol seviyesiyle eşitlenmiştir.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Çeşmenin kitâbesi dört satırdan meydana gelmekte olup sade dört kartuş içine hakk edilmiştir. Daha önceleri sade bir renkli zemine sahip olan kitâbe daha sonraları koyu yeşil renkli bir zemine dönüştürülmüştür. Çeşmenin kitâbesi hat sanatı açısından yüksek estetik değeri taşımayıp kaide dışı kullanımların çokluğu sebebiyle üzerinde söylenebilecek pek bir şey yoktur. Tarihi değeri kaim olmakla beraber oldukça gelişigüzel bir şekilde yazıldığı konuya hâkim olmayanların dahi ilk bakışta anlayabileceği bir düzeydedir.

Kitâbenin son kartuşunda sene kaydı olmakla beraber ebced hesabına vurulduğunda sayılar birbiriyle uyuşmamaktadır.

⁸⁶ Ali Bey zamanında Ayvansaray civarında, Hatice Sultan Yalısı ile Defterdar İskelesi arasındaki Hasan Efendi Yalısı'nda uzun müddet kiracı olarak oturmuştur. *İstanbul Çeşmeleri* adlı eserde kendisi için Dede ismi yazılmadığı gibi çeşmenin yapım tarihi ile ilgili olarak 1169 tarihi düşünülmüş olup bu tarih doğru değildir. Bkz: Tanışık, *a.g.e.*, c.1, s.188; Kafesoğlu vd., *a.g.e.*, c.6, s.1984.

2.1.41. Pertevniyal Valide Sultan eşmesi

Resim 101: Pertevniyal Valide Sultan eşmesi Genel Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

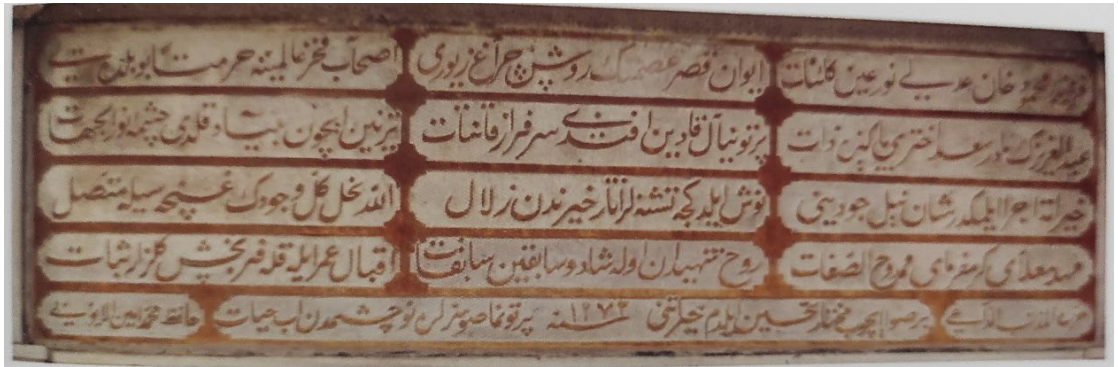
Katalog 69: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi En Üstte Yer Alan Besmele-i Şerif Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Katalog 70: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi Ayet-i Kerim Kitâbesi

(Osmanlı Kitabeleri Projesi Arşivi)

Katalog 71: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi İnşa Kitâbesi

(İstanbul'un Çeşme ve Sebil Kitâbeleri, Hasibe Durmaz)

Katalog 72: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi İnşa Kitâbesi Arşiv Fotoğrafi

(Osmanlı Kitabeleri Projesi Arşivi)

Katalog 73: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi Maşallah Kitâbesi

(Osmanlı Kitabeleri Projesi Arşivi)

Katalog 74: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi Nişinde Yer Alan Hadis-i Şerif Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Resim 102: Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi Ayna Taşı

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Defterdar'da, Yâvedûd Caddesi üzerinde, deniz sağ kolun üzerinde kalacak şekilde Ayvansaray Köprüsü'nün hemen altında yer almaktadır.

Kitâbenin Metni:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

...

وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ

صدق الله العظيم

...

فرزند محمود خان عدلی نور عین کائنات
ایوان قصر عصمتک روشن چراغ زیوری
اصحاب فخر عالمیتہ حرمتاً بو بلده یی
عبدالعزیزک مادر سعادختری پاکیزه ذات
پرتونیال قادیان افندی سر فراز قانتات
تزیین ایچون بنیادقیلیدی چشمه أنوارالجهات
خیراته اجرا ایلمکدر رشان نیل جودینی
نوش ایلدکچه تشنه لر اثار خیره نندن زلال
الله نحل کل وجودک غنچه سیله متصل
مهد معلائی کرمفرمای ممدوح الصفات
روح شهیدان اوله شادو سابقین سابقات
اقبال عمرایله قلّه فیربهش گلزار ثبات
برصو ایچیپ مختار تحسین ایلدم خیراتنی
پرتو نما صوسزلره نو چشمندن آب حیات
حرره المذنب الداعی حافظ محمد امین الایوبی

سنة ۱۲۷۳

...

ما شاء الله

...

قال النبي عليه السلام: 'خير المال ما أنفق في سبيل الله

Okunuşu:

Bismillahirrahmanirrahim

...

Ve cealnâ mine'l mâ-i külle şeyin hayyin efela yuminun

Sadagallahu'l-azim

...

Ferzend-i Mahmûd Hân-ı Adlî nûr-i ayn-ı kâinât
Eyvân-ı kasr-ı ismetin rûşen-çerağ-ı zîveri
Ashâb-ı fahr-ı âlemîne hürmeten bu beldeyi
Abdülazîz'in mâder-i sa'd-ahteri pâkîze-zât
Pertevniyâl Kadın Efendi ser-fîrâz-ı kânîtat
Tezyîn içün bünyâd kıldı çeşme-i nûrî'l-cihât
Hayrâta icrâ eylemektir şân-ı Nil-cûdini
Nûş eyledikçe teşneler âsâr-ı hayrından zülâl
Allah nahl-i küll-i vücûdun goncasıyla muttasıl
Mehd-i mu'allâ-yı kerem-fermâ-yı memdûhü's-sıfat
Rûh-i şehîdân ola şâd u sâbıkîn-i sâbıkât
İkbâl-i ömr ile kıla fer-bahş-ı gülzâr-ı sebât
Bir su içüp Muhtâr tahsîn eyledim hayrâtını
Pertev-nümâ susuzlara nev-çeşmeden âb-ı hayât
Harrerehü'l-müznibu'd-dâ'î Hâfız Muhammed Emîn El-Eyyûbî
1273

...

Maşallah

....

Kale en-nebiyyu Aleyhisselam: "Hayru'l-mali ma unfiga fî sebilullah"

Yazı Türü: Celî Sülûs ve Celî Ta'lik

Hattatı: Hâfız Muhammed Emîn El-Eyyûbî

Tarih Kaydı: H.1273 (M.1856)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi ve Arapça

Ölçüleri: 220 x 65 cm

Yerden Yüksekliği: 525 cm

Kalem Ağız Genişliği: 7 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

II. Mahmud'un eşi ve Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan⁸⁷ tarafından yaptırılan çeşme Defterdar İskelesi yanında ve Yavedud Camii sırasında iken Haliç Köprüsü'nün inşası sırasında yerinden sökülerek köprü ayağının yakınında bir yere nakledilmiştir.

Türk barok mimarisinin son derece seçkin bir örneği olan çeşme birden çok kitâbeye sahip olup baştanbaşı kabartma motiflerle süslenmiştir. Büyük hazneli ve dikdörtgen formlu olan çeşme tek yüz cepheye sahip olup tamamen mermer malzemeden yapılmıştır. Büyük ayna taşının sağı ve solunda bulunan ve Yunan tapınaklarını andıran iki oluklu köşe sütunlarının üzerinde iyonik başlıklar yer almaktadır.

Çeşmenin teknesi ve teknenin yanında bulunan dinlenme sekilerinin cephesi de yapının geneline oldukça uyumlu bir görünüşe sahip olup kabartma rozet ve dal süslemeleriyle bezenmiş durumdadır. Fakat çeşmenin ne suyu ne de bu suyu akıtacak bir lülesi bulunmamaktadır.⁸⁸

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Ayna taşının içinde yine iki sütun üzerine bindirilmiş yarım daire kavisli bir kemerin üzerinde yaprak motifleri ile hemen en tepesinde kabartmalı yaprak motifleri içerisine alınmış yuvarlak formlu bir “*maşallah*” kitâbesi bulunmaktadır. Kemerin hemen altında ise ayna taşının ortasına denk gelecek şekilde yine yuvarlak formlu büyükçe bir madalyonun içinde H.1273 senesi tarih kaydına sahip olan ve “*hayrülmal...*” şeklinde başlayan bir hadis-i şerif kitâbesine rastlanmaktadır. Hadis-i şerif madalyonu üstte yaprak kabartmaları altta girland bezemesiyle süslenmiş durumdadır. Daha

⁸⁷ Pertevniyal Valide Sultan 1883 tarihinde vefat etmiş olup kabri Aksaray ilçesinde bulunan ve yine kendisi tarafından muhteşem bir işçilikle yaptırılan Pertevniyal Valide Sultan Cami'sinde yer alan türbeye nakledilmiştir. Kendisinin yaptırmış olduğu ikinci çeşmede Yâvedüd İskelesi Sokağı ile Yâvedüd Çeşmesi Sokağı'nın birleştiği yere yakın iken 1972 yılında mahallenin istimlak edilmesiyle beraber yok olmuş ve günümüze ulaşamamıştır. (Haskan, *a.g.e.*, s. 403.) Bu çeşmenin bahse söz konusu çeşmeye kıyasla daha küçük bir hacme sahip olduğu rivayet edilmektedir. Eyüpsultan ilçesindeki çeşmelerin haricinde Pertevniyal Valide Sultan, Fatih ilçesinde dört, Giresun'un Şebinkarahisar ilçesinde de bir adet daha çeşme yaptırmış olup Kadıköy ilçesinde bulunan Halit Ağa Çeşmesi'nin tamiratını da üstlenmiştir. (<https://yeditepefatih.com/2022/nisan-mayis-haziran/pertevniyal-valide-sultan-cesmeleri/> Erişim tarihi: 24.04.2024)

⁸⁸ Affan, *a.g.e.*, 942 nolu çeşme.

aşağıya doğru ise zarif, antik bir vazo kaidesine geçirilmiş olan musluk bölümü yer almaktadır.

Çeşmenin üst kısmında ise ayna taşı ile aynı genişliğe sahip üç sütun ve beş satırlık büyük kitâbe yer almaktadır. Kitâbe sütunların devamından yatay şekilde geçen iki korniş ile sınırlandırılmıştır. Kitâbenin üzerinde ise güneş, yaprak, çiçek ve üzüm motifleri ile süslenmiş oldukça büyük ve gösterişli bir taç bulunmaktadır. Tacın ortasında oval formlu ve defne dallarından örülmüş bir madalyon içerisine hak edilmiş besmele kitâbesiyle hemen altında bir kuşak içine yazılmış su ayeti kitâbesi yer almaktadır.

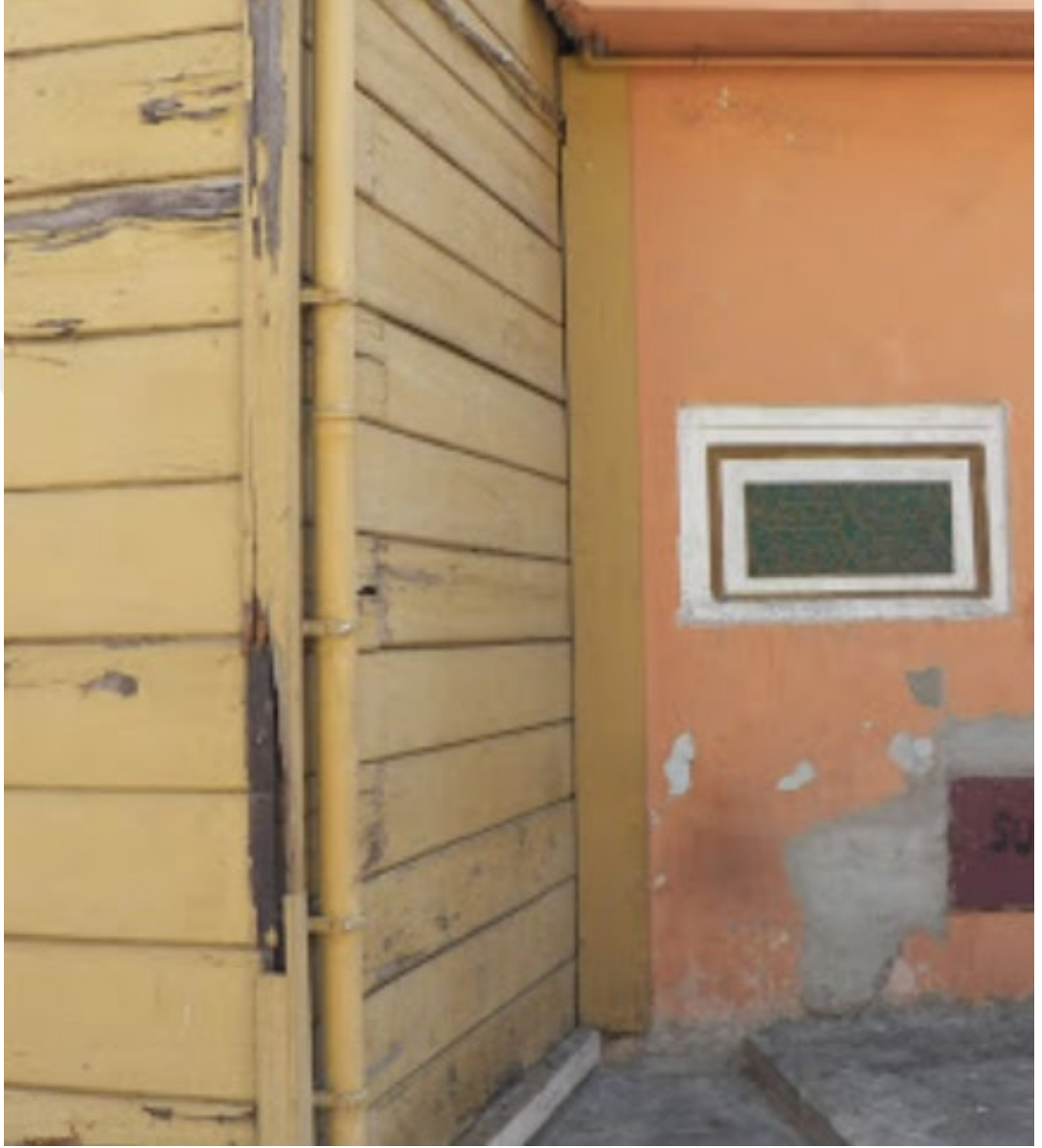
İstif tarzda ve celî sülüs ile yazılan besmele, su ayeti, maşallah ve hadis kitâbeleri oldukça güzel ve mütevazin bir şekilde yazılmıştır. Celî ta'lik ile yazılan ana kitâbe ise beş satır üç sütundan oluşmaktadır. Ta'lik hatlı kitâbe sülüs hatlı kitâbelere nazaran biraz zayıftır. Son satırında belirtildiğine göre ta'lik kitâbenin hattatı Eyüplü Muhammed Emin Bey'dir. Ancak hadis kitâbesinde yer alan imza okunamamaktadır. Dolayısıyla ya sülüs ve ta'lik hatları iki farklı kişi tarafından yazılmıştır, ya da Muhammed Emin Bey'in sülüs hattı ta'lik hattından daha kuvvetlidir.

Ana ta'lik kitâbesinde boşluklardan ziyade harflerin bizatihi kendisinin çok ustalıkla yazılmadığı görülmektedir. Bunun en belirgin örneği ise “ayn” ve “ha” harflerinin baş kısımlarıdır. On ikinci kartuşta yer alan fer kelimesi şayet iki harfse kırılmada bir problem yaşanmış, yok şayet üç harf ise “ra” harfinin şekli hatalı olup, tam anlaşılamamaktadır.

Kitâbelerde dikkat çeken bir diğer nokta ise kale kısmı küçük hadis metni kısmının ise büyük ağızlı kalemle yazılmış olmasıdır. Hadis metninin hemen altında Latin harfleriyle mermer zemine kazınmış olan tamir kitâbesi yer almaktadır.

Ana kitâbenin tarih satırında noktalı harflerin ebced hesabı ile karşılığı 1274 sayısını vermektedir. Dolayısıyla ebced hesabı ile sene kaydı bir rakam farkı ile birbiriyle uyumaktadır.

2.1.42. Otakçılar Camii Çeşmesi

Resim 103: Otakçılar Camii Çeşmesi Uzaktan Görünümü
(Google Map/Tarihi Fethi Çelebi Camii Görselleri)

Katalog 75: Otakçılar Camii Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Fethi Çelebi Camii, Gazanfer Ağayı Atik Mescidi ve Atik Gazanfer Ağa Camii isimleriyle de bilinen caminin arka sırasındaki evin duvarına monte edilmiş durumdadır.

Kitâbenin Metni:

كثر الله خيرہ وسقاه
بمياه النعيم في عقباه
ايتدي بوجامعده خير جميل
تشنگان طريقه يابدي سبيل

Okunuşu:

Kessarallahu hayrahu ve sagâhu
Bî miyahi'n-naîm fî ugbâhu
Etdi bu cami'inde hayru sebîl
Teşnagân tarîyihii yapıdı sebîl

Yazı Türü: Celî Sülüs

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: -

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 61 x 27 cm

Yerden Yüksekliği: -

Kalem Ağzı Genişliği: 7 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Çeşmeden günümüze yalnızca kitâbesi kalmış olup çeşmenin genel yapısı, kim tarafından yaptırıldığı ve kitâbesinin kime ait olduğu hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Celî sülüs hat ile yazılmış olan kitâbe iki sütun, iki satır ve dört paftadan ibarettir. Sene kaydı bulunmayan kitâbede son satır ebced hesabına vurulduğunda 1274 sayısını vermektedir. Dolayısıyla H.1274 yılında yapılmış olması muhtemeldir.

Kitâbedeki yazı kadim bir üsluba sahip olup terkibi oldukça güzeldir. Kitâbenin teşkilindeki verde, sükûn ve hançerli elif dikkat çekicidir. Ayrıca özellikle “cim ve ha” harflerinin günümüze oranla daha kalın yazıldığı görülmektedir.

2.1.43. Hüsrev Paşa Çeşmesi

Resim 104: Hüsrev Paşa Çeşmesi Yan Cepheden Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Resim 105: Hüsrev Paşa Çeşmesi Ön Cepheden Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Katalog 76: Hüsrev Paşa Çeşme Kitâbesi Arşiv Fotoğrafi
(Osmanlı Kitabeleri Projesi Arşivi)

Katalog 77: Hüsrev Paşa Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Bostan İskelesi Sokak sonunda, sahile çok yakın bir yerde iken 1984 tarihinde, hemen yakınındaki Mihrişâh Valide Sultan imareti avlusuna nakledilmiştir.⁸⁹

⁸⁹ Haskan, *a.g.e.*, s.405-406. Su vakfı internet sitesinde çeşmenin taşınmasına dair şu bilgiler yer almaktadır: Çeşme, Eyüp- Bostan İskelesi, Hüsrev Paşa Kütüphanesi'nin bahçesinde iken Vakıflar Baş Müdürlüğü tarafından Eyüp, Boyacı Sokağı 10 numarada bulunan Vakıflar İmareti Şube Müdürlüğü'nün bahçesine (hazireye) nakledilmiştir, mezar taşlarının arasına yerleştirilmiştir. Bkz: <https://www.suvakfi.org.tr/cesme/eyup/kaptan-i-derya-sadrazam-husrev-mehmed-pasa-cesmesi-h-1275-m-1838-husrev-pasakutuphanesi-cesmesi> (Erişim Tarihi: 05.11.2023)

Arkasında bir kahve, sol tarafında Hüsrev Paşa Kütüphanesi, karşında ise Adile Sultan Türbesi ile Hüsrev Paşa Türbesi vardır.

Kitâbenin Metni:

خسرو ذي جود و پاشای مروت منبعك
روحى شاد اولسون دمام رحمت رحماندن
سويلدم آصف بو دلجو چشمه يه تاريخ تام
آب حيوانى اقتدي بر ... بوستاندن
۱۲۷۵

Okunuşu:

Hüsrev-i zi-cüd-u Paşa-yı mürüvvet menba'ın
Rûhuşad olsun demâdem rahmet-i Rahmândan
Söyledim Âsaf bu dîlcü çeşmeye târîh-i tâm
Âb-ı hayvânı akıtdı bi ... bostandan
(1275)

Yazı Türü: Celî Ta'lik

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H.1275 (M.1858)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 25 x 26 cm

Yerden Yüksekliği: 125 cm

Kalem Ağız Genişliği: 6 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Kaptan-ı Deryâ Sadrazam Hüsrev Mehmed Paşa Çeşmesi ve Hüsrev Paşa Kütüphanesi Çeşmesi isimleriyle de bilinmektedir. Çeşme Hüsrev Mehmed Paşa'nın ölümünden sonra adına hayrat olarak yaptırılmıştır.

Çeşme, dört köşeli sütun şeklinde olup yekpare mermerden inşa edilmiştir. Bir tepelik üzerine oturtulmuş çeşmenin daha önceleri üçgen bir başlığı bulunmaktayken taşınma esnasında diğer bazı kısımlar ile birlikte kırılmıştır. Sütunun üst kısmında, iç kısımları

yaprak motifleriyle çevrelenmiş bir başlık bulunmaktadır. Başlığın altında, her cephede, ortada içerisinde rozet motifi bulunan birer baklava dilimi, altında ise başlığı boydan boya dolaşan örgü motifi yer alır.

Sütunun ön yüzünde ve başlığın hemen altında şair Asaf'ın H.1275 tarihli iki beyitlik kitâbesi, kitâbenin altında ise dikdörtgen bir pano içerisinde bir saksı motifinin içinden yükselen akantus yaprağı işlemesi yer almaktadır. Çeşmenin dilimli kurnası, yivli ve dışa taşkın bir yarım sütunun üzerine oturtulmuştur.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Dört kısa satır halinde, sade kartuş üzerine ve direkt taş zemine hakk edilmiş kitâbede tarih kaydı bulunmaktadır. Ancak kitâbedeki eksiklik sebebiyle ebced hesabına vurulamamaktadır. Bununla beraber sene kaydı ile ebced hesabı karşılaştırılmaya çalışılıp kayıp harfler tahmin edilmeye çalışılsa da sağlam harflerdeki ebced hesabının oldukça büyük bir sayıya tekabül etmesi sebebiyle mümkün olmamıştır.

Çeşme çok eski bir tarihte yapılmış olamamasına rağmen kitâbede kullanılan hat daha kadim bir tarihte yazılmış hissi vermektedir. Yazı terkihi genel olarak çok mütevazın olmayıp usta bir elden çıkmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin ikinci satırdaki olsun kelimesinde yer alan “sin” harfi daha uzun ve rahmet kelimesindeki “ha” harfi daha kısa bir şekilde yazılmalıdır. “Sin” harfinin keşidesinin bu denli kısa “te” harfinin keşidesinin bu denli uzun olması göze rahatsızlık vermektedir. Üçüncü satırdaki tarih kelimesinde yer alan “ha” harfinin kıvrımında yer alan kırılma ve fazla genişlikte kaide dışı bir yazım örneğidir. Dördüncü satırdaki “be” harfinin satıra düşüşü aynı şekilde mütevazın olmayıp harf olması gerektiğinden daha yuvarlak kalmıştır.

2.1.44. Alibeyköy Çeşmesi

Resim 106: Alibeyköy Çeşmesi Genel Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Katalog 78: Alibeyköy Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Alibeyköy Atatürk Caddesi üzerinde bulunan Eski Alibeyköy Mescidi'nin duvarına yaslı olarak, caminin sağ kapısı tarafında ve köşe başında olacak şekilde konumlanmaktadır.

Kitâbenin Metni:

ادنه متصرفی اسبق مرحوم سلیمان پاشانك كوچك
كریمه سی مرحومه و مغفور لها خدیجه خانمك روحیچون
و كافهء اهل ایمان ارواحیچون فاتحه
تعمیر ۱۵ صفر سنه ۱۲۷۹

Okunuşu:

Adana mutasarrıfı esbak merhum Süleyman Paşa'nın küçük
Kerimesi merhume ve mağfurun lehâ Hadice Hanım'ın ruhiçün
Ve kaffe-i ehl-i iman ervahiçün fatiha.
Ta'mir-i 15 Safer 1279

Yazı Türü: Celî Ta'lik

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H.1279 (M.1862)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 88 x 31 cm

Yerden Yüksekliği: 165 cm

Kalem Ağzı Genişliği: 10 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Çeşme genel olarak döneminin klasik özelliklerini yansıtmakta olup duvarına yaslı olarak bulunduğu Hatice Sultan Camii çeşmeden daha sonra kitâbesinde belirtildiği üzere H.1315 (M.1898) yılında inşa edilmiştir. Yapısında temel malzeme olarak kesme taş kullanılmıştır. Önünde bulunan yol seviye bakımından dolayı yükseldiği için günümüzde yarı gömülü haldedir.

Yarım daire şeklinde olan kemerin içinde üç satırlık kitâbeye sahip olan çeşmede ayna taşı bulunmamaktadır. Kitâbenin altında saçtan yapılmış bir kapak üstünde ise yarım daire şekilde kabartma güneş şuası bulunmaktadır. Çeşmenin Sultan III. Ahmed döneminden önce inşa edildiği anlaşılmaktadır.⁹⁰

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Üç satır halinde yeşil zemin üzerine altın varak kaplama harflerle yazılmış olan kitâbenin satır aralarında iki yatay çizgi ve kitâbenin hemen üzerinde yer alan kabartma korniş dikkat çekmektedir. Kitâbenin üstünde aynı zamanda yarım şemse kabartması yer almaktadır. Kitâbe oldukça okunaklı olup istif tarz tercih edilmemiştir. Kitâbede yer alan altı adet keşidenin bütün yazıyı dengelediği gözlemlenmektedir.

⁹⁰ Affan *a.g.e.* s: 118; Haskan, *a.g.e.*, s. 380; Tanışık, *a.g.e.*, c.1, s.274.

2.1.45. Zehra Hanım Çeşmesi

Resim 107: Zehra Hanım Çeşmesi Genel Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Katalog 79: Zehra Hanım Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Düğmeciler’de, Derviş Mustafa Efendi Çeşmesi sağ, Vezir Tekkesi sol kolda kalacak şekilde Vezir Tekkesi Sokağı takip edilince biraz ileride sokağın hafifçe kıvrıldığı noktada solda yer almaktadır.

Kitâbenin Metni:

دختر پاکیزه سی مختار افندینک زهی
 فی سبیل الله بذل نقد جود ایلہ بنام
 حضرت خالد جوارنده گرزکن سوبسو
 اولدی جاری قلبنه الهام اسقای انام
 خاک پاک والدی مرحوم ایلہ بالخاصه
 دادری میر جلال ارواحک ایتدی شادکام
 ... روز شب دوندوکجه بویله خیرینی
 قبهء مینا ایچنده سویلسون جوق خاص و عام

اب زتاب افتيله خانمان و زاتى هم
اوله لر سيراب جوى فخر الى يوم القيام
قطره جوهرله يازدم شوقيا تاريخنى سنه ١٢٨٤
ياپدى زهرا خانم الحق چشمه يى بر فوق كام

Okunuşu:

Duhter-ı pākizesi Muhtar Efendi'nin zehi
Fi sebilillâh bezl-i nakd-i cûd ile benâm
Hazret-i Hâlid civarında gezerken sû-besû
Oldu câri kalbine ilham iskayi enam
Hâk-ı pak ve aldı merhum ile bilhassa
Dâderi Mir Celâl ervahın itti şâdgâm
Tast gerdûn rûz-ı şeb döndükçe böyle hayratını
Kâbr-i minâ içinde söylesin çok hass ü âmm
Âb-ı zenân afiyetle hân mân ü zâtı hem
Olalar sirâb cüy-i fahr ila yevmu'l-kıyame
Katrei cevherle yazdım şevkiyâ târihini sene 1284
Yapdı Zehra Hanım elhak çeşmeyi bir fevk-i kâm

Yazı Türü: Celî Ta'lik

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H.1284 (M.1867)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 54 x 39 cm

Yerden Yüksekliği: 115 cm

Kalem Ağzı Genişliği: 4 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Çeşmeye adını veren ve banisi olan Zehra Hanım, hayratı babası Muhtar Efendi ve kardeşi Celâl Bey'in ruhları için yaptırmıştır.⁹¹

Klasik Türk mimarisi üslubunda oldukça sade bir tarzda inşa edilmiş olan çeşmenin yapımında kesme taş malzeme kullanılmıştır. Yapı mimarisi açısından oldukça mütevazi olan çeşme üçgen başlıklı bir çatı, sivri bir kemer, kemerinden görece daha derin olan nişi altında bir inşa kitâbesi, dinlenme sekileri ve mermerden bir tekneye sahiptir.

Çeşitli kaynak⁹² ve kadim görsellerden anlaşılaçağı üzere çeşme daha önceleri oldukça harap durumdayken Eyüp Belediyesi tarafından restore edilmiştir.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Çeşmenin kitâbesi altı satır, iki sütun ve on bir sade kartuştan oluşmaktadır. Son satır tek kartuş içinde yazılmış olup ortasında sene kaydı bulunmaktadır. Altın sarısı varak kaplama tercih edilen kitâbenin bazı keşidelerinin eğimleri pek mütevazın değildir. Aynı zamanda birtakım harflerin baş kısımları da pek incelikli olmayan bir biçimde yazılmıştır. Bazı bölümlerinde kırılmalar sebebiyle eksiklikler ve okuma zorlukları meydana gelen kitâbede harfler arasındaki boşluklarda pek mütevazın olmayıp kimi zaman küçük kimi zaman büyük aralıklar bulunmaktadır.

Kitâbede sene kaydı bulunmakla beraber son satıra mücevher düzen ebced hesabı uygulandığı yani noktalı harflerin değeri hesaplandığı zaman kitâbede belirtilen tarih ile mütâbık olduğu görülmektedir.

⁹¹ Haskan, *a.g.e.*, s. 416.

⁹² Affan, *a.g.e.*, 1153 nolu çeşme.

2.1.46. Hayrettin Paşa Çeşmesi

Resim 108: Hayrettin Paşa Duvar Çeşmesi Genel Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Resim 109: Hayrettin Paşa Duvar Çeşmesi Yakından Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Katalog 80: Hayrettin Paşa Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Kitâbenin Yeri:

Duvar Çeşmesi Eyüp Merkez’de, Mihrişah Valide Sultan Türbesi çıkmazında Eyüp İmareti Adak Kurban Kesim Merkezi’nin hemen karşısında yer almaktadır.

Kitâbenin Metni:

مرحوم ومغفور له
صدر اسبق خيرالدين باشانك
آثار خيريه سندندر
١٣١٠

Okunuşu:

“Merhum ve mağfurun leh
Sadr-ı esbak Hayreddin Paşa’nın
Âsar-ı hayriyesindendir”
1310

Yazı Türü: Celî Sülüs

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H.1310 (M.1894)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 85 x 59 cm

Yerden Yüksekliği: 235 cm

Kalem Ağzı Genişliği: 8 ve 4 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: 4 ve 2 mm

Yapı Hakkında Bilgi:

Eyüpsultan ilçesi sınırları dâhilinde Hayreddin Paşa ve Tunuslu Hayreddin Paşa çeşmesi olarak anılan iki adet çeşme bulunmakta olup her ikisi de aynı tarihe sahiptir. Bunlardan biri büyük hazneli bir duvar çeşmesi diğeri ise çift yüzlü bir meydan çeşmesi olup kitâbelerinde farklı hat türü kullanılmakla beraber birbirlerine oldukça yakın ibareler yer almaktadır.

Hazneli duvar çeşmesi genel itibariyle oldukça sade bir mimari özellik göstermekte olup alnında bir adet kitâbe, sade bir ayna taşı ve iki tarafında dinlenme sekisi olan bir adet tekneye sahiptir. Çeşmede ana malzeme olarak kesme taş kullanılmış olup cephesi tuğla çizgilerle üç büyük dikdörtgen levhaya bölünmüş hissi uyandırmaktadır. Çeşme düz ve beton bir çatıya sahip olup dışarıya doğru hafifçe genişleyen bir saçağı vardır.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Çeşmenin üç kısa satırdan mütekevvîn kitâbesinin ilk ve son satırında kabartma yaprak motifleri bulunmaktadır. Sade kitâbedeki sülüs yazı oldukça hoş bir üslupla yazılmış olup üzerinde imza bulunmaktadır. Ancak kitâbenin kime ait olduğu tarafımızca anlaşılamamıştır. İki ayrı kalem kalınlığıyla yazılmış olan kitâbede medler ve harflerin birbirileri ile uyumu göze oldukça güzel görünmektedir.

Zamanının sanat anlayışına kıyasla çok daha ustalıkla bir şekilde yazılmış kitâbenin ilk satırında yer alan merhum ve mağfur kelimelerindeki “vav” harfleri oldukça simetrik

bir biçimde yazılmıştır. Son satırdaki “ya, sin ve ha” harflerinin birbirleri ile uyumu da oldukça hoş durmaktadır.

2.1.47. Tunuslu Hayrettin Paşa Çeşmesi

Resim 110: Tunuslu Hayrettin Paşa Meydan Çeşmesi Genel Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Resim 111: Tunuslu Hayrettin Paşa Meydan Çeşmesi Yan Cephe Görünümü
(Kültür Envanteri)

Katalog 81: Tunuslu Hayrettin Paşa Meydan Çeşmesi Ön Yüz Kitâbesi
(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Katalog 82: Tunuslu Hayrettin Paşa Meydan Çeşmesi Arka Yüz Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Kitâbenin Yeri:

Çift yüzlü meydan çeşmesi ise Eyüp İskele'ye varmadan hemen önce gelen Hz. Halit Bulvarı üçüncü çıkışta yer alan Zal Mahmut Paşa Medresesi'nin önündeki yeşil alanda bulunmaktadır.

Kitâbenin Metni:

مرحوم و مغفور له صدر اسبق تونسلى

خير الدين پاشانك اثار خيريه سيدر

سنة ١٣١٠

مراد أولكر خيراتى

Okunuşu:

“Merhum ve mağfurun leh sadr-ı esbak Tunuslu
Hayreddin Paşa'nın asar-ı hayriyesidir”

Sene 1310

Murad Ülker Hayratı

Yazı Türü: Celî Sülüs ve Celî Ta'lik

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H.1310 (M.1894)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 68 x 26 cm

Yerden Yüksekliği: -

Kalem Ağzı Genişliği: 11 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Çift yüzlü müstakil meydan çeşmesi simetrik olup önlü arkalı aynı unsurları içermektedir. Dikdörtgen iskeletli ve oval bitişli sade çeşmede ana malzeme olarak mermer kullanılmıştır. Yeşil zemin üzerine iki satırdan oluşan altın varak kaplama ta'lik inşa kitâbesi bulunmaktadır. Asıl kitâbenin altında büyük bir ihtimalle kendisi tarafından restore edildiği için 41 x 9 cm ölçülerinde “*Murad Ülker hayratı*” şeklinde yeni bir satır eklenmiştir.⁹³ Musluğun altında kordonlu bir amudun üzerine monte edilmiş bir adet evye bulunmaktadır. Çeşme mermer bir platform üzerinde bulunmaktadır.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Ta'lik çeşmenin kitâbesinde en göze çarpan özelliklerden birisi inşa ve tamir kitâbelerinin aynı hat türü kullanılarak yazılmış olmasına rağmen farklı zamanlarda ve farklı hattatlar tarafından yazılmış olmasıdır. Özellikle iki kitâbede kullanılan “mim ve ra” harfleri arasındaki üslup farkı ilk bakışta dahi kolayca anlaşılmaktadır. Aynı zamanda inşa kitâbesinde celî hat tamir kitâbesinde ise normal boyutlu ta'lik hat kullanılmıştır.

⁹³ Bu ibare tarafımızca pek uygun bulunmamıştır. Çünkü “hayratı” kelimesi sanki söz konusu çeşmenin asıl banisinin Murat Ülker olduğu hissiyatı uyandırmaktadır. Halbuki bu kimse çeşmenin banisi değil tamir ettirenidir.

Genel itibariyle birbiriyle uyumlu ve temiz harflere sahip olan kitâbe hat sanatı açısından makbul düzeydedir. Ancak büyük ihtimalle restorasyon sırasında meydana gelen birtakım uygulamalardan dolayı “sin ve vav” harflerinin şekillerinde kısmi bozukluk oluşmuştur. Aynı zamanda hayriyesidir kelimesindeki “ha” harfinin noktası bulunmamaktadır. Asar kelimesinde de “se” harfi daha kalın yazılmalıyken ince kalmıştır. Bununla beraber “se” harfinin üç noktasının yan yana değil de üst üste konulması oldukça güzel bir ta’lik “se” harfi tasarımı örneği sergilemektedir.

2.1.48. Hasan Hüsnü Paşa Çeşmesi

Resim 112: Hasan Hüsnü Paşa Çeşmesi Genel Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Katalog 83: Hasan Hüsnü Paşa Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Resim 113: Hasan Hüsnü Paşa Çeşmesi Teknesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Eyüp Sultan Merkez Mah. İskele Caddesinde bulunan Kaptan Paşa Camii'nin İskele Caddesine bakan cephede yer almaktadır.

Kitâbenin Metni:

و جعلنا من الماء كل شيء حيّ

Okunuşu:

“Ve cealnâ mine'l mâi külle şeyin hayy”

Yazı Türü: Celî Sülûs

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H. 1318 (M.1900)

Kitâbenin Dili: Arapça

Ölçüleri: 65 x 16 cm

Yerden Yüksekliği: 200 cm

Kalem Ağzı Genişliği: 9 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Çeşme Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa Çeşmesi, Kaptan Paşa Cami Çeşmesi, Büyük İskele Cami Çeşmesi adlarıyla da bilinmektedir.

16. yüzyılda Hacı Mahmud Ağa tarafından mescit olarak yapılmış olan bina ve değişik zamanlarda tamir ve tadilat geçirmiştir. Daha sonra Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa 1900 yılında ahşap olan mescidi taş malzeme kullanılarak kagir şeklinde yeniden inşa ettirilmiş ve camiye dönüştürmüştür. Kesme taştan klâsik olarak yapılmış olan çeşme ise 16. yüzyılda yapılmış olan mescide ait olup Hasan Hüsnü Paşa mescidi kagir olarak yaptırırken çeşmeyi de tamir ettirmiştir.⁹⁴

Bir duvar çeşmesi olarak inşa edilen çeşme en tepeye doğru keskinleştirilmiş bir kemerle çerçevelenmiş olup taştan yapılmış kemerde iki adet dışa taşkın konsol üzerine oturmaktadır. Konsolun alt kısmı ise mermer malzemeden devam etmekte olup tabana doğru bittiği yerde yine mermer tekne başlamaktadır. Teknenin yüz cephesinde

⁹⁴ <https://www.suvakfi.org.tr/cesme/eyup/bahriye-naziri-hasan-husnu-pasa-h-1318-m-1900-buyuk-iskele-camii-cesmesi> (Erişim Tarihi: 01.03.2024)

ise sağı sollu halde bulunan iki madalyon işlemesi göze çarpmaktadır. Bir adet musluğa sahip olan sade çeşme de ayna taşı bulunmamaktadır.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Çeşmenin kitâbesi nişin içerisinde ve hemen kemerin sivri ucunun altında olup mermer zemine altın varak ile hakk edilmiştir. Hattı oldukça anlaşılır olan celî sülûs kitâbe oldukça anlaşılır bir üslupla yazılmış olup istif özellik göstermemektedir. Kitâbede tarih kaydı bulunmamaktadır. Harfler yeni dönem üslubu özelliklerini sergilediği için kitâbenin çeşme ile aynı tarihte mi yazıldığı yoksa daha sonra mı yazıldığı şüphe uyandırmaktadır.

2.1.49. İslambey Çeşmesi

Resim 114: İslambey Çeşmesi Arşiv Fotoğrafı

(EYSAM Arşivi)

Resim 115: İslambey Çeşmesi Günümüz Genel Görünümü
(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Resim 116: İslambey Çeşmesi Yakından Görünümü
(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Katalog 84: İslambey Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Kitâbenin Yeri: İslambey’de, İslâm Bey Caddesi ile İslâm Çeşmesi Sokağı’nın birleştiği yerde ve sokağın sağ köşesindedir. Arkasında İslâm Bey Camii ve Hazîresi, karşısında ise İslâm Bey İlkokulu bulunmaktadır.

Kitâbenin Metni:

صاحب الخير صانه المولى
ما جرى العين فى سبيل الله
عين ماء جوت من افضاله
ما رأت عينها عيون مياه
شهيد الله قصر اقباله
نال آماله و طال بقاءه
جاء فرد لامر تاريخ
اشرب الماء حسبة لله
تعمير الثانى فى شعبان سنة ١٣٢٢

Okunuşu:

Sâhibu'l-hayri sânehu'l-mevlâ
Mâ cerâ'l-ayne fî sebîlillahi
Aynu main cevvet min efdâlihi
Mâ raet aynuhu uyûni miyâhu
Şehşydullahi kasru ikbalihi
Nâle âmâlehu ve tâle bekahu
Câe ferdün li emr-i tarih
İşrabi'l-mâe hasbeten lillah
Ta'mir-i sâni fî şa'bân sene 1322

Yazı Türü: Celî Ta'lik**Hattatı:** Bilinmiyor**Tarih Kaydı:** H.1322 (M.1904)**Kitâbenin Dili:** Arapça**Ölçüleri:** 65 x 42 cm**Yerden Yüksekliği:** 125 cm**Kalem Ağzı Genişliği:** 7 mm**Hareke Kalem A. Genişliği:** -**Yapı Hakkında Bilgi:**

Kesme taştan yığma usulüyle yapılmış bu büyük hazneli çeşme İslam Bey Camii'nden 180 sene sonra tamir edilmiştir.⁹⁵ Oldukça harap bir durumda iken Eyüp Belediyesince restorasyonu yapılan çeşmenin üst kısmı daha önceleri tamir sırasında kiremit ve sıva ile örtülmüş ve beton bir saçak ilave edilmiştir.⁹⁶

Çeşmenin teknesi günümüzde neredeyse tamamıyla yol seviyesinin altında kalmıştır. Kadim fotoğraflarıyla kıyaslama yapıldığı zaman çeşmenin diğer sokağa bakan

⁹⁵ Kadir Özköse, *İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyye'nin Yeri*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.14, 2012. Haskan'ın kitabında caminin yapım yılı yer almamaktadır. Yani H.1112 tarihi kitâbede yazılı değildir. Fakat cami kitâbesinin son satırında uygulanan ebced hesabı bu rakamı vermektedir.

⁹⁶ <https://www.suvakfi.org.tr/cesme/eyup/islam-bey-cesmesi-h-112-m-1700> (Erişim tarihi: 21.03.2024)

veçhesinde de bir su gözü ile müstakil bir teknesinin daha olduğu anlaşılmaktadır. Ancak günümüzde bu cephede tekne bulunmayıp yalnızca duvarda gömme şeklinde bir derinliğin yer aldığı göze çarpmaktadır.

Çeşme ana cephesinde yuvarlak bir kemere sahip olup kemerin üstünde çatıya yakın bir kısımda kitâbesi konumlanmaktadır. Dört satır iki sütün halinde yeşil bir zemin üzerine ve kısmen sade sekiz adet kartuş içine altın varak kaplama ile hakk edilen kitâbe çeşmenin yapımına değil tamirine aittir.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Tamir kitâbesinde yer alan yazı genel olarak mütevazın olup sade bir terkip üslubuna sahiptir. Ancak bazı harf ve özellikle keşidelerde bir takım kaide dışı kullanımlar göze çarpmaktadır. Örneğin birinci satır ikinci sütündeki “mim” harfi ile ikinci satır ikinci sütündeki “mim” harfleri birbirlerinin hemen altına yazılmış olmalarına rağmen iki farklı tarzda mim harfi kullanılmış olup bu ihtilaf göze batmaktadır. İkinci satırdaki “mim” harfinin ta’lik üslubuna daha yakın olması hasebiyle birinci satırdaki “mim” harfinin de altındaki “mim” gibi yazılması tercih edilse estetik açıdan daha iyi olurdu.

İkinci satırda yer alan cerat ve raat kelimelerindeki “te” harfleri de aynı ebatlarda yazılması gerekmesine rağmen raat kelimesindeki “te” harfi olması gerekenden çok daha kısa/dar bir şekilde yazılmıştır. Üçüncü satırdaki şehid kelimesindeki “şin” harfi ile dördüncü satırdaki işrab kelimesindeki “şin” harfleri arasındaki yazım farkı bir başka tenakud örneğini sergilemektedir. Üçüncü satırdaki “şin” harfinin başlangıcındaki ince kısım olması gerekenden daha uzun tutulmuş olup dördüncü satırdaki “şin” daha mütevazındır. Aynı şekilde üçüncü satırdaki ikbalihi kelimesinde yer alan be harfinin keşidesi olması gerekenden çok daha kavisli bir şekilde yazılmış olup satırın aşağısına düşmüştür.

Çeşmenin tamir kitâbesinin son kartuşuna ebced hesabı uygulandığında tamir yılına tekabül etmediği görülmektedir.

2.1.50. Hazinedar Şemsi Cemal Çeşmesi

Resim 117: Hazinedar Şemsi Cemal Çeşmesi Genel Görünümü

(EYSAM Arşivi)

Resim 118: Hazinedar Şemsi Cemal Çeşmesi Genel Görüntüsü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Katalog 85: Hazinedar Şemsi Cemal Çeşme Kitâbesi

(Kültür Envanteri)

Kitâbenin Yeri: Defterdar'da, Haliç Köprüsü'nün altında, Defterdar İskelesi'nin yakınında, Yâvedud Türbesi avlu kapısının girişinde hemen sol taraftadır. Pertevnihal Valide Sultan Çeşmesi'ne oldukça yakındır.

Kitâbenin Metni:

شوكتلو سلطان غازى عبدالحميد خان افندمز حضرتلرينك
خزيندار اوسته سى مرحومه شمس جمال اوسته نك خيراتندر.
سنه ١٣٢٤

Okunuşu:

Şevketlû Sultan Gâzi Abdülhamid Han Efendimiz Hazretlerinin
Haznedar Ustası merhume Şemsi Cemal Usta'nın hayratıdır.
1324

Yazı Türü: Celî Sülüs

Hattatı: Mehmed Cemil Eyyübi

Tarih Kaydı: H.1324 (M.1906)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: -

Yerden Yüksekliği: -

Kalem Ağzı Genişliği: -

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Sultan II. Abdülhamid'in Hazinedar Ustası tarafından yaptırılmış olan bu mütevazı çeşme⁹⁷ küçük bir tekne, ayna taşı, kitâbe ve süslü bir taç başlıktan ibaret olup daha önceki senelerde mermer zemin üzerine sade bir görüntü sergilerken daha sonraki restorasyon çalışmaları sırasında tamamen yeşile boyandığı görünmektedir.

⁹⁷ Haskan, *a.g.e.*, s. 392.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Çeşme mütevazî hacminin tam aksine hat sanatı açısından hacminin çok üstünde bir performans sergilemektedir. İki satırlık sade kartuş üzerine hakk edilen celî sülûs kitâbe türünün son derece nadide bir örneğini sergilemekte olup mükemmel bir istif düzenine sahiptir. Harf ve harekelerin hizalanması, teşkil tertibi, eğimler ve boşluk tamamlamaları takdire şayandır. Tarih kaydı bulunan çeşmede hattata ait imza da yer almaktadır.

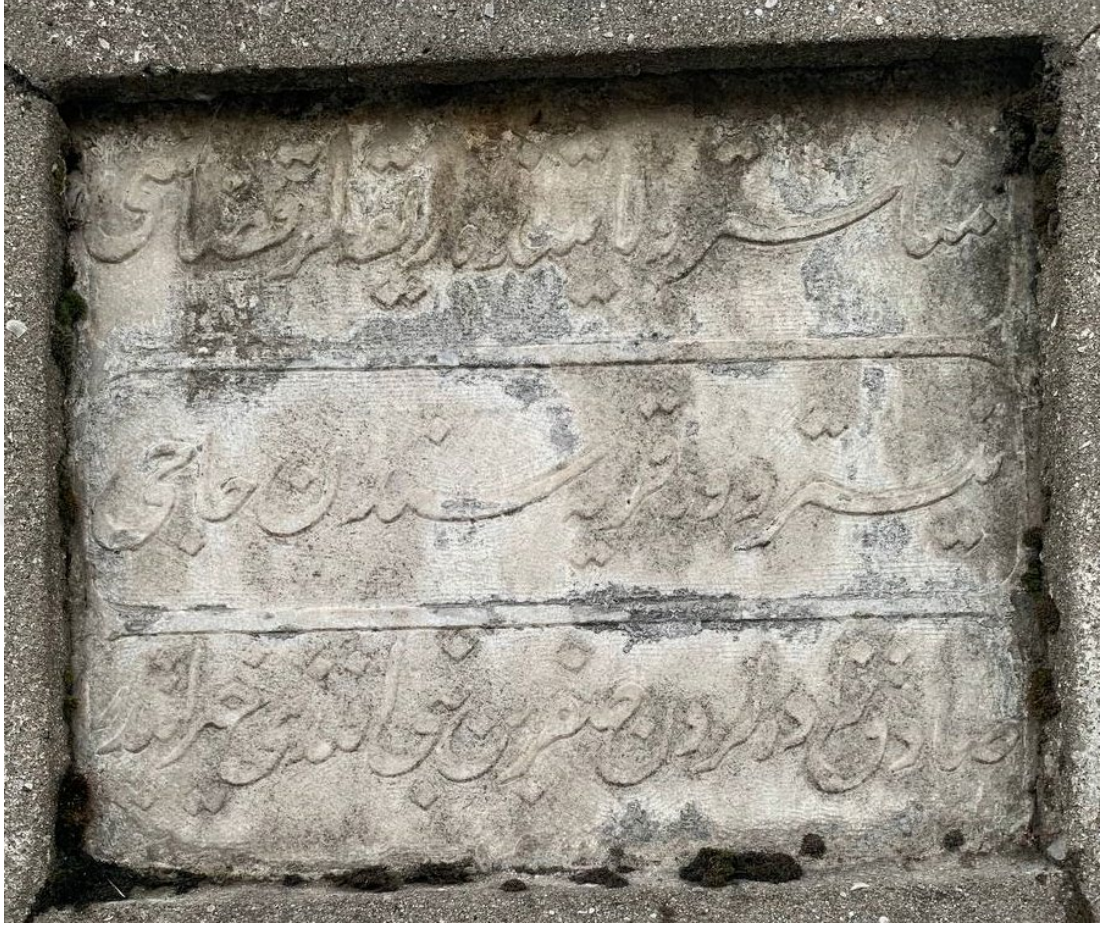
Türbede çeşmenin bulunduğu alana geçiş izni verilmediğinden dolayı yerinde inceleme ve görsel alma imkânına sahip olamadık. Ancak yalnızca uzaktan fotoğraf çekimi yapabildik. Çeşmenin küçük teknesinin ön veçhesinde tek satırlık kısmen okunaksız bir kitâbe bulunmakta olup kendisine ulaşamadığımız için estenpaj çalışması ve ayrıntılı fotoğraflama tekniği uygulayamadık.

2.1.51. Sefer bin Nebi eşmesi

Resim 119: Sefer bin Nebi eşmesi Genel Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alijaber/2024)

Katalog 86: Sefer bin Nebi Çeşme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Topçular Caddesi üzerinde Cangaver Sokağı bitiminde ve devamında yer almaktadır.

Kitâbenin Metni:

مناستر ولایتندہ رایقہ لر قضاسی

نیستروونه قریہ سندن حاجی

صادق زاده لردن صفر بن نبی افندی خیراتیدر

Okunuşu:

Manastır Vilayeti'nde Raykâlar kazası

Nisturûne Karyesi'nden Hacı

SâdıkHzadelerden Şefer bin Nebi Efendi hayrâtıdır

Yazı Türü: Celî Ta'lik

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: -

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: 45x50 cm

Yerden Yüksekliği: 200 cm

Kalem Ağzı Genişliği: 7 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Çeşmenin kendisi her ne kadar sade ve gösterişsiz ise kitâbesinin bir o kadar başarılı ve mütevazin olduğu Sefer bin Nebi Çeşmesi'nin tam olarak hangi sebeple kaç yılında yaptırıldığına dair malumatımız bulunmamaktadır.

Eysam yetkililerinden Hülya Hanım'ın aktardığı bilgiye göre bu çeşme Balkan Savaşı sırasında yapılan bir çeşme olduğu için ekonomik kısıtlılıklar sebebiyle ancak mütevazi bir tarzda yapılabildiği.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

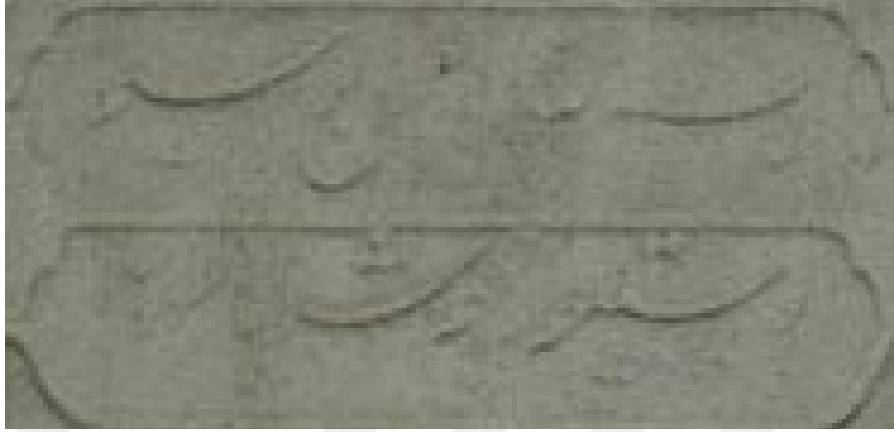
Üç satırdan oluşan ve ta'lik hatla yazılan kısa kitâbenin son satırı kısmen sıkışık olsa da herhangi bir şaz hareket göze çarpmamaktadır.

Kitâbe günümüzde maalesef yer yer tahrip olmuş durumdadır. Büyük bir ihtimalle genel yapısında ki gösterişsizlik sebebiyle herhangi bir restoratif ihtimama vasıl olmayan kitâbede yer alan yazının harfleri son derece uzmanlıkla ve mütevazin bir şekilde yazılmış durumdadır.

2.1.52. Ratibe Salih Hanım eşmesi

Resim 120: Ratibe Salih Hanım eşmesi Arşiv Fotoğrafi
(EYSAM Arşivi)

Katalog 87: Ratibe Salih Hanım Çeşme Kitâbesi
(Mustafa Cambaz Arşivi)

Resim 121: Ratibe Salih Hanım Çeşmesi Genel Görüntüsü
(Mustafa Cambaz Arşivi)

Resim 122: Ratibe Salih Hanım Çeşmesinin Günümüzde Dükkânlar Arasında Kalmış Görüntüsü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Eyüpsultan Camii meydanı yakınında ki mezarlık duvarına sabitlenmiş durumdadır.

Kitâbenin Metni:

بسم الله الرحمن الرحيم

وسقيهم ربهم شرابا طهورا

Okunuşu:

Bismillahirrahmanirrahim

Ve sekâhum Rabbuhum şerâban tahûra

Yazı Türü: Celî Ta'lik

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: 1332

Kitâbenin Dili: Arapça

Ölçüleri: -

Yerden Yüksekliği: -

Kalem Ağız Genişliği: -

Hareke Kalem A. Genişliği: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Çeşme H.1332 (M.1913) tarihinde 16 yaşında vefat eden Ratibe Salih Hanım'ın ruhu için annesi Şevkiye Hanım tarafından yaptırılmıştır. Saçlı Abdülkadir Camii kapısında ve Kalenderhâne Caddesi üzerinde iken 1957 yılında Eyüp Meydanı tanzimi sırasında yerinden alınarak cami meydanında ki havuzun karşısında ki mezarlığın duvarına bitişik bir şekilde yerleştirilmiştir.

Çeşme yekpare mermerden inşa edilmiş olup oldukça yoğun bitkisel kabartmalarla süslenmiş bir ayna taşından ibarettir. Ayna taşının en alt bölümünde ve asılı halde küçük bir teknesi bulunmaktadır.

Günümüzde Eyüp meydanındaki dükkânların arkasında kalması sebebiyle önü kapanmış durumda olan çeşmenin ayrıntılarını arşiv belge ve fotoğraflarından görebilmekteyiz.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Çeşmenin ta'lik hatla yazılmış olan kitâbesi oldukça sade olmasına rağmen son derece ustalıkla yazılmıştır. Besmele ve ayet-i kerimdeki keşideler hem oldukça dengeli hem de mütenağimdir. Hem besmele hem ayette yer alan iki adet keşide ve ikişer mim harfi kitâbenin tasarımına latafet katmış durumdadır.

Çeşme yekpare mermer bir ayna taşından ibarettir. Yoğun bitkisel kabartmalarla süslenmiş olan mermerin üst kısmında besmele ve çeşmelerde son derece yaygın olarak kullanılan ve “*sekâhum Rabbuhum şerâban tahûra*” ayet-i kerimesi yer almaktadır.

2.1.53. Nazım Bey Meydan Çeşmesi

Resim 123: Nazım Bey Meydan Çeşmesi Genel Görünümü

(Fotoğraf: Abdelrahman Aljaber/2024)

Katalog 88: Nazım Bey Meydan eŧme Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Kitâbenin Yeri: Yeni Rami’de, Mazharbey Caddesi’nin Boŧnak Hıdırbey Sokağı ile keŧiŧtiğı noktada köŧede yer almaktadır. Hemen karŧısında Tantavizade Camii bulunmaktadır.

Kitâbenin Metni:

صو هر شينه حيات ويرر

ناظم بك چشمه سي

كانون-أول سنة ١٣٤١

Okunuŧu:

“Su her ŧeye hayat verir”

“Nazım Bey eŧmesi”

1 Kânun-ı evvel Sene 1341

Yazı Türü: Celî Sülüs

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: H.1341 (M.1922)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçe

Ölçüleri: 51 x 44 cm

Yerden Yüksekliği: 325 cm

Kalem Ağzı Genişliği: 6 ve 10 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: 3-5 mm

Yapı Hakkında Bilgi:

Bir meydan çeşmesi olarak inşa edilen ve altıgen prizma şeklinde bir ana gövdeye sahip olan çeşmenin ana malzemesi taş olup mermer bir tekneye sahiptir. Genel itibariyle sade bir duruş sergileyen çeşmenin çinko ile kaplı saçaklı bir çatısı bulunmaktadır. Ayna taşında zarif bir rumi bir işleme ve alınlığında iki satır halinde yeşil zemin üzerine altın varak kaplama harflerle hakk edilmiş kitâbesi yer almaktadır.

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Çeşme yapısal unsurları açısından oldukça sade olsa da kısa kitâbesindeki sülüs hat oldukça incelikli ve uzman bir şekilde yazılmıştır. Kitâbe hat sanatının tekâmül ettiği dönemin oldukça başarılı bir örneğidir. Harflerin birbiri ile terkiplenmesi, harekelenmesi, eğimleri, boşluk doldurmaları ve dengesi şaheser düzeyinde tatbik edilmiştir.

2.1.54. Hacı Hanım Çeşmesi

Resim 124: Hacı Hanım Çeşmesi Arşiv Fotoğrafı
(EYSAM Arşivi)

Resim 125: Hacı Hanım Çeşmesi Günümüz Görüntüsü

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Katalog 89: Hacı Hanım Çeşmesi İnşa Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Katalog 90: Hacı Hanım Çeşmesi Tamir Kitâbesi

(Fotoğraf: Abdelrahman Alıjaber/2024)

Kitâbenin Yeri: İslambey’de, Halit Paşa Caddesi üzerinde ve Durak Sokak karşısında yer almakta olup Eyüp Sultan Camii’ne oldukça yakın bir konumdadır.

Kitâbenin Metni:

İnşa kitâbesinin metni şu şekildedir:

صاحب الخيرات والحسنات الحاج سليمان آغا، سرقوز شونجيان سراي خاصه

Tamir kitâbesinin metni şu şekildedir:

صاحب الخيرات والحسنات حاجه خانم بوجشمه يكيدين انشا ايتمشدر

۱۳۵۱

Okunuşu:

İnşa kitâbesi metninin okunuşu şu şekildedir:

Sahib'ül-hayrât ve'l-haset el-hac Süleyman Ağa, Ser kurşunciyân-ı Sarây-ı Hassa

Tamir kitâbesi metninin okunuşu şu şekildedir:

Sahib'ül-hayrât ve'l-hasenet Hâce Hanım bu çeşmeyi yeniden inşa etmiştir.

1351

Yazı Türü: Celî Sülüs ve Celî Ta'lik

Hattatı: Bilinmiyor

Tarih Kaydı: İnşa: Bilinmiyor / Tamir: H.1351 (M.1983)

Kitâbenin Dili: Osmanlı Türkçesi

Ölçüleri: İnşa: 66x8 cm / Tamir: 50x22 cm

Yerden Yüksekliği: İnşa: 140 cm / Tamir: 100 cm

Kalem Ağzı Genişliği: İnşa: 5 mm / Tamir: 8 mm

Hareke Kalem A. Genişliği: İnşa: 3 mm / Tamir: -

Yapı Hakkında Bilgi:

Çeşme Hacı Süleyman Ağa çeşmesi veya Halit Paşa Caddesi Çeşmesi olarak da bilinmektedir. Barok mimari üslubu ile yapılmış olan çeşmenin cephesi yekpare mermerden ibarettir. Haznesi ve teknesi bulunmamaktadır. Caddeye çıkıntı yapmış vaziyette iken 1988 yılı Aralık ayında bir darbe sebebiyle dipten kırılmış olup taşı yan taraftaki bir dükkânın duvarına dayandırılmıştır. Günümüzde hala bu şekildedir. Çeşmenin ilk defa ne zaman yapıldığı belli değildir. Aynı şekilde tamir kitâbesinde adı geçen Hâce hanımın da kim olduğu bilinmemektedir.⁹⁸

Yapı Kitâbesinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi:

Çeşmede en göze çarpan unsurlardan birisi rumi motiflerle süslenmiş olan ve püskül uçlu bitimlerle dikkat çeken alınlıktır. İki ince sütunun taşıdığı yuvarlak kemer ile alınlığın arasında daha önceleri yeşil iken günümüzde lacivert zemine altın varak kaplama harflerle tek satır halde yazılmış olan sülüs hatlı inşa kitâbesi yer almaktadır. Sülüs kitâbe karışık bir istif usulüne sahip olmayıp oldukça okunaklıdır. Kitâbeye harekeler eklenmiştir.

⁹⁸ Tanışık, *a.g.e.*, c.1, s.314.

Nişin içerisinde ise çeşmenin iki satırlık tamir kitâbesi bulunmakta olup bu kitâbe de ta'lik hat türü kullanılması tercih edilmiştir. Tamir kitâbesi de aynı şekilde lacivert zemin üzerine altın varak kaplamalı harflerle yazılmış olup oldukça dengeli, güzel ve yüksek derece sanat anlayışına sahip bir üslupla yazılmıştır. Çeşmenin inşa kitâbesinde tarih kaydı bulunmayıp tamir kitâbesine tarih kaydı düşülmüştür. Ancak tamir kitâbesinde tarih kaydı olmasa bile alttaki kitâbenin üstteki kitâbeye kıyasla daha yeni bir üslupla yazıldığı ve dolayısıyla günümüz hat anlayışına daha yakın olduğu ilk bakışta anlaşılmaktadır. Tamir kitâbesinin altında ise dış kemerin minyatürü şeklindeki iki sütun ve yuvarlak kemeri içine alan küçük bir ayna taşı yer almaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. EYÜPSULTAN ÇEŞME KİTABELERİ HATTATLARI

Bu bölümde çalışmamızda yer verdiğimiz Eyüpsultan çeşmeleri kitâbelerini yazan hattatların biyografilerine yer verilecektir. Bu çeşmelerden Sokollu Mehmed Paşa Türbe Çeşmesi, Hattat Mehmet Çeşmesi ve Afife Hanım Çeşme kitâbesi Hıdır, Kadızade Çeşmesi'nin kitâbesi İbrahim Tahir, Mihrişah Sultan İmareti çeşmelerinin kitâbeleri Mehmed Esad Yesâri, Şah Sultan Türbe çeşmeleri Yesârizâde Mustafa İzzet Efendi, Eyüpsultan İç Avlu Çeşmeleri ile Şah Sultan Türbe Çeşmeleri üzerinde yer alan III. Selim tuğraları Mustafa Râkım, II. Mahmud Çeşme kitâbe ve tuğrası Mehmed Haşim, Pertevniyal Çeşme kitâbesi Muhammed Emin el-Eyyûbi ve Hazinedar Şemsi Cemal Çeşme kitâbesinin Cemil Hamid adlı hattatlar tarafından yazıldığı ya kitâbelerinden okunmuş ya da hat karakteri benzerliği sebebiyle tarafımızca tespit edilmiştir.

Hıdır adlı veya lakaplı hattatın ise kim olduğu tarafımızca tam olarak tespit edilememiştir. Sokollu Mehmed Paşa Türbe Çeşmesi, Hattat Mehmet Çeşmesi ve Afife Hanım Çeşme kitâbeleri üzerinde yer alan Hıdır imzası o dönemde Ahmed Karahisârî için kullanılan bir lakap olsa da çeşme kitâbeleri sırasıyla H. 976-977 ve 978 yıllarına aittir. Ancak Karahisârî H. 963 yılında vefat ettiği için söz konusu kitâbelerin kendisi tarafından yazılmış olması mümkün değildir. Kaldı ki Karahisârî daha çok sülüs ve nesih hatla meşhur bir hattat olup ta'lik türü eser verip vermediği tarafımızca saptanamamıştır. Bu sebeple çalışmamızın biyografi bölümüne dahil edilmemiştir.

Kitâbelerin kim tarafından yazıldığı belli olan veya tahmin edilen hattatların hayatlarına dair bazı bilgiler şu şekildedir:

3.1. İBRAHİM TAHİR AĞA (ö. 1202)

Hattâtinden Mustafa Mostarî'nin oğlu olarak H.1139 (M.1727) yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Teberdâr Mehmed Paşazâde Silâhdâr Mustafa Paşa'nın akrabasından olduğundan, onun himmetiyle iyi bir eğitim aldığı gibi vefâtına kadar

hizmetinde bulundu. Yakın arkadaşı Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddîn Efendi'nin H. 1168/M. 1755'te Mısır Kadılığı'na tayininde beraberinde giderek, kitâbet hizmetini yürüttü.

Sülüs ve nesihî evvelâ babasından ve daha sonra Eğrikapılı Mehmed Râsim Efendi'den meşkettikten sonra H.1165 (M.1752) yılında icâzet almış olan İbrahim Tâhir Ağa, ömrünü hattatlık yaparak geçirdikten sonra, H.1202 (M.1787-1788) senesinden sonra İstanbul'da vefât ettiysede tarihi ve defnedildiği yer tespit edilememiştir.⁹⁹

İbrahim Tahir Ağa'nın Eyüpsultan ilçesinde Kadızade Çeşme kitâbesini yazdığı malumatı farklı kaynaklarda teyit edilmiş ve çalışmamızın ilgili bölümde bu konu hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir.

3.2. MEHMED ES'AD YESÂRÎ (ö. 1213)

Tahminen 1730'lu yılların ortalarına doğru İstanbul'da doğdu. Anadolu kazaskerliği şer'î mahkemesi muhızlılarından (mübâşir) Kara Mahmud Ağa'nın oğludur. Sağ tarafı felçli olarak doğan, sol elinde de çolaklık bulunan Mehmed ta'lik hattına merak sardı. Devrin üstadı Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi tarafından -bedenî kusuru sebebiyle- talebeliğe kabul edilmedi. Dedezâde Mehmed Said Efendi ise onu ilk meşkinden itibaren dikkat ve hayranlıkla takip ederek kendisine H. 1167'de (M. 1754) ta'lik icâzetnâmesi verdi. Halen Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde saklanan (Güzel Yazılar, nr. 324/27-3) bu mâil ta'lik kıtada ismi ve mahlası Mehmed Esad, lakabı da Yesârî olarak kaydedilmiştir. İcâzet merasiminin yapıldığı camide mümeyyiz olarak Veliyyüddin Efendi de bulundu. Diğer hat üstatları Yesârî'nin kıtalarına baktıkları esnada sıra Veliyyüddin Efendi'ye gelince onun, "Bu şerefe biz nâil olacakken hayfâ ki elimizle kaçırdık!", bir başka defa da "Cenâb-ı Hak bu zatı bizim enf-i istikbârımızı (burun büyüklüğü) kırmak için yollamıştır" dediği hattat Filibeli Hacı Ârif Efendi'den rivayet edilir.

⁹⁹ <https://www.ketebe.org/sanatkar/ibrahim-tahir-aga-428> (Erişim Tarihi: 27.09.2024)

Mehmed Esad icâzet aldıktan sonra gelişmeye devam etti. Önceleri büyük İran hattatlarının, bilhassa Mîr İmâd-i Hasenî'nin üslûbunda ve “İmâd-i Rûm” lakabıyla anılarak yazmayı sürdürdü; kıtalar, murakka‘lar, kitâbeler, levhalar yazdı. Zamanla İmâd’ın en güzel harflerini kendi sanat zevkine göre seçerek H. 1190’dan (M. 1776) itibaren Osmanlı-Türk ta‘lik üslûbunu başlattı. Sadece İran üslûbunu benimsemiş olanlar, Türkler’in ta‘lik hattını bozduğunu söyleyip bu çığır açtığı için Yesârî Esad Efendi’yi kabahatli buldular. Halbuki Türk ta‘lik üslûbunda kullanılan harflerin hepsine İmâd’ın murakka‘larında rastlanabilir. Ancak İran hattatlarında aynı harf elden farklı görünüşlerle çıkarken Türk hattında daima seçilip beğenilen tavrın korunmasına dikkat edilmiştir. Yesârî Esad Efendi yeni üslûbu tam yerleşmiş olarak H. 1195’ten (M. 1781) itibaren çok güzel örnekler vermeye başladı. H. 1205’ten (M. 1790) sonra celî ta‘likte küplü, çanaklı harfleri alışıldan daha büyükçe yaparak bazı kitâbelerinde görünüşe mübalağa getirdi. Bundan dolayı onun son yıllarının yeniden üslûp araştırmalarıyla geçtiği söylenebilir. Türk üslûbundaki en parlak devresi H. 1195-1200 (M. 1781-1786) arasındaki yılları kabul edilmektedir.

Yesârî’nin ne kadar çok kimseye yazı öğrettiği, meşk yazdığı şuradan anlaşılmalıdır ki -Sâmi Efendi’nin nakline göre- ta‘lik kâğıdı imalâtçısı Kadri Usta, meşk günleri onun evinin kapısında oturup gelenlere âharlı meşk kâğıdı satmakla geçimini temin ederdi. Aynı günlerde is mürekkebi, kamış kalem ve kalemtıraş satanların da müşterilerin talebiyle bu evin kapısına geldikleri söylenir. Daha ziyade medrese talebesi için yazdığı, “softa (suhte) meşki” adıyla tanınan ta‘lik meşklerine bakıldığında Yesârî’nin kalemindeki sürat hemen farkedilir. Yazarken sulu is mürekkebini tercih ettiğinden hattındaki kalem cereyanları zevkle seyredilir; yazdıklarında beğenmeyip tashih ettiği harfler yok denilecek kadar azdır. Bütün bu mârifetleriyle Yesârî Esad Efendi eskilerin “kudretin ibreti” olarak nitelendirdikleri tarifi göz önüne getirir.

Yesârî icâzet aldığı sırada Osmanlı tahtına geçen III. Osman onun namını ve kabiliyetini duymuş olmalı ki huzuruna davet etti; hünkârın emriyle karşısına oturup sol dizini dikerek yazı altlığı üzerinde yazdığı birkaç satır ta‘lik hattını padişaha sundu ve onun ihsanına nâil oldu. Fakat bu sırada sadece 40 kuruş ihsana nâil olabildiği Tuhfe-i Hattâtîn’de bahtsızlığına işaretle belirtilmiştir. Daha sonra III. Mustafa

kendisini Sarây-ı Hümâyün'a hat muallimi tayin etti. I. Abdülhamid ve III. Selim devrinde kendilerinin ve devlet adamlarının yaptırdıkları mimari eserlerdeki celî ta'lik kitâbeler Yesârî Esad Efendi'ye yazdırılırdı. Burada özellikle hassas ruhlu Sultan Selim'in sanatkâra karşı muamelesi anlatılmaya değer bir hadisedir: Yesârî, özürülü bedenine rağmen oğlu Mustafa İzzet ile birlikte H. 1206 (M. 1792) yılında hacca niyetlendiğinde bunu duyan padişah 1 Receb (24 Şubat) günü onları Topkapı Sarayı'nda kabul ederek iltifatta bulunduktan sonra Aynalıkavak Kasrı için Şeyh Galib'e ait bir kasideyi yazmasını, eğer hacca gidişi dolayısıyla vakit darlığından yazamayacaksa başkasının yazısını da istemediğini söyleyip ilâve eder: "Lâkin hatırım için ne kadar da zahmet ise katlanın!" diyerek kendisine 12.500 kuruş yolluk ihsan eder. Bu zarafete, ta'lik hattının hünkârı da seyahat öncesi Aynalıkavak'a yazdığı kitâbe ve kuşak hatları ile karşılık vermiştir. Ancak kuşak yazıları taşta hakk olunmayıp sıva üzerine yapıştırma altınla işlendiği için sonraki tamirlerde tamamen bozulmuştur.

Son zamanlarını hastalıklarla geçiren Yesârî Esad Efendi 12 Receb 1213'te (20 Aralık 1798) vefat ederek Fatih'in Gelenbevî semtindeki Tûtî Abdüllatif Efendi Medresesi'nin hazîresine gömüldüyse de elli bir yıl sonra yanına defnedilen oğlu Mustafa İzzet Efendi'ninkiyle beraber kabirleri tahminen, 1925 yılında onarılıp genişletilen yolun altında kalmış ve kaybolmuş, mezar kitâbeleri ise Fâtih Camii hazîresine götürülmüştür. Yesârî Esad Efendi, oğlu Mustafa İzzet'i de ta'lik hattında mükemmel sûrette yetiştirmiştir. Babasından sonra ta'lik hattında Osmanlı-Türk karakterini daha da pekiştiren Yesârîzâde imzalarında babasını da daima lakabıyla anar. Oğlundan başka Mîr Mehmed Emin ve Arapzâde Mehmed Sâdullah, Mehmed Şehâbeddin, Mektûbî İbrâhim Edhem, Şerif İhyâ efendiler de Yesârî'nin en meşhur öğrencileridir.

Yesârî'nin taşta mahkûk celî ta'lik kitâbelerinden zamanımıza intikal edenlerden bazıları şunlardır: Reîsülküttâb Recâî Efendi Mektep ve Sebili (Vefa, 1189/1775); Beylerbeyi Camii (1192/1778); Hamîd-i Evvel Medresesi (Bahçekapı, 1194/1780 [imzasız]); Hacı Selim Ağa Kütüphanesi (Üsküdar, 1196/1782); Emirgân Camii ve Çeşmesi (1197/1783); Fâtih Türbesi kapı içi kitâbesi (1199/1785); Aynalıkavak Kasrı kitâbesi ve içinde kuşak (1206/1792); çalışmamıza dahil edilen Eyüp Mihrişah Vâlide Sultan İmareti, Türbesi, Sebili (1209/1794); Topkapı Sarayı

içinde Kubbealtı ve Harem’de kitâbeler; Bulgaristan Şumnu’da Kurşunlu ve Reis Paşa camilerinin kitâbeleri; muhtelif nişan taşları (Beşiktaş-Ihlamur, Teşvikiye Camii avlusu, Sarayburnu-Gülhane sahası). Ayrıca müze, kütüphane ve hususi koleksiyonlarda kıta, murakka hilye ve levha olarak eserleri mevcuttur.¹⁰⁰

3.3. YESÂRİZÂDE MUSTAFA İZZET EFENDİ (ö. 1268)

Yesârîzâde Mustafa İzzet’in 1770’li yıllarda İstanbul’da dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Medrese eğitimi esnasında ta’lik yazıyı babası Yesârî Mehmed Esad Efendi’den meşkederek H. 1202 (M. 1788)’de icâzet almıştır. Ayrıca Osman el-Üveysî Efendi ile Mehmed Emin Bey’den de icâzet almıştır.

Hat sanatında kazandığı üstün başarı nedeniyle Mekke ve İstanbul kadılığı, Anadolu kazaskerliği pâyesi ve H. 1255 (M. 1839)’da fiilen Rumeli Kazaskerliğine tayin edilmiştir. H. 1258 (M. 1842)’de Takvimhâne nazırı olan Yesârîzâde bir yıl Matbaa-i Âmire’nin idaresini yürütmüştür. Türkiye’de hurde ta’lik hattı ile kitap basımına Yesârîzâde’nin yazdığı ta’lik harflerden dökülen kalıplarla H. 1258 (M. 1842)’de başlanmıştır. Basılan ilk eser Kasabbaşîzâde İbrahim Efendi’nin Risâle-i İtikâdiyye adlı eseridir. Harflerin kalıpları Ohannes Mühendisyan tarafından hazırlanmıştır.

Önceleri babası Mehmed Esad Efendi üslûbunda yazan Yesârîzâde, zamanla kendi üslûbunu geliştirmiş, H. 1239 (M. 1824)’ten sonra ise hattatlığının zirvesine ulaşmıştır. Celî ta’lik yazının mimarı olarak kabul edilmektedir. İran üslûbunda görülen sıkışıklık, daralma Yesârîzâde ekolünde genişlik ve ferahlık kazanmıştır. Çanak ve kâselerin iç ölçüleri genişlemiş, harf bünyelerinin kesin ölçüleri konmuştur.

Yesârîzâde, III. Selim, II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid zamanında pek çok binanın celî ta’lik kitâbelerini yazmıştır. Galata Mevlevîhânesi, Nusretiye Camii ve Sebili, Sümbül Efendi Camii, Bâbüâlî, II. Mahmud Türbesi bunlardan bazılarıdır. Aynı zamanda çalışmamıza dahil olan Şah Sultan Türbesi Çeşmeleri ve kapı üstü yazısında

¹⁰⁰ Uğur Derman, Yesari Mehmed Esad, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.43, s. 486-487.

Yesârîzâde'ye aittir. Vefatından sonra terekesinden 65.000 celi ta'lik yazı kalıbı çıktığı söylenmektedir.

Yetiştirdiği talebeleri arasında Ali Haydar Bey, Kazasker Mustafa İzzet Efendi ve Abdülfettah Efendi gibi önemli hattatlar bulunmaktadır.

H. 1265 (M. 1849) yılında vefat eden Yesârîzâde, Fatih'de Tûtî Abdülatif Efendi Medresesi hazîresine, babasının yanına defnedilmiştir.¹⁰¹

3.4. MUSTAFA RÂKIM EFENDİ (ö. 1241)

Mustafa Râkım, H. 1171 (M. 1758) yılında Ordu'nun Ünye ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası Mehmed Kaptan, ağabeyi İsmail Zühdü Efendi'dir. İlköğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra küçük yaşta İstanbul'a gelen Mustafa Râkım, ağabeyi İsmâil Zühdü Efendi'nin yanında hıfzını ve medrese tahsilini tamamlamıştır. Bu arada ağabeyinden sülûs ve nesih yazılarını meşkederek on iki yaşında H. 1183 (M. 1769) yılında icâzet almıştır. Sülûs, nesih yazılarının inceliklerini öğrenmek maksadıyla III. Derviş Ali'nin derslerine devam etmiştir. Her çeşit yazıda olduğu gibi ta'lik yazıda da güzel örnekler vermiştir. Yazı ile beraber resim sanatına da ilgisi olan Mustafa Râkım bu alanda da yeteneğini geliştirmiştir.

Reîsü'l-küttâb Râtib Efendi ve Râşid Efendi ile kurduğu yakınlık sonucu devrin ileri gelenlerinin çocuklarına yazı dersleri vermiştir. Yaptığı bir resmi çok beğenen Sultan III. Selim kendi resminin de yapılmasını emretmiştir. Kısa sürede padişahın resmini tamamlayarak kendisine takdim eden Mustafa Râkım, resmi çok beğenen III. Selim tarafından bu başarısından dolayı müderrislik pâyesiyile ödüllendirilmiştir. Daha sonra sikke-i hümayun ressamlığına, tuğrakeşliğe ve Sultan II. Mahmud'un hat hocalığına tayin edilmiştir. Sultan II. Mahmud'un padişahlığı sırasında H. 1224 (M. 1810)'da İzmir, H. 1229 (M. 1814)'te Edirne kadılığı, H. 1231 (M. 1816)'da Mekke pâyesi, H. 1233 (M. 1818)'de İstanbul kadılığı, H. 1238 (M. 1823)'te Anadolu kazaskerliğine yükseltilmiştir.

¹⁰¹ Muhittin Serin, *Hat Sanatı Târîhi: Ekoller ve Tâkipçileri*, Kubbealtı Yay., (İstanbul: 2019), c. 2, s. 719; M. Uğur Derman, Mustafa İzzet, Yesârîzâde, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 31, s. 308; Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, MEB Basımevi, (İstanbul: 1970), 2. Baskı, s. 567.

Mustafa Râkım, padişah tuğralarını ıslah ederek son şeklini vermiştir. Sülüs, nesih ve celî sülüste estetik ölçüleri, nisbetleri en güzel şekilde sağlamıştır. Yazı tarihinde celî sülüs, Ali b. Yahyâ es-Sûfî ile büyük bir gelişme gösterirken Mustafa Râkım'a kadar durgun bir safhaya girmişti. Osmanlı hat mektebinde sülüste, Şeyh Hamdullah ve Hâfız Osman'la birlikte harflerin estetik ölçüsünde başarı sağlanmış, fakat celîde bu ölçü bir türlü sağlanamamıştır. Bu durum Râkım'a kadar devam etmiştir. Mustafa Râkım, Hâfız Osman'ın sülüs yazılarını inceleyerek elde ettiği harflerin gövde ve duruş güzelliklerini celîye tatbik etmiş, celî yazılarda gerçekleştirilmesi zor bir inkılâbı başarmıştır. Sâmi Efendi'nin, "Eğer Mustafa Râkım'ın celîlerini küçültürsek, Hâfız Osman'ın sülüslerini elde ederiz" dediği söylenmektedir. Mustafa Râkım, harf ve kelimelere kazandırdığı güzel nisbetle beraber ressamlığının da etkisi ile istif ve terkiplerde de birlik ve en güzel âhenge ulaşmıştır. Ayrıca celî sülüs ve tuğra ketebelerinde sülüs ve tevkî' karışımı üslûplaştırılmış bir imza tarzı geliştirmiştir.

Mustafa Râkım'ın yetiştirdiği öğrencileri arasında Sultan II. Mahmud, Mehmed Hâşim Efendi ve Mehmed Şâkir Recâi önde gelen isimlerdendir.

Sultan II. Mahmud, Mustafa Râkım'ı saraylısı Emine hanım ile evlendirmiş, bu evlilikten çocukları olmamıştır. Hayatının sonlarına doğru felç geçiren Mustafa Râkım 15 Şaban 1241/25 Mart 1826 tarihinde vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine Zincirlikuyu'da Atık Ali Paşa Camii yakınında defnedilmiştir. Daha sonra Emine Hanım, eşinin gömüldüğü yere bir türbe ve medrese yaptırmıştır.

Fatih Nakşidil Sultan Türbesi'nin kuşak, kapı ve çeşme yazıları, Nusretiye Camii'nin kuşak yazıları, Edirnekapi'da ağabeyi İsmail Zühdü'nün ve Eyüp Camii hazîresinde Çelebi Mehmed Reşid Efendi'nin mezar taşı kitâbeleri Mustafa Râkım'ın şâheserleri arasındadır. Celî kalıpları Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde muhafaza edilmektedir.¹⁰²

II. Mahmud Dönemi'nde Mustafa Râkım Efendi'ye sikke-i hümayun ve tuğra tanzimi görevi verilmiştir. Sülüs, nesih ve özellikle celî sülüsle tuğrada yeni bir üslûp ortaya koymuş olup açtığı bu ıçıır Sâmi Efendi ile yeni estetik değerler kazanarak

¹⁰² Muhittin Serin, *a.g.e.*, c. 1, s. 377; M. Süleyman Berk; Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, s. 273.

günümüze kadar yetişen bütün hattatları etkilemiştir.¹⁰³ Döneminde ki padişahların tuğralarını düzenleyen Râkım Efendi III. Selim tuğrasını yazmış olup çalışmamıza dahil edilen Eyüpsultan Camii İç Avlu Çeşmeleri’nde yer alan tuğra ile Şah Sultan Külliye Çeşmesi alınlığında yer alan tuğra büyük bir ihtimalle Mustafa Râkım Efendi’ye aittir.

3.5. MEHMED HAŞİM EFENDİ (ö. 1261)

Kafkasya’dan getirilmiş Çerkez asıllı bir köledir. Celî sülüste çığır açan Mustafa Râkım tarafından küçük yaşta satın alınıp âzat edilmiş, daha sonra mânevî evlât olarak yetiştirilip evlendirilmiştir. Hattatlığı ve tuğrakeşliği Mustafa Râkım’dan öğrenen Hâşim Efendi, hocasına son eseri olan Nusretiye Camii (1241/1825) içindeki celî sülüs yazı kuşağının yazılmasında Recâi Şâkir Efendi ile birlikte yardımcı olmuş, ayrıca caminin bazı kapı üstü yazılarını da tamamlamıştır.

Hâşim Efendi, Mustafa Râkım’ın vefatından sonra (1241/1826) sikke-i hümayun ressamlığına tayin edildi ve Dîvân-ı Hümayun’da hâcegânlık rütbesine yükseltildi, daha sonra Darphâne-i Âmire’de sikkezenbaşılığa getirildi. İstanbul’da “dival işi” olarak altın sırma ile hazırlanan Kâbe örtüsünün 1253 yılı (1838) hac mevsiminde eskisiyle değiştirilmesi merasimine örtüdeki yazıların hattatı sıfatıyla katıldı. Hacdân sonra Kâbe’den çıkarılan eski örtüyü yanına alarak İstanbul’a döndü. II. Mahmud’un türbesi için celî sülüsle kuşak ve diğer yazıları yazan Hâşim Efendi, türbenin 15 Şâban 1256 (12 Ekim 1840) tarihinde yapılan açılış merasiminde Sultan Abdülmecid tarafından mükâfatlandırıldı.

Hâşim Efendi 22 Cemâziyelâhir 1261’de (28 Haziran 1845) vefat etti; hocası Mustafa Râkım’ın Karagümrük-Zincirlikuyu’daki türbesine defnedildi. Kabir kitâbesi, en iyi öğrencisi sayılan Ahmed Râkım Efendi tarafından celî sülüsle yazılmıştır.

Yaşadığı devirde Râkım yolunun en başarılı temsilcilerinden sayılan Hâşim Efendi’nin II. Mahmud ve Abdülmecid devrinde yapılan veya tamir edilen âbideler

¹⁰³ Râkım Efendi, Mustafa., *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.34, s. 428-429.

üstündeki tuğraları da mükemmeldir.¹⁰⁴ Çalışmamıza dahil edilen II. Mahmud Çeşmesi üzerinde yer alan kitâbe ve tuğra Mehmed Hâşim Efendi'ye aittir.

3.6. MUHAMMED EMİN EL-EYYÛBÎ (ö. 1313)

Eyüp civârında Defterdâr Mahallesi'de doğdu ve ömrü boyunca orada ikamet etti. Eğitimi esnâsında Mahmud Celâleddîn Efendi'nin tilmiz-i hâsı Mehmed Tâhir Efendi'den aklâm-ı sitte meşkederek icâzet aldı. Küçük yaşta mâliye kalemlerinden birine hulefâ olup senelerce hizmetten sonra ricâlden oldu. Taş Mektep, Kapıcı Bakkal Rüşdiyesi ve diğer bazı mekteplerde yazı hocalığı yaptı.¹⁰⁵ Edirnekapı yolu üzerinde medfun Ebubekir Reşid Efendi'nin kabrinin celi yazısı ile çalışmamıza dahil edilen Pertevniyal Çeşme kitâbesi onun hattı ile yazılmış ve imzalanmıştır. Eyüpsultan'da birçok şahidede imzası bulunmaktadır. H.1313 (M.1895) tarihinde vefat etti. Maalesef kabrinin yeri belli değildir.¹⁰⁶

3.7. MEHMED CEMİL EYYÛBÎ (ö. 1334)

Eyüplü olup Kaptan-ı Deryâ Hasan Hüsnü Paşa'nın arzusu üzerine sülüs hatla bir Kur'ân-ı Kerîm yazmıştır. Aynı zamanda Bahriye Matbaası hattatlarından olan Mehmed Cemil Efendi'nin, İstanbul'un çeşitli hazirelerinde celî sülüs ve celî ta'lik ile yazdığı mezar taşı kitâbelerini görmek mümkündür. Çalışmamıza dahil edilen Hazine-dar Şemsi Cemal Çeşme kitâbesini Mehmed Cemil Eyyûbi yazmıştır. Cemil Efendi H. 1334 (M. 1915) tarihinde vefat etmiştir.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Uğur Derman, Mehmed Hâşim Efendi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.16, s. 408-409.

¹⁰⁵ <https://hattatlarimiz.blogspot.com/2016/01/hattat-mehmed-emin-el-eyyubi.html> (Erişim Tarihi: 27.09.2024)

¹⁰⁶ Mehmet Mermi Haskan, *Eyüplü Meşhurlar*, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, (İstanbul: 2015), s. 81, 82.

¹⁰⁷ Nurullah Tilgen, *Eyüplü Hattatlar*, Aydınlık Basımevi, (İstanbul: 1950), s. 8

SONUÇ

İstanbul'un en eski sur dışı yerleşim yeri olan Eyüpsultan ilçesi fetihten bu yana birçok vakıf eserin yaptırıldığı ve insanlığın hizmetine sunulduğu bir yerleşim alanı olagelmıştır. Külliye, medrese, cami gibi yüksek maliyet gerektiren mimari eserlere kıyasla çeşmelerin çok daha düşük bütçelerle yapılabiliyor olması ve aynı zamanda İslam dinince temizliğe verilen önem ile canlılara su ulaştırma hizmetinin büyük bir ecir kabul edilmesi hayır sahiplerini çeşme yaptırmaya teşvik etmiştir.

Çalışmada Eyüpsultan ilçesinde günümüze ulaşan ve hat sanatı açısından çeşitlilik arz eden elli dört ana başlık altında elli dokuz adet çeşme ve altmış dört adet kitâbe kronolojik sırayla incelenmiş olup Osmanlı dönemi sülüs ve ta'lik hat türlerinin tarihi süreç içerisindeki gelişim ve dönüşümüne ışık tutulmaya çalışılmıştır. Ana başlıklar altında yer alan bazı çeşmelerin sağlam soltu olması ve Eyüpsultan İç Avlu Çeşmeleri gibi aynı bahiste yer alan birden çok çeşme sayısı ile kimi çeşmelerde tamir kitâbesi bulunması sebebiyle ana çeşme, toplam çeşme ve kitâbe sayısı farklılık arz etmektedir.

Çalışmamıza dahil edilen çeşmelerin kitâbelerinde daha çok Osmanlı Türkçesi manzum ifadelerle yer verilmiştir. İncelediğimiz çeşme kitâbelerinden kırk sekiz tanesi Osmanlı Türkçesi, on iki tanesi yalnızca Arapça ve dört tanesi Osmanlı Türkçesi ile Arapça dilleri birlikte kullanılmak suretiyle yazılmıştır. İncelediğimiz kitâbelerin tamamı Arapça harflerle yazılmıştır.

Çeşmelerin çoğunluğunda hattat imzası mevcut değildir. Biz elli dokuz adet çeşmenin içerisinde on altı adet kitâbenin hattatını tespit edebildik ve bu hattatların biyografilerine üçüncü bölümde yer verdik. Tarafımızca hattatları belirlenebilen çeşmeler Sokollu Mehmed Paşa çeşmeleri, Kadızade Çeşmesi, Mihrişah Sultan Sebili Çeşmeleri, Şah Sultan Türbe Çeşmeleri, Eyüpsultan İç Avlu Çeşmeleri ve Şah Sultan Külliye Çeşmesi üzerinde yer alan tuğralar, II. Mahmud Çeşmesi, Pertevniyal Valide Sultan Çeşmesi ve Hazine Dar Şemsi Cemal Çeşmesi'dir. Ancak hattatları bilinmese dahi çeşme kitâbeleri hat sanatına özel olarak ilgi duyanların kendilerini geliştirebileceği ve sanatsal derinliklerini artırabilecekleri görsel bir hazine olmasının

yanı sıra şahsi olarak hat sanatına ilgi duymayanlar içinde mimari yapıya estetiksel bir boyut katan en önemli unsurlardan bir tanesidir.

Çalışmamıza konu olan elli dokuz çeşmenin hem ortak yanları hem de ayırışan noktaları bulunmaktadır. Örneğin çeşmelerin yapımında genellikle taş malzeme kullanılırken, kitâbeler çoğunlukla mermer zemin üzerine hakk edilmiş ve çeşmenin ya alınlığına ya da nişinin üst kısmına gelecek şekilde yapının en görünür kısmına yerleştirilmiştir. Mermer zemin üzerine hakk edilen kitâbelerin zamana meydan okuduğu yani çok daha kalıcı olduğu tarafımızca tespit edilmiştir. Çini yapısı itibariyle sabit zemine hakk edilen hat yazısından daha dayanıklı bir malzeme olmasına rağmen çini karosunun zemine yapıştırılması özellikle dış mekanlarda zaman içinde yerinden düşmesi veya maalesef çalınmasını kolaylaştırmıştır. Örneğin Çinili çeşme üzerinde yer alan kitâbe günümüze ulaşamamasına rağmen ondan çok daha kadim çeşmeler ile kitâbeleri asli halleriyle günümüze ulaşabilmiştir.

Çeşmelerin kitâbelerinde ise genellikle baninin veya tamir edenin adı, yapım veya tamir yılı, çeşmeyi hangi amaçla ve kim için yaptırdığı, su ile alakalı ayet ve hadisler ile nesir ifadelerin yer aldığı gözlemlenmektedir. Bazı çeşmeler çok kartuşlu ve oldukça büyük kitâbeliyken bazı çeşmeler son derece sade ve küçük hacimli kitâbelere sahiptirler.

Kitâbelerin otuz iki tanesinde celî ta'lik, yirmi dokuz tanesinde celî sülüs ve üç tanesinde ta'lik ve sülüs hat türleri birlikte kullanılmıştır. Bu kitâbelerden Semiz Ali Paşa ile Takkeci Halil Cevkani çeşmeleri sülüs hat kategorisinde, Afife Hanım Çeşmesi tamir kitâbesi ile Silahdar Seyid Abdullah Çeşmesi ta'lik hat türünde en başarılı örneklerdendir.

Kitâbeler yazıldıkları dönemlerin özelliklerini yansıtmakla beraber her kitâbe son derece başarılı ve kendi zamanına kadar gelen bütün birikimi kullanmış durumda değildir. Örneğin Mühendis Ali Dede Çeşme kitâbesinde zamanına kıyasla oldukça kaide dışı kullanımlar göze çarpmaktadır. Abdurrahman Şeref Bey kitâbesinde de örneğin “cim ve ha” harflerinin baş kısımları dönem ta'lik hattı anlayışı ile alakasız olarak görece kalın yazılmıştır. Aynı zamanda bu kitâbe inşa kitâbesi olmadan müstakil olarak bir çeşmede yer alan tek tamir kitâbesidir.

Çeşmenin görkemli ve kitâbenin bir ustalık harikası olması tamamen çeşmeyi yaptıran kişinin bütçesiyle alakalı bir husus olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin devlet ricali ve saray ehlinde olan kimselerin oldukça heybetli çeşmeler yaptırdığı ve bu çeşmelerin kitâbelerinin de dönemin uzman hattatları tarafından yazıldığı gözlemlenmektedir. Ancak daha mütevazî çeşmelerin kitâbelerinin genellikle daha vasat bir hat ustasının kaleminden çıktığı anlaşılmaktadır.

Genel olarak bir çeşme müstakil değilse bağlı olduğu yapı her ne kadar heybetli ise kitâbenin de bir o kadar ustalık ve üstün bir sanat anlayışı ile yazıldığı gözlemlenmiştir. Pertavniyal Valide Sultan ve Mihrişah Sultan İmareti çeşmeleri bu iddianın en somut örnekleridir. Ancak bazen Sefer bin Nebi Çeşmesi gibi oldukça zor şartlar ve kısıtlı imkânlar altında yapılan çeşmeler genel yapı itibarıyla oldukça sıradan görünselerde kitâbelerinin son derece güzel bir hat sanatı örneğine ev sahipliği ettiği de gözlemlenebilmektedir.

Bazı kimseler ise adlarına yaptırdıkları veya vefatlarından sonra ruhları için yaptırılan türbe ve komplekslerin duvarlarına veya giriş kapısına bir adet çeşme yaptırarak, canlılara su hizmeti sunma sevabına nail olmak istemişlerdir. Bu sebeple bazı çeşmeler müstakil haldeyken diğer bazıları da türbe veya camii gibi bir mimari yapıya yaslı veya duvar çeşmesi olarak bina edilmiştir. Çalışmamızda incelediğimiz çeşmelerden otuz yedi tanesi müstakil yirmi iki tanesi ise kendisinden daha büyük bir yapıya bitişik halde inşa edilmiştir. Müstakil çeşmelerden bazıları oldukça geniş hazneye sahipken diğer bazıları da ihtiyaç ve imkânlar ışığında farklı boyutlarda olacak şekilde hacimlendirilmiştir. Eyüpsultan ilçesinin çoğunlukla engebeli topografik yapısı ve geniş meydanlara sahip olmaması sebebiyle görkemli meydan çeşmelerine pek rastlanmamaktadır. Tunuslu Hayreddin Paşa çeşmelerinden Eyüp İskelesi'ne yakın olanı bir meydan çeşmesi olarak nitelendirilebilecek tek mütevazî örnektir.

Çeşmelere verilen önemin ve restorasyon çalışmalarının geçmişe kıyasla günümüzde arttığı arşiv fotoğraflara bakıldığında rahatlıkla anlaşılabilmektedir. Çalışma sırasında incelediğimiz ve arşiv fotoğraflarına ulaştığımız çeşmelerin çoğunun daha önceleri harap halde, bakımsız, tezyin unsurları hasar görmüş olduğu ve yer seviyesinin altına düştüğü görülmektedir. Ancak günümüzde tarihi çeşmeler,

kitâbeleri ve restorasyonlarına gösterilen ihtimam önceye nazaran açık ara öndedir. Fakat çeşmelerin genel görünümü ve tezyinatı iyileştirilmeye çalışılsa da kitâbelerinin genelde uzman olmayan kişiler tarafından yenilenmesi sebebiyle çokça hata, eksiklik ve kusurlu onarım örneklerine rastlanmıştır.

Çeşme kitâbelerinde dikkat çeken bir diğer ortak özellik ise kitâbenin mermer zemine hakk edilmesi yani zeminin oyulması ve yazının kabartılarak ve çoğunlukla altın varak kaplanarak bariz hale getirilmesidir. Günümüzde ise aynı uygulama tekniği kullanılmakla birlikte kimi zaman bunun tam aksi tercih edilmekte; yazı zemin üzerine oyularak içerde kalan kısım renklendirilmektedir.

Eyüpsultan çeşmelerinin yapım yılları, kitâbelerinde kullanılan yazı türleri, kitâbe dili, kitâbe içeriği, bir yapıya bağlı mı müstakil mi olduğu ile biliniyorsa hattatına dair bilgiler aşağıda ki tabloda bir arada verilerek çeşme istatistiklerinin daha kolay anlaşılması hedeflenmektedir.

Çeşme Adı	Tarih (H.)	Yazı Türü	Dili	Manzum Mensur	Durum	Hattatı
Defterdar Nazlı Mahmud Efendi	960	Celî Sülûs + Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Müstakil	-
Semiz Ali Paşa	966	Celî Sülûs	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Müstakil	-
Sokollu Mehmet Paşa Türbe	976	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Bitişik	Hıdır
Hattat Mehmet	977	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Bitişik	Hıdır
Afife Hanım	978	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Müstakil	Hıdır
Afife Hanım Tamir Kitâbesi	1268	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Müstakil	-

Dilsiz Süleyman Ağa	995	Celî Sülüs	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Müstakil	-
Zal Mahmut Paşa	998	Celî Sülüs	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Müstakil	-
Takkeci Halil Çevkan	1000	Celî Sülüs	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Müstakil	-
Siyavuş Paşa	1011	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi + Arapça	Ayet + Mensur	Bitişik	-
Nakkaş Hasan Paşa	1014	Celî Sülüs	Osmanlı Türkçesi	Mensur	Bitişik	-
Kapıağası Mustafa Ağa	1015	Celî Sülüs	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Müstakil	-
Öküz Mehmet Paşa	1027	Celî Sülüs	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Müstakil	-
Beyzade Mehmet Efendi	1056	Celî Sülüs	Osmanlı Türkçesi	Mensur	Bitişik	-
Telhisi Mehmet Ağa	1097	Celî Sülüs	Arapça	Ayet	Müstakil	-
Telhisi Mehmet Ağa Tamir Kitâbesi	1141	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Müstakil	-
Çorlulu Ali Paşa	1119	Celî Sülüs	Osmanlı Türkçesi	Mensur	Müstakil	-
Çırçır	1130	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Mensur	Müstakil	-
Ayşe Bahri Kadın	1139	Celî Sülüs	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Bitişik	-

Mehmet Kethüda	1143	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Bitişik	-
İsmail Ağa	1146	Celî Sülüs	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Bitişik	-
Kırımı Mehmet Efendi	1147	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Müstakil	-
Saliha Sultan	1148	Celî Sülüs	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Müstakil	-
Hacı Beşir Ağa	1151	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Müstakil	-
Derviş Mustafa Efendi	1166	Celî Sülüs	Osmanlı Türkçesi	Mensur	Müstakil	-
Kadızaade	1169	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Müstakil	İbrahim Tahir
Kaymakam Mehmet	1185	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Mensur	Müstakil	-
Kaymakam Mehmet Tamir Kitâbesi	1315	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Mensur	Müstakil	-
Çinili	-	Celî Sülüs	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Müstakil	-
Silahtar Seyyid Abdullah Ağa	1206	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi +Arapça	Manzum	Müstakil	-
Ebubekir Ağa	1207	Celî Sülüs	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Müstakil	-

Mihrişah Valide Sultan Sebil Sağ- Sol	1210	Celî Sülüs	Arapça	Ayet	Bitişik	Yesârî Mehmed Esad
Eyüpsultan Camii İç Avlu (4)	-	Celî Sülüs	Arapça	Tuğra + Ayet	Bitişik	Mustafa Râkım
Şah Sultan Külliyesi	1215	Celî Sülüs	Arapça	Ayet + Tuğra	Müstakil	Mustafa Râkım
Şah Sultan Türbesi Sağ-Sol	1216	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Bitişik	Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi
Alemdar Mustafa Paşa	1223	Celî Ta'lik	Arapça + Osmanlı Türkçesi	Ayet + Manzum	Müstakil	-
Kasım Çavuş	-	Celî Ta'lik	Arapça	Ayet	Müstakil	-
Karyağdı Sokağı	1228	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Bitişik	-
Sultan II. Mahmut	1254	Celî Sülüs + Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Tuğra + Manzum	Müstakil	Mehmed Haşim Efendi
Abdurrahman Şeref Bey	1258	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Müstakil	-
Serasker Hasan Rıza Paşa	1260	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Müstakil	-
Hakkı Bey	1260	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Müstakil	-
Hakkı Bey Tamir Kitâbesi	1315	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Mensur	Müstakil	-

Mühendis Ali Dede	1269	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Müstakil	-
Pertevniyal Valide Sultan	1273	Celî Sülüs + Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi +Arapça	Manzum	Müstakil	Muhammed Emin El-Eyyübi
Otakçılar	1274	Celî Sülüs	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Bitişik	-
Hüsrev Paşa	1275	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Müstakil	-
Alibeyköy	1279	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Mensur	Bitişik	-
Zehra Hanım	1284	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Müstakil	-
Hayrettin Paşa	1310	Celî Sülüs	Osmanlı Türkçesi	Manzum	Bitişik	-
Tunuslu Hayrettin Paşa	1310	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Mensur	Müstakil	-
Hasan Hüsnü Paşa	1318	Celî Sülüs	Arapça	Ayet	Bitişik	-
İslambey	1322	Celî Ta'lik	Arapça	Manzum	Müstakil	-
Hazinedar Şemsi Cemal	1324	Celî Sülüs	Osmanlı Türkçesi	Mensur	Müstakil	Mehmed Cemil Eyyübi
Sefer bin Nebi	-	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Mensur	Bitişik	-
Ratibe Salih Hanım	1332	Celî Ta'lik	Arapça	Ayet	Müstakil	-

Nazım Bey	1341	Celî Sülüs	Osmanlı Türkçesi	Mensur	Müstakil	-
Hace Hanım	-	Celî Sülüs	Osmanlı Türkçesi	Mensur	Müstakil	-
Hace Hanım Tamir Kitâbesi	1351	Celî Ta'lik	Osmanlı Türkçesi	Mensur	Müstakil	-

KAYNAKÇA

AFYONCU Erhan, “Sokollu Mehmed Paşa” mad., DİA, TDV Yay., İstanbul 2009, c.37, s. 354-357.

ALGÜL Hüseyin, “Ebû Eyyûb El-Ensârî” mad., DİA, TDV Yay., İstanbul 1994, c. 10, s. 123-125.

ARTAN Tülay, “Eyüp” mad., DİA, TDV Yay., İstanbul 1995, c.12, s. 1-6.

AYVANSARÂYÎ Hâfız Hüseyin, “Hadîkatü'l-cevâmî”, İstanbul 1281, c. 1, s. 286.

AYVERDİ E.H., BARKAN Ö.L., İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, 953 (1546) Tarihli, İstanbul Fetih Cemiyeti Enstitüsü Yay., sayı. 61, (Derleme), İstanbul 1970.

BERK M. Süleyman, “Râkım Efendi, Mustafa” mad., DİA, TDV Yay., İstanbul 2007, c. 34, s. 428-429.

BEYDİLLİ Kemal, “Mahmud II” mad., DİA, TDV Yay., Ankara 2003, c. 27, s. 352-357.

EL-BUHARÎ, “et Târihu'l Kebîr”, Haydarâbâd 1362, c. 1, Kısım II, s. 81.

EL-BUHARÎ, “et Târihu's Sağır”, (Tahkîk, Mahmûd İbrahim Zeyd), Dâru'l Mârifet, Beyrut 1986, c. 1, s. 341.

ÇEÇEN K., “Mimar Sinan ve Kırkçeşme Tesisleri”, İ.S.K.İ. Genel Müdürlüğü yay., İstanbul 1953.

DERMAN Uğur, “Defterdar Nazlı Mahmud Camii’nin Minaresindeki Kaybolan Hokka ve Kalem”, Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu IX, FSF Printing House, İstanbul: 2005.

DERMAN M. Uğur, “Mustafa İzzet Yesârîzade” mad., DİA, TDV Yay., İstanbul 2020, c. 31, s. 307-309.

DERMAN M. Uğur, “Yesârî Mehmed Esad” mad., DİA, TDV Yay, İstanbul 2013, c.43, s. 486-487.

EGEMEN Affan, “İstanbul’un Çeşme ve Sebilleri”, Arıtan Yayınevi, İstanbul 1993.

ENSARİ KARA Fahrünnisa, “İstanbul Metropoliten Alan Gelişme Sürecinde Bir Dini, Kültürel Sosyal Yerleşim Merkezi-Eyüp”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 1994.

EVLİYA Çelebi, “Evliya Çelebi Seyahatnamesi”, Yayına Hazırlayan M. Zillioğlu, Sadeleştiren: T.T., Kuran, N. Aktaş, Üçdal Neşr., İstanbul 1966, c. 1.

EYİCE Semavi. “Defterdar Camii ve Türbesi” mad., DİA, TDV Yay., İstanbul 1994, c. 9, s. 97.

EYİCE Semavi, “Eyüp’te Zal Mahmud Paşa Camii”, Eyüp Sultan Sempozyumu V Tebliğler, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2002.

HASKAN Mehmet Nermi, Eyüp Sultan Tarihi, Eyüpsultan Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2016.

HASKAN Mehmet Mermi, Eyüplü Meşhurlar, Eyüp Belediyesi Yay., İstanbul 2015, c.1.

İBB Yayınları, Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı Koruma Uygulama ve Denetim Müdürlüğü- Taş Eğitim Atölyesi Uygulama Faaliyetleri: Bir Medeniyet Mirası İstanbul  eşmeleri, İstanbul 2007.

İNAL Mahmud Kemal, “Son Hattatlar”, MEB Basımevi, İstanbul 1970, 2. Baskı.

KAFESOğLU İ., GÖKBİLGİN M.T., SERTOğLU M., ERCİYES S., “İstanbul” mad, İstanbul Ansiklopedisi, c. 1, kısım. 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1967.

KARAKUŞ Rahmi, KIZILTOPRAK Süleyman, AYKUT Hüseyin,  NU AK Ayşe, TURGUT Naciye, DOğAN Sema, “İstanbul Tarihi  eşmeler K llyatı”, İSKİ, İstanbul 2006, c. 1-2-3.

KARAYAMAN Mehmet, AKÇİÇEK Eren, “Anadolu Halk Ebeliği”, Folklor/edebiyat, 2012/3, cilt:18, sayı:71.

KOÇ Mustafa, “Revnakoğlu’nun İstanbul’u: İstanbul’un İ  Tarihi: Fatih”, İstanbul Fatih Belediyesi, 2021, c. 1.

KUBAN D., “İstanbul’un Tarihi Yapısı”, Mimarlık, sayı. 5, İstanbul 1970.

KUBAN D., “Türk ve İslam Sanatı  zerine Denemeler”, Arkeoloji ve Sanat Yay. Deneme-Eleştri Anı Dizisi: 1, İstanbul 1982, s.182-188.

NİRVEN, S.N., “İstanbul’da Fatih II. Sultan Mehmed Devri Su Medeniyeti”, K ğıt ve Basım İşleri A.Ş., İstanbul 1953.

NİRVEN S.N., “İstanbul Suları”, Halk Basımevi, İstanbul 1946.

 ğ T C., “Eyüb Sultan-Hz. Halid Ebu Eyyub El Ensari (Meşhur Eyüb Sultan)”, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1955, c. 1.

ÖZKAFA Fatih, “Türk Su Mimarîsi Kitâbelerinde Hat Estetiği”, İSTEM, Konya 2010, sy. 15, s. 193-219.

ÖZKÖSE Kadir, “İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyye’nin Yeri”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, c.14.

PARLAK Sevgi, “Şah Sultan Külliyesi” mad., DİA, TDV Yay., İstanbul 2010, c. 38, s. 258-260.

RADO Şevket, “Türk Hattatları”, Tifdruk Matbaacılık, İstanbul 1984.

SERİN Muhittin, “Hat Sanatı Târîhi: Ekoller ve Tâkipçileri”, Kubbealtı Yay., İstanbul 2019, c. 1-2.

SÜLEYMAN Müskatim Zâde Sadeddin, “Tuhfetu’l-hattatin”, İstanbul 1928.

TANIŞIK İbrahim Hilmi, “İstanbul Çeşmeleri I: İstanbul Ciheti”, Maarif Matbaası, İstanbul 1943.

TANMAN Baha, ARLI Belgin D., “İstanbul/Eyüp’te Bulunan Çinili Çeşme Hakkında”, Prof. Dr. Şerare Yetkin Anısına Çini Yazıları, Sanat Tarihi Derneği Yayınları 1, İstanbul 1996.

TAYMAZ Beyza, “Osmanlı Dönemi İstanbul Sebil ve Çeşme Kitâbelerinin Biçim ve İçerik Açısından Değerlendirilmesi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 2022.

TİLGİN Nurullah, “Eyüplü Hattatlar”, Aydınlık Basımevi, İstanbul: 1950, s. 8.

Online Kaynaklar

<https://kulturenvanteri.com/tr/> (Erişim Tarihi: 04.10.2023)

<https://www.ketebe.org/sanatkartlar> (Erişim Tarihi: 09.11.2023)

<https://www.suvakfi.org.tr/cesmeler/eyup> (Erişim Tarihi: 10.08.2024)

https://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=27163 (Erişim Tarihi: 09.08.2023)

<http://info.ottomaninscriptions.com/> (Erişim Tarihi: 10.11.2024)

<https://hattatlarimiz.blogspot.com/2016/01/hattat-mehmed-emin-el-eyyubi.html> (Erişim Tarihi: 08.11.2023)

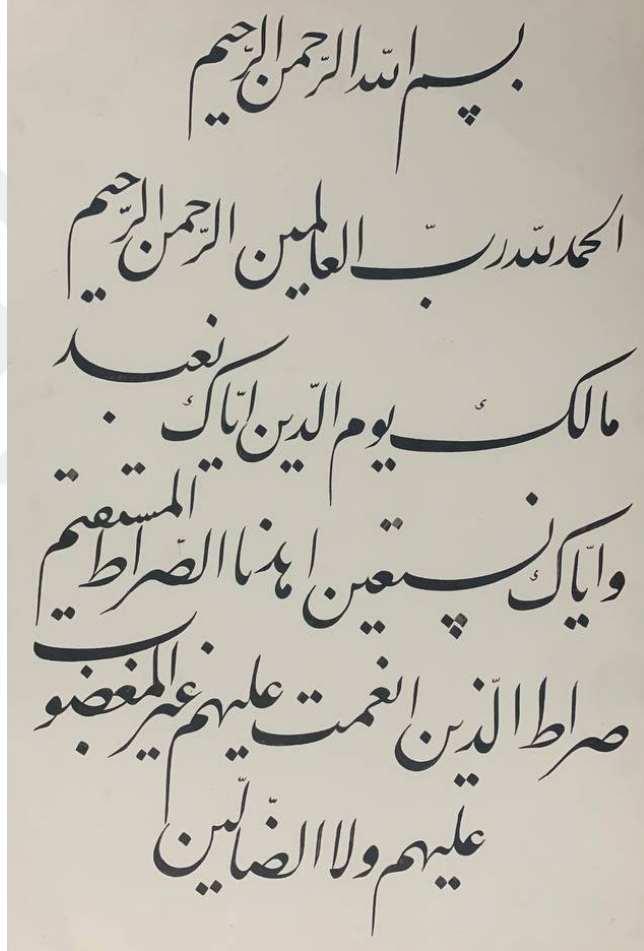
<https://yeditepefatih.com/2022/nisan-mayis-haziran/pertevniyal-valide-sultan-cesmeleri/> (Erişim Tarihi: 08.09.2024)

<http://eyupsultan.gov.tr/eyupmahallelerharitasi> (Erişim Tarihi: 07.09.2024)

<http://www.kalemguzeli.org/index.php?go=main&KNO=48> (Erişim Tarihi: 19.10.2024)

ESER RAPORU

No: 1

Yazı Çeşidi: Celî Ta'lik

Tarihi: H. 1446 (M. 2024)

Kalem Kalınlığı: 5 mm

Eb'adı: 30 x 45 cm

Diğer Özellikler: Beyaz kâğıt üzerine siyah mürekkep ile tasarımı Mustafa Râkım Efendi'ye ait olan Fâtiha Suresi'ni örnek alarak yazılmıştır.

No: 2

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

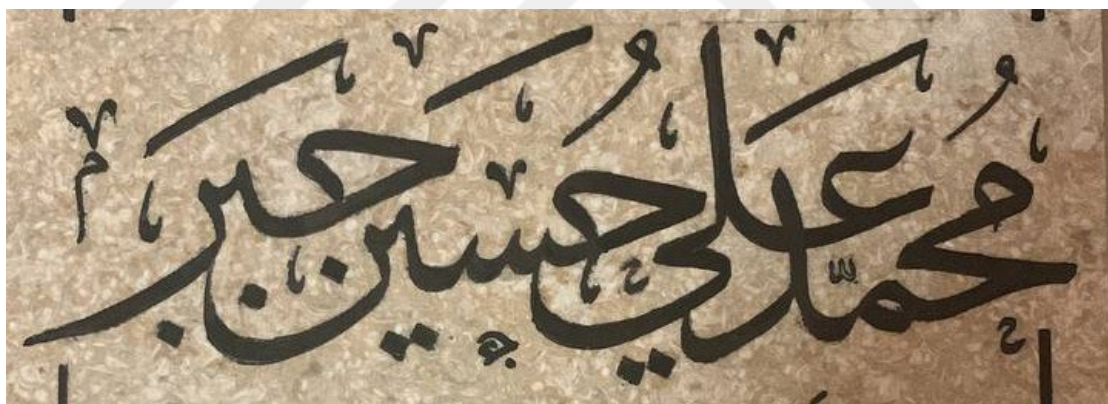
Tarihi: H. 1446 (M. 2024)

Kalem Kalınlığı: 5 mm

Eb'adı: 19 x 15 cm

Diğer Özellikler: Beyaz kâğıt üzerine siyah mürekkep ile yazılmış "*ve ce'alna mine'l-mâi külle şey'in hayy*" (Enbiya, 30) âyet-i kerimesi kişisel tasarımı.

No: 3

Yazı Çeşidi: Celî Sülüs

Tarihi: H. 1446 (M. 2023)

Kalem Kalınlığı: 5 mm

Eb'adı: 21 x 16 cm

Diğer Özellikler: Rahmetli babam için tasarladığım mezar taşı üzerinde yer alan simetrik istif “*el-hayyu’l baki hüve Allah*” ibaresi ve ismi.